

**ЧОРНОМОРСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ПЕТРА МОГИЛИ**

Факультет політичних наук
Кафедра міжнародних відносин та зовнішньої політики

Дипломна робота магістра

**РОЛЬ ТАЛІБАНУ У ЗМІНАХ МІЖНАРОДНОГО СТАНОВИЩА
АФГАНІСТАНУ ХХІ СТ.**

Виконав:

студент VI курсу, групи 691м
спеціальності 291

«Міжнародні відносини, суспільні
комунікації та регіональні студії»

Глебов Владислав Євгенович

Керівник: професор к. міжнародних
відносин та зовн. політ.

доктор іст. наук, професор

Тригуб Олександр Петрович

Рецензент: д.іст.н., професор б.в.з.

Морозова Ольга Станіславівна

Миколаїв – 2022

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ	3
ВСТУП	4
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНА ТА ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА ДОСЛІДЖЕННЯ	7
1.1. Стан наукової розробки проблеми дослідження Використану літератури з даної тематики дослідження доцільно класифікувати за територіальним критерієм: роботи вітчизняних авторів, російських вчених та західних науковців.	7
1.2. Джерельна база дослідження	16
1.3. Категоріальний апарат і методологія дослідження	22
РОЗДІЛ 2. ДІЯЛЬНІСТЬ «ТАЛІБАНУ» ЯК ДЕСТАБІЛІЗУЮЧИЙ ЧИННИК РЕГІОНАЛЬНОГО ТА МІЖНАРОДНОГО РОЗВИТКУ АФГАНІСТАНУ У 2001-2021 рр.	36
2.1. Світоглядний фундамент, ідеологія та організаційна структура діяльності «Талібану»	36
2.2. Динаміка та механізми взаємодії Афганістан-«Талібан»-США у регіональному середовищі	46
2.3. Діяльність «Талібану» як деструктивний фактор позиціонування Афганістану на глобальному рівні	57
РОЗДІЛ 3. ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ТРАНСФОРМАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ У АФГАНІСТАНІ ПІСЛЯ ЗАХОПЛЕННЯ ВЛАДИ ТАЛІБАМИ У 2021 р.	71
3.1. Внутрішньополітичні детермінанти діяльності «Талібану» в умовах афганської кризи	71
3.3. Сценарії розвитку Ісламського Емірату Афганістан при талібах	87
ВИСНОВКИ	99
СПИСОК ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ	104

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

ВВП – Валовий внутрішній продукт

ЄАЕС - Євразійський економічний союз

ЄС – Європейський Союз

ЗМІ – Засоби масової інформації

ІРУ – Ісламський рух Узбекистану

КВІР - Корпус вартових ісламської революції

МЗС – Міністерство закордонних справ

НАТО - Північноатлантичний альянс

ОАЕ – Об'єднані Арабські Емірати

ОДКБ – Організація договору колективної безпеки

ООН – Організація Об'єднаних Націй

СРСР – Союз Радянських Соціалістичних Республік

США – Сполучені Штати Америки

ФНО – Фронт національного опору

ШОС – Шанхайська організація співробітництва

BRICS - Brazil, Russia, India, China, South Africa

ВСТУП

Актуальність теми. Сьогодні Афганістан залишається однією з найбільш небезпечних країн не лише в Азії, а й у всьому світі. Незважаючи на вигідне географічне положення на перехресті євразійських торгових шляхів та наявність у країні великих запасів корисних копалин та придатних для сільськогосподарської діяльності земель, більше половини населення Афганістану перебувають у стані крайньої бідності. Десятиліття міжнародних зусиль та американської присутності в Афганістані не змогли сприяти появі в країні сильних політичних і державних інститутів, не надали імпульсу для розвитку афганської економіки і не забезпечили внутрішньополітичну стабільність, чому, серед іншого, перешкоджали не лише внутрішньо-політична ситуація в країні, але і підтримка терористичного руху «Талібан» з боку зовнішніх гравців, таких як Пакистан, Саудівська Аравія. В цих умовах, після того, як у середині квітня 2021 р. Дж. Байден оголосив про повне виведення американських військ з території Афганістану, з 1 травня по 15 серпня того ж року владу в країні знову захопило угруповання «Талібан», яку офіційно не визнав жоден уряд світу. Прихід до влади талібів зумовив значне загострення афганської кризи і актуалізував проблему радикального ісламізму, гуманітарної катастрофи та загострення безпекових проблем не лише у Афганістані, але і в країнах Близькосхідного регіону. Водночас після десяти місяців перебування при владі талібів можна спостерігати певні намагання руху відійти від політики минулого правління на початку XXI ст., тому проблема дослідження впливу «Талібану» на міжнародне становище Афганістану є актуальною, враховуючи, що загострення ситуації потенційно може відволікти увагу світу від війни в Україні.

Об'єктом дослідження виступає міжнародне становище Афганістану у XXI ст.

Предметом є роль «Талібану» у змінах міжнародного становища Афганістану у XXI ст.

Мета роботи полягає у комплексному дослідженні ролі «Талібану» у змінах міжнародного становища Афганістану в сучасних умовах.

Відповідно до мети автором поставлені наступні **завдання**:

- дослідити стан наукової розробки проблеми та джерельну базу дослідження;
- розкрити методологію дослідження та категоріальний апарат дослідження;
- проаналізувати світоглядний фундамент, ідеологію та організаційну структуру діяльності «Талібану»;
- визначити динаміку та механізми взаємодії Афганістан-«Талібан»-США у регіональному середовищі;
- дослідити діяльність «Талібану» як деструктивного фактору позиціонування Афганістану на глобальному рівні;
- визначити внутрішньополітичні детермінанти діяльності «Талібану» в умовах афганської кризи;
- розглянути роль регіональних та глобальних акторів у вирішенні афганської кризи та окреслити сценарії розвитку Ісламського Емірату Афганістан при талібах.

Хронологічні межі дослідження охоплюють період з 2001 по травень 2022 рр. *Нижня межа* обумовлена поваленням силами НАТО режиму талібів у 2001 р. *Верхня межа* – травень 2022 р. – сучасним періодом розвитку Афганістану під владою «Талібану», який захопив владу в країні в серпні 2021 р.

Територіальні рамки дослідження обмежені в основному територією Афганістану, а також Пакистану, США, Близькосхідного регіону та Центральної Азії.

Наукова новизна полягає в тому, що на основі комплексного аналізу джерел та літератури на рівні магістерської роботи було здійснено комплексне дослідження впливу «Талібану» на регіональне та глобальне позиціонування Афганістану на міжнародній арені. Здійснено спробу визначити сценарії розвитку Афганістану при талібах, враховуючи інтереси сусідніх та великих

держав. Також в роботі автором розкриті особливості приходу до влади в країні терористичного руху, проаналізовані передумови цієї ситуації, а також намагання офіційної влади боротися для утримання демократії в країні за допомогою, перш за все, міжнародної коаліції на чолі з США.

Практичне значення полягає в тому, що роботу написано в наукових та навчальних цілях, і безпосередньо адресовано викладачам, студентам та аспірантам гуманітарних факультетів. Результати проведеного дослідження можуть бути використані при підготовці узагальнюючих праць з питань вибудовування довгострокової стратегії України як щодо мусульманського світу загалом, так і відносно окремих ісламістських груп, при підготовці підручників, посібників та методичних рекомендацій, при викладанні наступних навчальних курсів: «Конфлікти в міжнародних відносинах», «Сучасні тенденції міжнародних відносин», різних спецкурсах тощо.

Апробація результатів дослідження. Частина теоретичних положень та висновків цього дослідження знайшла своє відображення у доповіді на Міжнародній науково-практичній конференції «Ольвійський форум-2022: стратегії країн Причорноморського регіону в геополітичному просторі» (Миколаїв, червень 2022).

Публікації. За темою дослідження було опубліковано 1 тези.

Структура роботи відбиває поставлені перед дослідженням цілі та завдання. Загальний обсяг її становить 116 сторінки, з них основного тексту – 104 сторінки. Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел та літератури (114 найменувань українською, російською та англійською мовами).

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНА ТА ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА ДОСЛІДЖЕННЯ

1.1. Стан наукової розробки проблеми дослідження

Використану літератури з даної тематики дослідження доцільно класифікувати за територіальним критерієм: роботи вітчизняних авторів, російських вчених та західних науковців.

У роботі були використані праці українських учених, сферою інтересів яких є вивчення проблеми тероризму. Зазначимо таких експертів як О.І. Лукаш¹, О.Б. Балацьку², С.В. Глебова³, М.Є. Целуйко⁴ та інших.

Окремо варто виділити роботу І.І. Світлака та І.В. Мартусенко «Глобальний тероризм як форма прояву асиметричних конфліктів у міжнародних відносинах»⁵, у якій досліджуються організаційні форми тероризму як у локальному, так і глобальному рівнях, і навіть взаємозв'язок між ідеологією і структурою терористичних організацій.

Також є достатньо висвітленою в роботах українських науковців проблема безпеки у Афганістані, як її загальні аспекти, так і вплив на неї релігійного чинника, в тому числі руху «Талібан» у його розвитку. Це праці Б.М. Гончара⁶,

¹ Історичний розвиток глобальної периферії як чинник трансформації сучасної світової системи: збірник наукових праць / НАН України, ДУ «Інститут всесвітньої історії НАН України». Інститут Конфуція Київського національного лінгвістичного університету; від. наук. ред. О.І.Лукаш. К., 2016. 272 с. 229-246

² Балацька О. Б. Конфлікти за участі недержавних суб'єктів як фактор кризи державності // Науковий часопис НПУ імені МП Драгоманова. Серія 22. Політичні науки та методика викладання соціально-політичних дисциплін. 2020. Т. 22. №. 27. С. 26-34.

³ Глебов С. В. «Війна з терором» та «асиметрична» відповідь міжнародного тероризму // Правова держава. 2005. №. 8. С. 240-245.

⁴ Целуйко М. Є. Соціально-політичні фактори існування терористичних груп в ісламських державах // Вісник Харківського національного університету імені ВН Каразіна. Серія "Питання політології". 2020. Т. 38. С. 89-96.

⁵ Світлак І. І. Мартусенко І.В. Глобальний тероризм як форма прояву асиметричних конфліктів у міжнародних відносинах // Глобальні та національні проблеми економіки 2017 № 5 С.92-108.

⁶ Гончар Б. М., Гончар Ю. Б. Війна США в Афганістані і адміністрація Б. Обами // Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. Історичні науки. 2010. №. 23. С. 20-29.

Е.В. Тітко⁷, К.О. Чумака⁸, І.Г. Коршуна⁹, І. Дорофей¹⁰, О.С. Пархомчук¹¹, Ю. Базана¹² та інших.

Серед українських науковців, важливий доробок в даній тематиці належить доктору політичних наук О.М. Шерману¹³, який досліджував ті риси політичного режиму Ісламського Емірату Афганістан, які визначили його унікальність, відзначаючи релігійний чинник в процесі його формування, і приходять до висновку, що цей режим можна охарактеризувати як такий, що поєднує в собі авторитаризм й тоталітаризм.

Особливої уваги заслуговує праця В.В. Лимар «Відродження Ісламського Емірату Афганістан в контексті повернення «Талібану» до влади»¹⁴. Автор ґрунтовно аналізує причини, які допомогли прийти «Талібану» до влади, розкриваючи роль зовнішніх акторів в цьому процесі. Також в роботі розкрита структура руху, визначені особливості його ідеології, якою названий релігійний націоналізм. Визначено, що в 2021 р. США вивели війська із Афганістану, що дозволило талібам здійснити державний переворот та взяти під контроль майже всю територію країни. Автор приходять до висновку, що сучасні таліби маніпулюють релігією для того, щоб утримувати владу в регіоні, а також щоб домогтися визнання світовою спільнотою їх у якості легітимної сили, яка має

⁷ Тітко Е. В. Роль та значення місії ISAF в ісламській республіці Афганістан з урахуванням присутності сил СІМІС // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція. 2017. №. 25. С. 118-122.

⁸ Чумак К. О. Війна з міжнародним тероризмом у зовнішній політиці США у 2001-2009 рр // Вісник Одеського національного університету. Серія: Соціологія і політичні науки. 2013. №. 18, Вип. 3. С. 180-185.

⁹ Коршун І. Г. Стратегічні плани та наміри США щодо Афганістану як основного осередка тероризму у світі // Наукові праці. Історія. 2011. Т. 147. №. 134. С.67-78.

¹⁰ Дорофей І. Афганська проблема в регіональних і світових міжнародних відносинах // Actual Problems of International Relations. 2010. Т. 1. №. 88. С.34-42.

¹¹ Пархомчук О. С., Гринів Д. Регіональний вимір зовнішньої політики Афганістану // Actual Problems of International Relations. 2012. Т. 1. №. 108. С.67-73.

¹² Базан Ю. «Афганське питання» на шостій надзвичайній спеціальній сесії Генеральної Асамблеї ООН (10-14 січня 1980 р.) // Вісник Черкаського університету. 2020. № 2. С. 134-148; Базан Ю. Проекти дипломатичного врегулювання «афганського питання»(1980-1981) // Київські історичні студії. 2021. №. 1 (12). С. 28-36.

¹³ Шерман О. М. Роль інституту релігії у формуванні політичного режиму Ісламського Емірату Афганістан (1996-2001) // Митна справа. 2014. №. 3 (2). С. 368-372.

¹⁴ Лимар В. В. Відродження Ісламського Емірату Афганістан в контексті повернення «Талібану» до влади // Політичне життя. 2022. № 1. С. 69-76.

благі наміри для збереження ісламських традицій та законів шариату для відновлення та мирного розвитку Ісламського Емірату Афганістан. Окремо В.В. Лимар підкреслює, що задекларовані гуманітарні цілі руху не втілюються в життя на практиці.

Інформаційний аспект діяльності «Талібану», який допоміг йому прийти до влади, проаналізовано в статті А.М. Роговченка¹⁵.

Вплив зовнішніх акторів в Афганістані в контексті боротьби з тероризмом в Афганістані, в тому числі з «Талібаном», став предметом дослідження багатьох дослідників. Серед проведених досліджень можна назвати роботи Г.І. Мінгазутдінової¹⁶, О. Курандо¹⁷, І.І. Мусіюк¹⁸, П.М. Ігнат'єва¹⁹, І.І. Судака²⁰, О.В. Глазова²¹, І.В. Тихоненко²², В.В. Зименкової²³, С. Чиркова²⁴, А.О. Худолія²⁵ та інших.

¹⁵ Роговченко А. М. Стратегічні комунікації: досвід Афганістану для України // Вісник НТУУ" КПІ" Політологія. Соціологія. Право. 2021. №. 1 (49). С. 65-72.

¹⁶ Мінгазутдінова Г. І. Співробітництво США з державами Центральної Азії з питань протидії міжнародному тероризму та підтримки військово-політичної операції в Афганістані (2001-2014 рр.) // Науковий Вісник Міжнародного Гуманітарного Університету. 2015. № 5. С. 15-21.

¹⁷ Курандо О. Стратегія адміністрації Барака Обами щодо міжнародного тероризму та держав-ізгоїв // *Evropský politický a právní diskurz*. 2018. Т. 3. №. 5. С. 7-15.

¹⁸ Мусіюк І. І. Політика Російської Федерації щодо Афганістану крізь призму закордонних медіа // Вісник студентського наукового товариства ДонНУ імені Василя Стуса. 2022. Т. 1. №. 14. С. 67-71.

¹⁹ Ігнат'єв П. М. Індійсько-пакистанське суперництво за вплив у Афганістані // Актуальні проблеми міжнародних відносин. 2011. №. 103 (2). С. 23-25.

²⁰ Судак І. І. Стратегічні пріоритети безпекової політики Канади на прикладі військової операції в Афганістані // Проблеми міжнародних відносин. 2014. №. 9. С. 92-110.

²¹ Глазов О. В. Афганський вектор політики США в контексті глобальної антитерористичної стратегії // *Actual Problems of International Relations*. 2012. Т. 2. №. 107. С.56-76.

²² Тихоненко І. Афганський фактор у відносинах Пакистан-США // *Американська історія та політика*. 2016. №. 2. С. 170-177; Тухоненко І., Уранова В. Конфліктогенність афгансько-пакистанських відносин за президентства А. Гані // *Acta de Historia & Politica: Saeculum XXI*. 2020. №. 2. С. 84-95.; Тихоненко І. Південноазійський регіональний комплекс безпеки на сучасному етапі // Вісник Львівського університету. Серія: Міжнародні відносини. 2015. №. 36 (3). С. 60-65.

²³ Зименкова В. В. Нова стратегія адміністрації Дональда Трампа щодо Афганістану та Південної Азії // Вісник Національного технічного університету України Київський політехнічний інститут. Політологія. Соціологія. Право. 2016. №. 3-4. С. 149-153.

²⁴ Чирков С. Військова операція НАТО в Афганістані: вихід за межі традиційної зони відповідальності // *Передплатний індекс журналу 49945*. 2011. С. 170.

²⁵ Худолій А. О. США-ІРП на початку ХХІ століття: кооперація чи конфронтація? // *Гілея: науковий вісник*. 2017. №. 118. С. 329-334.; Худолій А. О. Америко-пакистанські відносини на початку ХХІ століття (2000-2008 рр.) // Вісник Донецького національного університету імені Василя Стуса. Серія політичні науки. 2016. №. 1. С. 57-62.; Худолій А. О. Регіональні

Незважаючи на величезну кількість робіт, присвячених проблемі міжнародного тероризму, детальний аналіз специфіки транснаціонального тероризму ісламістських радикальних організацій став проводитися лише останніми роками. Зазначимо, що географічний ареал у таких роботах обмежений переважно Близьким Сходом та державами Північної Африки, трохи зачіпається Центральна Азія в контексті розгляду ситуації в Афганістані. У цьому контексті варто виділити роботи, присвячені характеристиці окремих аспектів проблеми безпеки в контексті терористичної загрози в Афганістані. Це праці В.А. Хочунської²⁶, В.А. Матвєєва²⁷, С. Червонописького²⁸, Л.М. Ямпольської²⁹ та Н.О. Пророченка³⁰.

Відзначимо, що у наукових працях в основному аналізується роль США в вирішенні проблеми тероризму в Афганістані. У ряді наведених робіт спостерігається нестача праць, присвячених не лише впливу «Талібану» на міжнародне позиціонування Афганістану, але більш детальному, комплексному висвітленню особливостей формування та специфіки діяльності самого «Талібану» як актора сучасного ісламістського тероризму, простеження його еволюції та наступності.

виміри зовнішньої політики Пакистану // *SPACE/Society, Politics, Administration in Central Europe*. 2017. № 2. С. 94-98.

²⁶ Хочунська В. А. Наркоторгівля як загроза національній безпеці Афганістану // *International relations, part "Political sciences"*. 2020. № 22. С.54-63.; Хочунська В. А. Політика Афганістану щодо подолання безпекових загроз в регіоні Центральної Азії // *International relations, part "Political sciences"*. 2019. № 20. С.23-32.

²⁷ Матвєєв А. В. Розвиток технологій інформаційно-психологічних операцій під час війни у Афганістані у 2001-2010 роках // *International relations, part "Political sciences"*. 2014. № 3. С.38-42.

²⁸ Червонописький С. „Афганська проблема” і політичний волюнтаризм. // *Політичний менеджмент*. 2005. № 5. С.89-96.

²⁹ Ямпольська Л. М. Полікультурність як конфліктогенний фактор міжетнічних відносин Афганістану в другій половині ХХ на початку ХХІ ст. / Л. М. Ямпольська // *Тенденції і перспективи розвитку історичної науки та філософії в умовах глобалізації : матеріали Всеукр. молодіжної наук. конф., м. Київ, 10 берез. 2017 р. / Київ. ун-т імені Б. Грінченка ; [редкол.: О. О. Салата, Г. В. Саган, Р. Р. Куцик. Київ : Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, 2017. С. 114-123.*

³⁰ Пророченко Н. О. Проблеми і перспективи розвитку Афганістану в контексті протиріч між внутрішньодержавними центрами сили/відп. наук. ред. ОІ Лукаш // *Історичний розвиток глобальної периферії як чинник трансформації сучасної світосистеми: збірник наукових праць/НАН України, ДУ «Інститут всесвітньої історії НАН України». Інститут Конфуція Київського національного лінгвістичного університету; 2016. С. 229-246.*

Серед російських дослідників серйозний внесок у вивчення питань, пов'язаних із політичною складовою ісламу та трансформацією релігійних постулатів в ідеологію внесли А.А. Ігнатенко³¹, Р.Г. Ланда³², А.В. Малашенко³³, В.В. Наумкін³⁴, Ю.М. Почта³⁵.

Широко використовувалися праці, що вивчають внутрішньополітичну обстановку Афганістані. Так, І.О. Сафранчук³⁶ зазначає, що ситуація в Афганістані загрожує безпеці не лише регіону, а й прилеглих регіонів. Афганістан і сьогодні залишається у центрі складної мозаїки інтересів держав та терористичних організацій. Автор також аналізує результати діяльності військової присутності Міжнародних сил сприяння безпеці³⁷. Автор виділяє два концептуальні підходи до Афганістану: один ставить Афганістан у центр великого регіону, інший виходить із того, що Афганістан це периферія трьох сусідніх регіональних систем. Такі підходи по-різному пояснюють та структурують інтереси зовнішніх гравців в Афганістані, але водночас ці підходи співіснують як наслідок провалу буферної ролі Афганістану³⁸.

³¹ Ігнатенко А.А. Ислам и политика: Сб. ст. Москва: Институт религии и политики, 2004. – 256 с.

³² Ланда Р. Г. Политический ислам: предварительные итоги. Москва: Институт Ближнего Востока, 2005. 285 с.; Ланда Р.Г. Исламизм и арабская “политическая весна” // Восток. Афроазиатские общества: история и современность. 2014. № 1. С. 53 – 65.

³³ Малашенко А.В. Исламская альтернатива и исламистский проект. Москва: Издательство «Весь мир», 2006. 220 с.

³⁴ Наумкин В.В. Исламский радикализм и внешнее вмешательство в глубоко разделенных обществах Ближнего Востока // Конфликты и войны XXI века (Ближний Восток и Северная Африка) / Институт востоковедения РАН. Москва: ИВ РАН, 2015. С. 53 – 75.

³⁵ Почта Ю.М. Ислам и политика: Учеб. пособие. Москва: РУДН, 2008. 135 с.; Почта Ю.М. Исламизм и национализм на Большом Ближнем Востоке: вражда или симбиоз? // Азия и Африка сегодня. 2020. № 3. С. 4 – 11.

³⁶ Сафранчук И.А. Внутриполитический кризис и безопасность в Афганистане // Большая игра: политика, бизнес, безопасность в Центральной Азии. 2016. №3-4 (48-49). С.56-68.

³⁷ Сафранчук И.А. Военно-политическая ситуация в Афганистане в связи с выводом международных сил содействия безопасности // Ежегодник Института международных исследований Московского государственного института международных отношений (Университета) Министерства иностранных дел Российской Федерации. 2013. № 2 (4). С.123-140.

³⁸ Сафранчук И.А. Афганистан – геополитический буфер или геоэкономический перекресток? // Большая игра: политика, бизнес, безопасность в Центральной Азии. 2017. № 3-4 (54-55). С.89-95.

Важливою в контексті нашого дослідження стала праця М.Р. Арунової, в якій зосереджена увага на внутрішній обстановці та політиці Афганістану, в якому після демократичних виборів до парламенту та гендерних реформ, сформувалася легітимна влада з ефективним функціонуванням. Таким чином, автор основну проблему сталому розвитку Афганістану вбачає в діяльності «Талібану»³⁹.

П.А. Лузін у праці «Політика США в Афганістані у контексті трансформації регіональної системи балансу сил» розглядає політику США по відношенню до Афганістану, у контексті виведення контингенту НАТО з цієї країни та створення нової моделі взаємодії цих країн. Автор виявляє системні характеристики цієї політики у її історичній динаміці та ключові фактори, що впливають на неї, на основі системного, а також політичного та економічного аналізу⁴⁰.

Чільне місце в дослідженні займають праці, в яких розглядаються етнічний та ісламський чинники та їх роль у регіоні та Афганістані. У зв'язку з цим відзначимо роботу В. Коргуна, який зазначає, що іслам завжди становив важливу частину офіційної ідеології в Афганістані, хоч і не був фактором, що визначає загальний вектор його політичного розвитку: всі правлячі режими, за винятком талібів, залишалися світськими. Змінювалася лише роль ісламу у державній ідеології та його роль у політичному житті - від ритуального атрибуту, що фіксує приналежність країни до мусульманського світу до чинника, який активно впливає на всі сфери життя. При цьому ставлення держави до ісламу та духовенства залишалося незмінним⁴¹

³⁹Арунова М.Р. Афганистан, Иран, Пакистан: время выборов и перемен / Ин-т востоковедения РАН, Ин-т Ближ. Востока. Москва, 2006. 456 с.

⁴⁰Лузін П. А. Политика США в Афганистане в контексте трансформации региональной системы баланса сил // Вестник Пермского университета. Серия: История. 2015. Выпуск 1 (28). С.259-267.

⁴¹Коргун В. Афганистан. Ислам и национальный вопрос //Азия и Африка сегодня. 2003. №. 6. С. 30-33.

Окремо були використані праці щодо ролі зовнішнього фактора в афганському врегулюванні. Це роботи А.М. Айдамирова⁴², М. Бісмілаха⁴³, Л.Г. Зотової⁴⁴, А.В. Манойло⁴⁵, І.Ш. Мохаммада⁴⁶, Н. Мохаммада⁴⁷ та інших. Так, А.М. Зуєв оцінює політику США в Афганістані після виведення основної частини військового контингенту. У роботі розглянуто основні напрямки, на яких Сполучені Штати реалізують свою стратегію, виділено проблеми, з якими Афганістану на самотужки не впоратися. Відзначено, що, незважаючи на суттєві зміни в регіоні, керівництво Білого дому, як і раніше, повноцінно контролювало цей регіон, проводило свої операції всередині Афганістану та намагалось вплинути на його сусідів⁴⁸.

Вчений В. Сергєєв розглядає зовнішньополітичну позицію Пакистану щодо Афганістану, відзначаючи, що Вашингтон докладє великих зусиль, щоб залучити Ісламабад до активного придушення пакистанських талібів, притулків «Аль Каїди» та афганської збройної опозиції на пакистано-афганському кордоні. Проте, автор робить висновок, що позиція Пакистану не є однозначною⁴⁹. Пакистан також є предметом досліджень доктора історичних наук, В. Білокреницького, який стверджує, що ісламський радикалізм Пакистану, знайшов свої відгалуження в Афганістані⁵⁰.

⁴² Айдамиров А. М. Афганское направление политики США в контексте глобальной антитеррористической стратегии: дисс. канд. полит. наук: 23.00.04 / Российская академия народного хозяйства и государственной службы при Президенте РФ, Москва, 2010. 213 с.

⁴³ Бисмиллах М. Переговорный процесс как важнейший способ разрешения Афганского конфликта // Московский журнал международного права. 2021. №. 3. С. 189-194.

⁴⁴ Золотова Л. Г. Опыт кризисного урегулирования НАТО в Афганистане (миссия ИСАФ) //Россия и Америка в XXI веке. 2019. №. 1. С. 10-18.

⁴⁵ Манойло А. В. Интересы внешней политики США в Афганистане // Национальная безопасность/nota bene. 2012. №. 3. С. 76-81.

⁴⁶ Мохаммад И. Ш. Перспективы афганистана в связи с соглашением правительства США и движения Талибан // Вестник Бишкекского государственного университета. 2021. №. 1. С. 37-42.

⁴⁷ Мохаммад Н. Афганский марафон: почему на переговорах в Дохе никто не спешит //Пути к миру и безопасности. 2021. №. 1 (60). С. 99-119.

⁴⁸Зуєв А. М. Перспективи розвитку Афганістану після виведення американських військ // Влада. - 2015. - №. 5.

⁴⁹Сергєєв В. Афганистан. Пакистанская заноза // Россия и мусульманский мир. 2009. №. 12. С.78-82.

⁵⁰Белокреницкий В. Я. Исламский радикализм Пакистана: эволюция и роль в регионе // Центральная Азия и Кавказ. 2000. Т. 6. №. 12. С.14-19.

Окремою групою робіт можна назвати дослідження, присвячені безпосередньому вивченню історії руху «Талібан». Низка досліджень присвячена ролі Афганістану в регіональній системі міжнародних відносин⁵¹. Окремі аспекти проблеми стосуються досліджень, присвячених політичній історії Афганістану⁵². Ці роботи дозволяють виявити та охарактеризувати історичні обставини виникнення ідеології «Талібанау» та причини її поширення в Афганістані.

Західна наукова школа представлена, в основному, працями американських та європейських дослідників.

Центральною темою робіт щодо тероризму західних науковців на початку ХХІ ст. стали переважно проблеми націоналізму та ісламського фундаменталізму. Такий аналізом відзначаються роботи І. Примораца⁵³, Д.Ч. Рапопорта⁵⁴, Н.А. Чомського⁵⁵ та інших вчених.

Крім того, у зарубіжному науковому дискурсі з'являється все більше робіт, присвячених взаємозв'язку розвитку сучасних технологій та ісламістського тероризму не лише у контексті застосування терористами «жорсткої», а й «м'якої» сили. Як приклад можна навести роботи М.Р. Келвінгтона⁵⁶, А.Т. Леннона⁵⁷, Л. Салеха⁵⁸.

Також зарубіжні дослідники у контексті вивчення проблеми Афганістану зосереджують увагу на стратегії США в країні, яка також стосується «Талібанау».

⁵¹ Виташов Д.С. Особенности государства и права Афганистана при режиме движения Талибан (1996-2001 гг.) // Международное публичное и частное право. 2005. № 5. С. 57-64.

⁵² Гашимов Г.Б. Влияние движения Талибан на политические процессы в Афганистане и Пакистане // European Social Science Journal. 2014. № 6-1 (45). С. 594-600.

⁵³ Primoratz I. Terrorism. The Philosophical Issues. New York: Palgrave Macmillan, 2007. 258 p.

⁵⁴ Rapoport D.C. The four waves of modern terrorism. In: A.K. Cronin and J. Ludes (Eds), Attacking terrorism: elements of a grand strategy. Washington, DC: Georgetown University Press, 2004. P. 46 – 73.

⁵⁵ Chomsky N.A. The Arab World Is on Fire // Truthout, 2011. URL : <https://truthout.org/articles/noamchomsky-the-arab-world-is-on-fire/>

⁵⁶ Kelvington MR Global Salafi-Jihadism Ideology: "Soft Power" of Enemy // International Institute for Counter-Terrorism, 2019. URL : https://www.ict.org.il/Article/2366/Global_SalafiJihadism_Ideology#gsc.tab=0

⁵⁷ Lennon A.T. The Battle for Hearts and Minds: Using Soft Power to Undermine Terrorist Networks. Washington: The MIT Press, 2016. 352 p.

⁵⁸ Saleh L. Soft Power, NGOs, i US War on Terror. University of Wisconsin-Milwaukee, 2012. 313 p.

Особливою цінністю відзначається робота Е. Дж. Гірнднера «Велика Близькосхідна ініціатива: зміна режиму, неолібералізм та глобальна гегемонія США»⁵⁹, який розглядає американську близькосхідну стратегію Дж. Буша, запущену в 2003 р, ідеєю якої стала боротьба з тероризмом та запровадження свободи та демократії у країни регіону.

Такі дослідники як К. Дорманді та М. Кітинг стверджують, що двостороння угода, підписана між Афганістаном та США у вересні 2014 р., яка передбачає, що Афганістан більше не стане плацдармом для боротьби з міжнародним тероризмом, спричинить зниження інтересу з боку США щодо цієї держави. Також зменшаться і ресурси, які США інвестують у країну: військові, економічні та дипломатичні. Сусідні держави, такі як Індія, Іран і Пакистан, які мають безпосередню зацікавленість у безпечному, стабільному Афганістані, стануть важливішими для зовнішньополітичних зусиль Кабула, ніж США. Автори праці приходять до висновку, що історичні спогади і страх того, що афганська земля знову стане полем битви за вплив між іншими країнами, підштовхуватиме уряд вести незалежний зовнішньополітичний процес, одночасно співпрацюючи з регіональними сусідами⁶⁰.

Т. Ленсфорд з Університету Південної Міссісіпі розглядає Афганістан з історичної призми і наголошує на тому, що стабільність цієї держави безпосередньо пов'язана з національною безпекою США⁶¹.

Цінною також стали праці іноземних авторів, які вивчають зовнішню та внутрішню політику Афганістану. Так, доктор К. Кацман акцентує увагу на демократичних процесах в Афганістані та на тому, наскільки важливим для країни є проведення реформ у сфері виборів, захисту прав людини та управління

⁵⁹ Girdner E. J. The Greater Middle East Initiative: Regime Change, Neoliberalism i US Global Hegemony URL <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/44/677/8621.pdf>

⁶⁰ Dormandy X., Keating M. The United States and Afghanistan: A Diminishing Transactional Relationship. // Washington: Chatham House. 2017. URL: <https://www.chathamhouse.org/sites/default/files/public/Research/Asia/0114DormandyKeating.pdf>

⁶¹ Lansford T. A bitter harvest: US Foreign Policy and Afghanistan. Routledge, 2017 URL <https://www.routledge.com/A-Bitter-Harvest-US-Foreign-Policy-and-Afghanistan/Lansford/p/book/978075466151>

держави⁶². А.З. Асад та Р. Харіс досліджують питання наркотрафіку на кордоні Афганістану та Пакистану та його вплив на економіку країни та регіону⁶³.

Чимало наукових праць щодо питання безпеки центрально-азіатського регіону в контексті американських інтересів, а також ролі та місця руху «Талібан» в них, представлено американськими дослідниками: М.Б. Олкотт⁶⁴, Р. Аллісон⁶⁵, Л. Паскол⁶⁶, К. Пауел⁶⁷ та інших.

Таким чином, у сучасній вітчизняній та зарубіжній історіографії робляться спроби досліджувати історію виникнення та розвитку руху «Талібан» та його вплив на стабільність та безпеку в Афганістану та регіону. Однак, незважаючи на наявність цілого ряду досліджень, у вітчизняній історіографії відсутні комплексні дослідження, присвячене впливу руху «Талібан» на динаміку міжнародних відносин Афганістану, що знову підкреслює важливість та необхідність дослідження нашої теми.

1.2. Джерельна база дослідження

У процесі проведення дослідження було виявлена необхідність залучення низки джерел, що дозволили підвищити рівень об'єктивності аналізу ролі «Талібану» у змінах міжнародного середовища Афганістану та врахувати динаміку у ХХІ ст.

Джерельну базу дослідження умовно можна поділити на такі групи:

Документи глав держав та урядів. До цієї групи входять документи, в яких висвітлено підходи Афганістану та основних акторів, залучених до вирішення афганської кризи, викликані діяльність «Талібану».

⁶²Katzman K. Afghanistan: Politics, elections, and government performance. London: DIANE Publishing, 2009. 765 p.

⁶³ Asad A. Z., Harris R. The politics and economics of drug production on the Pakistan-Afghanistan border. London: Routledge, 2019. 286 p.

⁶⁴ Олкотт М. Б. Второй шанс Центральной Азии. Москва, Вашингтон, 2005. 274 с.

⁶⁵ Аллісон Р. Центральная Азия и Закавказье: региональное сотрудничество и фактор российской политики. Москва, 2004. 653 с.

⁶⁶ Pascol L. U.S. Policy in Central Asia and War on Terrorism. URL: <http://heritage.org/Research/RussianandEurasia/wm140.cfm>

⁶⁷ Пауэлл К. Стратегия партнерства // Россия в глобальной политике. 2004. № 1. С.78-90.

Перш за все варто згадати Конституцію США⁶⁸, яка була використана для визначення легітимації дій адміністрації президента та розуміння розподілу відповідальності та обов'язків серед гілок влади, Конституцію Афганістану⁶⁹, де представлені основні характеристики форми правління та державного устрою країни.

Також важливими стали опубліковані офіційні урядові матеріали зовнішньополітичних відомств провідних європейських країн, США, Росії, Пакистану, Ірану, Індії, що освітлюють позицію держав щодо афганської кризи та ситуації в регіоні в цілому⁷⁰.

Відзначимо цінність також таких документів, як Міжнародна Конференція з Афганістану 2014 р., організована спільно урядами Великої Британії та Афганістану, для висвітлення та підтримки реформ в Афганістані⁷¹, Міжнародна Конференція з Афганістану 2018 р., де уряд та міжнародна спільнота продемонстрували прогрес та відданість справі, а також зберегли імпульс для проведення виборів та створення можливостей для досягнення миру⁷².

Особливо виділимо міждержавні угоди, зокрема угоду між США та Афганістаном про стратегічне партнерство (2012 р.)⁷³. Угода про довгострокове стратегічне партнерство між Афганістаном і Сполученими Штатами була розрахована на термін не менше 10 років, вона заклала основу для майбутньої

⁶⁸ Constitution of the United States 1787 URL: https://www.senate.gov/civics/constitution_item/constitution.htm

⁶⁹Islamic Republic of Afghanistan The Constitution of Afghanistan. January 26. 2004 URL: <http://www.afghanembassy.com.pl/afg/images/pliki/TheConstitution.pdf>

⁷⁰ European Commission website URL: http://ec.europa.eu/index_en.htm; Council of the EU розділ «Foreign affairs and international relations». URL: <https://www.consilium.europa.eu/en/topics/foreign-affairs-international-relations/>; Ministry of Foreign Affairs Pakistan. URL: <http://www.mofa.gov.pk>

⁷¹A Joint Communiqué on the Resolute In Support of Afghanistan 28 Nov. 2018 // Press Release (2018) 096) URL: https://unama.unmissions.org/sites/default/files/geneva_conference_on_afghanistan_-_joint_communique_-_english_0.pdf

⁷²A Joint Communiqué on the Resolute In Support of Afghanistan 28 Nov. 2018 // Press Release (2018) 096) URL: https://unama.unmissions.org/sites/default/files/geneva_conference_on_afghanistan_-_joint_communique_-_english_0.pdf

⁷³ Соглашение между США и Афганистаном о стратегическом партнерстве (2012) URL: https://reliefweb.int/sites/reliefweb.int/files/resources/CFC_Afghanistan_Agreements_June2012.pdf

ролі США в Афганістані, включаючи надання допомоги та консультивання з питань управління, а також охоплює галузі соціально-економічного розвитку, інституційного будівництва, регіональної співпраці та безпеки. Частиною угоди є допомога США у підтримці афганського економічного розвитку, програм охорони здоров'я, освіти та соціальних ініціатив.

Вагомим підчас дослідження став аналіз наступної угоди між державами - Угоди між США та Афганістаном про стратегічне партнерство (2014 р.)⁷⁴. Угода передбачає можливість присутності американських військ в Афганістані після 2014 р. з метою підготовки афганських сил та завдання ударів по залишках «Аль-Каїди», а також зобов'язує Сполучені Штати та Афганістан розпочати переговори щодо двосторонньої угоди про безпеку, яка замінить попередню угоду. Сполучені Штати також оголосили Афганістан «головним союзником, який не є членом НАТО», щоб забезпечити довгострокову основу для співпраці в галузі безпеки та оборони.

Документи міжнародних організацій представлені матеріалами міжнародних міжурядових конференцій, присвячених Афганістану. Слід особливо відзначити документи, які відносяться до рішень таких міжнародних конференцій з Афганістану як: Боннської конференції 2001 р.⁷⁵, Берлінської конференції 2004 р.⁷⁶, Лондонської конференції 2006 р.⁷⁷, Римської конференції 2007 р., Паризької конференції 2008 р.⁷⁸, Московській конференції 2009 р.,

⁷⁴Enduring Strategic Partnership Agreement between the Islamic Republic of Afghanistan and the United States of America URL: <https://photos.state.gov/libraries/afghanistan/231771/PDFs/2012-05-01-scan-of-spa-english.pdf>

⁷⁵ Bonn Agreement. The First International Bonn Conference on Afghanistan. Bonn, December 2001 URL:

https://reliefweb.int/sites/reliefweb.int/files/resources/CFC_Afghanistan_Agreements_June2012.pdf

⁷⁶ The Berlin Declaration. The International Conference on Afghanistan. Berlin, April 2004 URL: https://reliefweb.int/sites/reliefweb.int/files/resources/CFC_Afghanistan_Agreements_June2012.pdf

⁷⁷ The Afghanistan Compact. The International Conference on Afghanistan. London, January 2006 URL:

https://reliefweb.int/sites/reliefweb.int/files/resources/CFC_Afghanistan_Agreements_June2012.pdf

⁷⁸ Declaration of the International Conference in Support of Afghanistan. International Conference on Afghanistan. Paris, June 2008 URL: https://reliefweb.int/sites/reliefweb.int/files/resources/CFC_Afghanistan_Agreements_June2012.pdf

Гаазької конференції 2009 р., Лондонської конференції 2010 р.⁷⁹, Кабульської конференції 2010 р.⁸⁰, Боннської конференції 2011 р.⁸¹.

Серед офіційних документів та матеріалів також виділимо резолюції та інші документи міжнародних та регіональних організацій, таких, як ООН, НАТО, ЄС, та інші, прийняті по Афганістану, і які відображають підходи світової спільноти до врегулювання афганської кризи. Зокрема, статут НАТО⁸² використовується для визначення 5-ї статті Статуту до ситуації в Афганістані після теракту 2001 р. в Нью-Йорку. Документи НАТО⁸³ відобразили безпосередню мету ведення бойових дій і кількість військового контингенту сил міжнародної коаліції.

До цієї ж групи можна віднести Резолюції РБ ООН 2014 р.⁸⁴, 2016 р.⁸⁵ та 2017⁸⁶ р. які відображали небезпеку терористичної загрози, що виходить від груп, що ховалися на території Афганістану, в тому числі і «Талібану», необхідність введення військ та видачу мандату НАТО на проведення військових операцій у країні.

Наступна група джерел представлена *офіційними виступами та заявами політичних діячів та державних службовців*, які відображають різні підходи

⁷⁹ London Conference Communiqué. The London Conference: Afghan Leadership, Regional Cooperation, International Partnership. London, January 2010 URL: https://reliefweb.int/sites/reliefweb.int/files/resources/CFC_Afghanistan_Agreements_June2012.pdf

⁸⁰ Kabul Conference Communiqué. The Kabul International Conference on Afghanistan. Kabul, July 2010 URL: https://reliefweb.int/sites/reliefweb.int/files/resources/CFC_Afghanistan_Agreements_June2012.pdf

⁸¹ Bonn Conference Communiqué. The Second International Bonn Conference on Afghanistan. Bonn, December 2011 URL: https://reliefweb.int/sites/reliefweb.int/files/resources/CFC_Afghanistan_Agreements_June2012.pdf

⁸² Североатлантический договор Вашингтон, Федеральный округ Колумбия, 4 апреля 1949 г URL: https://www.nato.int/cps/ru/natohq/official_texts_17120.htm

⁸³ Joint Statement on the Resolute Support Mission in Afghanistan 12 Jul. 2018 // Press Release (2018) 096) URL: https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_156625.htm?

⁸⁴ Резолюция 2274 принятая Советом Безопасности (о продлении мандата Миссии ООН по содействию Афганистану до 17 марта 2017 г.) (2016), URL: <https://www.refworld.org.ru/docid/573440ca4.html>

⁸⁵ Генеральная Ассамблея, Положение в Афганистане: Резолюция, принятая Генеральной Ассамблеей, 11 февраля 2014, A/RES/68/11 URL: <https://www.refworld.org.ru/docid/5321b0d24.html>

⁸⁶ Резолюция 2210 (2015) принятая Советом Безопасности (о продлении мандата Миссии Организации Объединенных Наций по содействию Афганистану (МООНСА) до 17 марта 2016 года), 16 марта 2015, S/RES/2210 (2015) URL: <https://www.refworld.org.ru/docid/5587d8cf4.html>

регіональних та позарегіональних акторів до вирішення афганської кризи та майбутнього регіонів Близького та Середнього Сходу, Центральної Азії. Це, наприклад, заява Т. Блера⁸⁷, заява президента Х. Карзая⁸⁸ та заява Генерального Секретаря ООН К. Аннана на відкритті Лондонської конференції по Афганістану⁸⁹.

Окремо слід відзначити промову Б. Обама⁹⁰, в якій він вперше заявив про намір повного виведення військ з Афганістану, що було безпрецедентною подією і показувало зміни зовнішньої політики США щодо цієї держави; заяву лідера Афганістану, коли А. Гані дав згоду на мирні переговори з «Талібаном» та поділ влади⁹¹; промову президента Ірану, під час якої Х. Роухані неодноразово заявляв про небажання бачити американський військовий контингент на території Афганістану, оскільки це заважає безпеці країни та регіону загалом⁹².

Для аналізу позиції ЄС щодо захоплення «Талібаном» влади в Афганістані та призначенням ним де-факто тимчасового уряду стала корисною заява Прес-секретаря із закордонних справ та політики безпеки ЄС К. С. Кватрезолі⁹³, який

⁸⁷ Заявление Премьер-министра Тони Блэра на открытии Лондонской конференции по Афганистану 31 января 2006 г. URL: <http://collections.europarchive.org/tna/20080205132101/http://www.fco.gov.uk/servlet/Front?pagename=OpenMarket/Xcelerate/ShowPage&c=Page&cid=1136906260508&a=KArticle&aid=1136909451922>

⁸⁸ Заявление Президента Карзая на открытии Лондонской конференции по Афганистану 31 января 2006 г. URL: <http://collections.europarchive.org/tna/20080205132101/http://www.fco.gov.uk/servlet/Front?pagename=OpenMarket/Xcelerate/ShowPage&c=Page&cid=1136906260508&a=KArticle&aid=1136909634037>

⁸⁹ Заявление Генерального секретаря ООН Кофи Аннана на открытии Лондонской конференции по Афганистану 31 января 2006 г. URL: <http://collections.europarchive.org/tna/20080205132101/http://www.fco.gov.uk/servlet/Front?pagename=OpenMarket/Xcelerate/ShowPage&c=Page&cid=1136906260508&a=KArticle&aid=1136909440960>

⁹⁰ Obama P. B. Transcript of Obama Speech on Afghanistan //CNN, December.2009. URL: <https://www.cnn.com/2009/POLITICS/12/01/obama.afghanistan.speech.transcript/index.html>

⁹¹Statement by the President on Afghanistan // The White House Office of the Press Secretary. July 06, 2016 URL: <https://Obama.Whitehouse.archives.gov/the-press-office/2016/07/06/statement-president-Afghanistan>

⁹²Full text of Hasan Rouhani's speech at the UN, 25 September 2013. URL: <https://www.timesofisrael.com/full-text-of-hasan-rouhanis-speech-at-the-un/>

⁹³ Afghanistan: Statement by the Spokesperson on the appointment by the Taliban of a de facto interim government // The Diplomatic Service of the European Union. 09.09.2021 URL: https://www.eeas.europa.eu/eeas/afghanistan-statement-spokesperson-appointment-taliban-de-facto-interim-government_en

ззначив, що ЄС висловлює занепокоєння після призначення тимчасового уряду «Талібаном» 7 вересня 2021 р., підкреслюючи, що його склад не відповідає заявленим талібами обіцянкам щодо необхідності створення інклюзивного уряду, що відображає політичне, релігійне та етнічне розмаїття в Афганістані. Тому умовою для подальшого надання допомоги Афганістану з боку ЄС К. С. Кватрезолі назвав створення інклюзивного та представницького уряду, який має стати ключовим елементом стабільного та мирного Афганістану.

Чільне місце в дослідженні зайняла Спільна заява США та Європи щодо Афганістану 2022 р., яку представники Європейського Союзу, Франції, Німеччини, Італії, Норвегії, Великобританії, США та «Талібану» зробили в Осло⁹⁴. Колективний Захід відмітив необхідність виконання гуманітарних питань, а також окремо наголосив на сподіванні щодо міцної ролі «Талібану» у боротьбі з тероризмом та торгівлею наркотиками. Виступи високопоставлених осіб відображали офіційну позицію низки країн щодо врегулювання афганської проблеми та дали можливість порівняти їхні підходи та думки щодо стану Афганістану та перспектив співпраці.

Наступна група джерел представлена *статистичними довідниками*. Наприклад, була використана статистика присутності іноземного військового контингенту в Афганістані⁹⁵, яка дала можливість відслідкувати тенденцію присутності військового контингенту, рівень участі різних держав і те, як це відбивалося на ескалації або деескалації конфлікту.

Також корисною виявилася статистика торгівлі Афганістану з Пакистаном та Іраном, транзиту вантажів та сировини через кордони, що дозволило отримати розуміння залежності Афганістану від торгівлі у регіоні⁹⁶.

Наступна група джерел це *публікації ЗМІ*. Під час дослідження автор використовував в якості джерел публікації засобів масової інформації, що дало

⁹⁴ U.S.-Europe Joint Statement on Afghanistan // U.S. Department of State January 27, 2022 URL: <https://www.state.gov/u-s-europe-joint-statement-on-afghanistan/>

⁹⁵ Which Countries Have Troops In Afghanistan? // Radio Free Europe / Radio Liberty URL: <https://www.rferl.org/a/29669794.html>

⁹⁶ Nick Turse. The 700 Military Bases of Afghanistan // Issues Regions Publications About Donate Foreign Policy In Focus – 2010 URL: https://fpif.org/the_700_military_bases_of_afghanistan/

можливість більш широко дослідити вплив «Талібану» по позиціонування Афганістану на світовій арені. Корисними для нас виявилися матеріали британського видання «The Telegraph»⁹⁷, американського агентства «CNN»⁹⁸ та інше.

Матеріали американської щоденної газети «Washington Post» також стали корисними для аналізу процесу нової політики безпеки в внутрішній політиці «Талібану», коли він прийшов до влади у 2021 р⁹⁹. Також події допомогли відстежити статті «The New York Times»¹⁰⁰, британської загальнонаціональної громадської телерадіомовної організації «Бі-Бі-Сі»¹⁰¹, міжнародного агентства новин «Рейтер»¹⁰².

Корисним для дослідження стали матеріали інтернет видання приватного некомерційного інформаційно-новинного засобу масової інформації, фінансованого Конгресом США - «Радіо Свободи»¹⁰³ та інших.

Таким чином, база джерел даного дослідження є досить репрезентативною, що дозволило автору вирішити поставлені завдання та досягти поставленої мети.

⁹⁷ Learning the right lessons from Afghanistan // The Telegraph. 24 May 2022 URL: <https://www.telegraph.co.uk/news/2022/05/24/learning-right-lessons-afghanistan/>; Farmer B. Dozens of Taliban fighters killed in Afghan military resistance uprising // The Telegraph. 12 May 2022 URL: <https://www.telegraph.co.uk/global-health/terror-and-security/dozens-taliban-fighters-killed-afghan-military-resistance-uprising/>

⁹⁸ Gigova R. The Taliban executed scores of Afghan security forces members after surrender, HRW report alleges // CNN. November 30, 2021 URL: <https://edition.cnn.com/2021/11/30/asia/afghanistan-hrw-report-taliban-killings-intl/index.html>

⁹⁹ George S. Taliban wages campaign of targeted killings against former members of Afghan security forces // Washington Post. December 1, 2021 URL: Updated <https://www.washingtonpost.com/world/2021/11/30/taliban-killings-security/>

¹⁰⁰ Goldbaum Ch. Eid Under the Taliban Shows a Changed Afghanistan // New York Times. 2021. 8 May URL: <https://www.nytimes.com/2022/05/08/world/asia/afghanistan-eid-taliban.html>

¹⁰¹ Талібан і таліби: хто вони такі // BBC. 16 серпня 2021. // URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/features-58221700>

¹⁰² Mackenzie J. Afghan Taliban leaders appeal for help as migrant crisis looms // Reuters. 2021. December 12. URL: <https://www.reuters.com/world/asia-pacific/afghan-taliban-leaders-appeal-help-migrant-crisis-looms-2021-12-18/>

¹⁰³ Солонина Є. «Талібан» в Афганістані: загрози і шанси для України // Радіо Свобода. 17 серпня 2021. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/29420627.html>

1.3. Категоріальний апарат і методологія дослідження

Під час написання роботи, автор опрацював відповідні концепції та наукові категорії міжнародно-політичної науки, які стали теоретичною основою для дослідження обраної проблематики.

На початку XXI ст. відмінною особливістю міжнародного тероризму як суспільно небезпечного соціально-політичного феномену є наявність яскраво вираженої ідеологічної бази, представленої збройним радикальним ісламізмом. При цьому суб'єкти терористичної діяльності в особі міжнародних терористичних організацій ісламістського штибу, незважаючи на активність міжнародного співтовариства у наданні їм протидії, претендують на становлення як повноцінного актора міжнародних відносин. Тому в контексті теми нашого дослідження необхідними категоріями, які допоможуть зрозуміти сутність проблеми ролі «Талібану» у змінах міжнародного середовища Афганістану, є «тероризм», «ісламізм» та «асиметрія».

Відсутність загального підходу до поняття «тероризм» та розробленої дефініції «міжнародний тероризм» у нормативно-правових актах ускладнює практичну діяльність національних та міжнародних структур із протидії цій загрозі. Невдалі спроби виробити єдине визначення зазначених понять сприяли також поляризації думок серед академічного співтовариства. За різними підрахунками в академічному співтоваристві існує понад 200 визначень поняття «тероризм»¹⁰⁴. Зважаючи на неможливість докладно вивчити кожне з них, ми розглянемо політологічний підхід до цього феномену у науковому дискурсі.

Зазначимо, що цей підхід є одним із найбільш складно структурованих і водночас одним з найбільш природних, оскільки невід'ємною частиною тероризму є претензія на володарювання і, отже, конфлікт. Терор, як спосіб досягнення політичних цілей, з давніх-давен застосовувався як «зверху», так і «знизу»: правителями – для збереження своєї влади на підконтрольних

¹⁰⁴ Игнатенко А.А. Ислам и политика: Сб. ст. Москва: Институт религии и политики, 2004. С.39.

територіях, і населенням в особі терористів-одинаків та організованих груп як відповідної реакції. Російський дослідник В.В. Кафтан припускає, що розгляд тероризму як вкрай гострої та жорстокої форми зіткнення конфронтаційних інтересів можливий за допомогою конфліктологічного аналізу, де конфлікт виступає ключовою характеристикою, а залежно від його виду виділяються такі конфліктологічні моделі тероризму¹⁰⁵:

- комунікативна модель (тероризм як політичний засіб комунікації). Цей підхід передбачає, що тероризм є комплексом заходів, у яких політичне насильство застосовується заради комунікативних цілей. Основою конфлікту, яка є детермінантою терористичної активності, є бар'єри у суспільстві, що створюють проблему взаємодії. У межах цього напряму інтерес представляє комунікативна модель німецького вченого Ю. Хабермаса, ключовим поняттям якої є комунікативна компетентність, тобто «знання правил ведення дискурсу, яке дозволяє брати участь у ньому та висувати претензії на загальнозначущість своїх суджень»¹⁰⁶.

Загальна значущість може бути досягнута шляхом дотримання етики дискурсу, що регламентується п'ятьма складовими: спільність, що означає, що всі сторони, яких зачіпає обговорювана тема, повинні бути включені в дискурс; автономія, яка має на увазі, що всі учасники дискурсу мають рівні права у висловленні своєї думки та критики чужого; прийняття ідеальних ролей, тобто. готовність зрозуміти чужу позицію та її можливу загальну значущість; силова чи владна нейтральність, під якою розуміється готовність відмовитися від силового втручання у процесі ведення дискурсу; прозорість, що означає відкриту заяву учасниками дискурсу своїх справжніх намірів.

¹⁰⁵ Цит за .. Сафранчук И.А. Военно-политическая ситуация в Афганистане в связи с выводом международных сил содействия безопасности // Ежегодник Института международных исследований Московского государственного института международных отношений (Университета) Министерства иностранных дел Российской Федерации. 2013. № 2 (4). С.123.

¹⁰⁶ Kelvington MR Global Salafi-Jihadism Ideology: "Soft Power" of Enemy // International Institute for Counter-Terrorism, 2019. URL : https://www.ict.org.il/Article/2366/Global_SalafiJihadism_Ideology#gsc.tab=0

За словами філософа, «спіраль насильства починається зі спіралі порушеної комунікації»¹⁰⁷, коли одна сторона неправильно інтерпретує послання другого учасника дискурсу. Прикладом може бути реакція адміністрації Дж. Буша на терористичну атаку 11 вересня 2001 р. Дії терористів було розцінено як «оголошення війни Заходу», внаслідок чого було проголошено «війну тероризму».

Згідно з Ю. Хабермасом, сучасний тероризм є побічним ефектом проекту «модерну». Під «модерном» розуміється «особливий дискурс, духовний проект, не пов'язаний із якимось історичним періодом»¹⁰⁸. Суть «модерну» полягає у «нововстановленні традицій», втраті авторитетів. Характерними рисами проекту модернізація, індустріалізація, вестернізація. Ці процеси торкнулися як західного суспільства, так і країн Близького Сходу, де спровокували розпад традиційних форм життя, втрату коріння. З цієї позиції тероризм є відповіддю на соціальну дезінтеграцію та секуляризацію суспільства, зміну місця релігії у системі «суспільство – держава».

Якщо порушену комунікацію розглядати як детермінанту терористичної активності, то в цьому випадку інструментом здійснення терористичної діяльності є механізми ЗМІ. Взаємодія з масами з метою залякування та з урядовими колами для ретрансляції своїх намірів потребує певних каналів передачі інформації. Зауважимо, що еволюція ЗМІ збігається з еволюцією тероризму: з появою нових технологій, телебачення та інтернету локальний тероризм трансформується у глобальний. Розглянемо докладніше цю класифікацію.

Локальний тероризм або за визначенням Ю. Хабермаса «тероризм минулого» представлений двома формами: «тероризм палестинців», під яким розуміється традиційна форма відплати за принципом «око за око, зуб за зуб», та парамілітаристська форма терору, що використовується під час партизанської

¹⁰⁷ Ibid

¹⁰⁸ Чумак К. О. Війна з міжнародним тероризмом у зовнішній політиці США у 2001-2009 рр // Вісник Одеського національного університету. Серія: Соціологія і політичні науки. 2013. №. 18, Вип. 3. С. 180.

війни¹⁰⁹. Його різновидами виступають революційні та національно-визвольні рухи. Риси епохи модерну поширилися і на глобальний тероризм, серед головних характеристик якого Ю. Хабермас виділяє анархічність та безсуб'єктність: безліч терористичних організацій, неприв'язаних до конкретної території та здатних завдяки сучасним технологіям демонструвати результати своєї діяльності всьому світовому співтовариству, перетворюють ворога на щось абстрактне.

Виходом із ситуації є розробка і використання діалогічної свідомості, що передбачає можливість існування множинності судження, і навіть особливої перекладацької практики, з допомогою якої можна налагодити діалог представників секулярного суспільства з релігійним;

- цивілізаційна модель (тероризм як інструмент у боротьбі цивілізацій). Цивілізаційна модель сформована концепціями, у яких основою конфлікту є протистояння культур, релігій та цивілізацій. Відлуння даної моделі можна знайти і в розглянутій раніше комунікативній концепції Ю. Хабермаса, що зводить причини тероризму до ситуації «Kulturkampf» (конфлікт культур). Однак серед безлічі теорій основними в даній моделі є концепція локальних цивілізацій А. Тойнбі та ідея «зіткнення цивілізацій» С. Хантінгтона, відображена в однойменній книзі.

Основним поняттям у роботі С. Хантінгтона виступає цивілізація, під якою розуміється «найвища культурна освіта, яка об'єднує людей і забезпечує їм певний рівень культурної самобутності»¹¹⁰. Головна думка полягає в тому, що на відміну від періоду «холодної війни», коли джерелом конфліктів виступало зіткнення ідеологій, сучасні міжнародні відносини характеризуються внутрішніми та міжцивілізаційними конфліктами. При цьому протистояння між групами, що належать до різних цивілізацій, будуть більш стійкими та жорстокими, ніж конфлікти всередині однієї цивілізаційної групи. Серед компонентів, що визначають приналежність до тієї чи іншої цивілізації,

¹⁰⁹ Цит за .. Белокреницкий В. Я. Исламский радикализм Пакистана: эволюция и роль в регионе // Центральная Азия и Кавказ. 2000. Т. 6. №. 12. С.14.

¹¹⁰ Хантингтон С. Столкновение цивилизаций и переустройство мирового порядка //Pro et contra. – 1997. Т. 2. №. 2. С. 114.

виділяються історія, мова, культура, традиція та релігія, яка названа С. Хантінгтоном найважливішою складовою цивілізаційної приналежності, оскільки в умовах ослаблення ролі національної держави як головного джерела ідентичності саме вона виконує роль сполучної ланки¹¹¹. У зв'язку з цим під учасниками «зіткнення» фактично мається на увазі християнський Захід та мусульманський Схід.

Ідея цивілізаційного протистояння розвивається британським сходознавцем Б. Льюїсом. Вчений стверджує, що зростання войовничих течій викликане поверненням мусульман до ідеї протистояння християнства та ісламу у боротьбі за світове панування. Якщо для християн вже не характерне прагнення до переваги, то мусульманський світ проводить чергову атаку, вважаючи себе «єдиним спадкоємцем слова Божого»¹¹². Ще один аспект конфлікту виражається в «зіткненні» процесу модернізації та ісламських цінностей та норм. Б. Льюїс стверджує, що у ХХ ст. посилюється відставання Близького Сходу як від Заходу, так і країн Східної Азії. При цьому причину занепаду найдавнішої цивілізації він пов'язує не із зовнішніми факторами, а з внутрішніми. Так, на думку Б. Льюїса, «англо-французьке правління так само, як і американське панування, було нетривалим і стало наслідком внутрішньої слабкості близькосхідних держав»¹¹³. Справжня причина занепаду і відставання країн Близького Сходу, що послідував за цим, криється в місці релігії в політичному устрої. Зокрема, пригноблене становище жінки позбавляє мусульманський світ половини талантів свого населення¹¹⁴.

Аналіз розглянутих підходів показує, що тероризм є соціально-політичним і кримінальним феноменом, що складається з трьох змістовних та взаємопов'язаних один з одним компонентів: терористичної ідеології (світогляд, що обґрунтовує діяльність терористів; ідея, що рухає суб'єктами терористичної

¹¹¹ Там само. С.116.

¹¹² Льюїс Б. Что не так? Путь Запада и Ближнего Востока: прогресс и традиционализм. Москва, 2003. С.32.

¹¹³ Там само. С.56.

¹¹⁴ Ланда Р. Г. Политический ислам: предварительные итоги. Москва: Институт Ближнего Востока, 2005. С.45.

діяльності); організаційного процесу (підготовчий етап перед здійсненням терористичного акту, що складається з вироблення стратегії досягнення мети, що визначається ідеологією, пошуку джерел фінансування та ресурсного забезпечення, а також вербування послідовників); терористичної діяльності (власне терористичний акт, а також інша діяльність зі здійснення впливу на людей та створення обстановки хаосу та терору)¹¹⁵.

На думку російського вченого Ю.І. Авдєєва, основними рисами тероризму як соціально-політичного явища є: 1) використання насильства, 2) політична спрямованість щодо цілі, 3) підвищена суспільна небезпека, 4) демонстративність, 5) ідеологічна мотивація, 6) організований характер діяльності.

Заслугове на увагу підхід німецького дослідника А. Пфаль-Траугзера, згідно з яким дія є терористичною, якщо: 1) застосовується сила; 2) є політична мета; 3) дія носить антидемократичний характер; 4) має організаційну структуру¹¹⁶. Особливий інтерес із вищевказаних представляє четверта ознака, що виступає своєрідним індикатором, за допомогою якого легітимізується політично мотивоване насильство в інтересах більшості.

Ці два підходи, а також розглянуті раніше дефініції, дозволяють зробити висновок, що сутнісні риси тероризму можна поділити на універсальні та унікальні. Універсальними є характеристики, які поширюються на всі конкретні прояви феномена. До них відносяться: надзорстоке застосування насильства (будь-яка терористична акція включає крайні форми насильства або загрозу їх використання); соціальна чи політична мотивація насильницьких дій (терористи, зазвичай, прагнуть вплинути на владні структури чи, за умови неможливості цього, здобути владу і змінити владні структури з метою зміни власного соціального становища); дестабілізація соціально-політичного клімату

¹¹⁵ Lennon A.T. The Battle for Hearts and Minds: Using Soft Power to Undermine Terrorist Networks. Washington: The MIT Press, 2016. P.194.

¹¹⁶ Цит за ... Виташов Д.С. Особенности государства и права Афганистана при режиме движения Талибан (1996-2001 гг.) // Международное публичное и частное право. 2005. № 5. С. 57.

(залякування) громадянських мас населення, створення обстановки страху та хаосу).

Також в рамках нашого дослідження важливим є розгляд особливостей міжнародного тероризму епохи глобалізації, який, долаючи геополітичні та геоекономічні межі, набуває комплексного характеру. У ньому використовується широкий та диверсифікований набір інструментів; актори переслідують не окремі малозначущі цілі, а прагнуть міжнародного політичного визнання та економічної незалежності.

Згідно з С. Макінде, професором австралійського університету Мердока, сутнісними рисами тероризму епохи глобалізації є: застосування насильства, залякування урядів та громадськості, зневажання норм міжнародного права, вибір незброєних об'єктів як цілей терористичних атак¹¹⁷. У цьому контексті новий тероризм мало відрізняється від попередніх епох. Його сутність полягає у діях, що характеризуються як девіація від норм глобального управління.

Зміна характерних рис тероризму за умов глобалізації аналізується у вигляді виявлення специфіки створюваних ризиків. Цей підхід ліг у основу моделі Джонса-Сміта. Політологи Д.М. Джонс та Л.М. Сміт розглядають міжнародний тероризм як асиметричну загрозу безпеці за умов глобалізації. Аналіз даної моделі вимагає глибшого вивчення поняття «асиметрія», тому зупинимося у ньому докладніше.

У політології «асиметрія» найчастіше носить мілітаристський характер і застосовується для опису конфліктів, у яких опоненти мають різні ресурсні потенціали. Проте, цей підхід, з одного боку, занадто вузький, оскільки не враховує можливість застосування якісних, а не лише кількісних характеристик асиметричного конфлікту. З іншого боку, даний підхід надмірно широкий, оскільки будь-яке протистояння, де ресурси однієї сторони перевершують за кількістю потенціал іншої сторони, підпадає під характеристику

¹¹⁷ Цит за ... Ямпольська Л. М. Полікультурність як конфліктогенний фактор міжетнічних відносин Афганістану в другій половині ХХ на початку ХХІ ст. / Л. М. Ямпольська // Тенденції і перспективи розвитку історичної науки та філософії в умовах глобалізації : матеріали Всеукр. молодіжної наук. конф., м. Київ, 10 берез. 2017 р. / Київ. ун-т імені Б. Грінченка ; [редкол.: О. О. Салата, Г. В. Саган, Р. Р. Куцик. Київ : Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, 2017. С. 114.

«асиметричного». У зв'язку з цим деякі автори пропонують розширити класифікацію, додавши до неї якісні характеристики «асиметрії», а також відобразивши той факт, що недостатність певних ресурсів може бути в обох сторін протистояння. І тут «асиметрія» стає двосторонньою.

Нерівність ресурсної бази та статусу вимагає від слабших акторів застосування методів, що сприяють акселерації наявного в них потенціалу. У разі неможливості протистояти конвенційним засобам основним інструментом боротьби стає тероризм. Той факт, що тероризм може застосовуватися як специфічна зброя «слабких» проти «сильних», говорить про її асиметричний характер. І саме асиметричність відрізняє тероризм з інших видів політично мотивованого насильства.

Згідно з глобалістською моделлю Джонса-Сміта, міжнародний тероризм є відображенням наступних асиметричних загроз безпеці, що стали результатом процесу глобалізації в період зміни тисячоліть:

- збільшення кількості конфліктів низької інтенсивності біля постсоціалістичних країн, що розвиваються, викликаних структурними змінами системи міжнародних відносин; Під конфліктом низької інтенсивності розуміється збройний конфлікт між регулярними силами та нерегулярними збройними формуваннями, які можуть включати, зокрема, терористичні групи¹¹⁸. Подібні конфлікти носять, як правило, затяжний характер, а високий рівень політико-ідеологічної індоктринованості надає їм асиметричний характер;

- виникнення політичних стратегій, метою яких є просування етнічної чи релігійної ідентичності. Як відзначають М. Сміт та М. Джонс, у сучасних міжнародних відносинах збільшується значення цивілізаційних пріоритетів релігійного та етнічного характеру¹¹⁹. Біполярний світ як протистояння двох наддержав змінився на нову біполярність, в якій зіткнулися глобалізм США та

¹¹⁸ Цит за ... Роговченко А. М. Стратегічні комунікації: досвід Афганістану для України // Вісник НТУУ "КПІ" Політологія. Соціологія. Право. 2021. №. 1 (49). С. 65.

¹¹⁹ Там само. С.68.

екстремістські політичні ідеології, в основі яких значне місце займає релігійна складова.

Застосування насильства, яке має на меті досягнення політичної мети та обґрунтованого релігійними постулатами, стало ключовою рисою тероризму нової хвилі¹²⁰. Ця характеристика також визначає його основну небезпеку як соціально-політичного явища. Так провідний американський політичний аналітик Б. Хоффман вказує, що за умов поширення зброї масового знищення релігійно-політичний тероризм становить більшу загрозу, ніж традиційний політичний. Якщо в рамках традиційного тероризму насильство відсувається на другий план, основне завдання полягає в залученні засобів масової інформації, то для тероризму «релігійної хвилі» насильство виходить на перший план і має сакральний характер.

Прояв сучасного тероризму головним чином пов'язаний із діяльністю терористичних радикально-ісламістських угруповань, у зв'язку вважаємо логічним вивчити особливості так званого «ісламського феномену» та «ісламізму» як ідеологічного обґрунтування терористичної діяльності сучасного періоду.

Поняття «ісламізм» з'явилося у Франції в середині XVIII ст. як термін, що позначав релігію мусульман, проте згодом було витіснено арабським терміном «іслам». Проте поява екстремістських партій, організацій та рухів на Близькому Сході у XX ст. призвели до відродження даного поняття у новій конотації. До середини 1980-х гг. термін утвердився у західній науковій риторичі для позначення сучасної ідеології та політичної програми. Так американський політичний аналітик Г. Фуллер, пропонуючи розширену версію визначення, вказує, що ісламізм – це «форма політики ідентичності, що включає підтримку мусульманської ідентичності, автентичності, ширшого регіоналізму, відродження та пожвавлення спільноти»¹²¹.

¹²⁰ Saleh L. *Soft Power, NGOs, i US War on Terror*. University of Wisconsin-Milwaukee, 2012. P.31.

¹²¹ Наумкин В.В. *Исламский радикализм и внешнее вмешательство в глубоко разделенных обществах Ближнего Востока // Конфликты и войны XXI века (Ближний Восток и Северная Африка) / Институт востоковедения РАН. Москва: ИВ РАН, 2015. С. 53.*

Ісламізм є найбільш відповідним терміном для опису метаморфози «ісламського феномену» на сучасному етапі, оскільки, як зазначає російський ісламознавець А.В.Малашенко¹²², на відміну інших термінів включає у собі відразу три складові: релігійну, ідеологічну і політичну у вигляді політичного впливу.

Такої думки дотримується і Г.І. Мирський, вважаючи ісламізм політичним рухом, що базується на радикальній ідеології, суть якої - фундаменталізм¹²³. При дослідженні сутності цього феномену вчений вибудовує такий ланцюжок: «фундаменталізм – політичний радикалізм – екстремізм – тероризм»¹²⁴. Зауважимо, що існування всіх ланок цього ланцюга не є обов'язковою умовою. Також звернемо увагу на те, що у визначенні Г.І.¹²⁵Мирського робиться акцент на розгляді ісламізму як радикальної ідеології.

Беручи до уваги вищенаведені формулювання, під ісламізмом ми розумітимемо соціально-політичну ідеологію мобілізаційного типу, що застосовується опозиційними рухами та ґрунтується на релігійних догматах ісламу, крайньою формою прояву якої виступає тероризм радикально-ісламістських організацій та рухів.

У рамках неореалістичної парадигми в даному дослідженні приділяється особлива увага міжнародно-політичній ролі США, умовам співробітництва та інститутам у глобалізованому світі, політиці безпеки, фактору сили у зовнішньополітичній стратегії, новому сприйняттю країнами світу проблем національної та міжнародної безпеки.

Під час написання роботи автор зважав на методологію дослідження як на систему певних принципів та засобів організації теоретичної та практичної діяльності. Методологія застосовується при вивченні певної проблематики за

¹²² Малашенко А.В. Исламская альтернатива и исламистский проект. Москва: Издательство «Весь мир», 2006. С.45.

¹²³ Цит за ... Ланда Р.Г. Исламизм и арабская “политическая весна” // Восток. Афро-азиатские общества: история и современность. 2014. № 1. С. 53.

¹²⁴ Сафранчук И.А. Внутриполитический кризис и безопасность в Афганистане // Большая игра: политика, бизнес, безопасность в Центральной Азии. 2016. №3-4 (48-49). С.56.

¹²⁵ Пауэлл К. Стратегия партнерства // Россия в глобальной политике. 2004. № 1. С.78.

допомогою теорії. Загальнонаукові та конкретно наукові принципи та підходи є методологічною основою дослідження автора.

У роботі були використані як загальнонаукові методи, так і основні засади, підходи та методи історичного дослідження. В основі нашого дослідження лежить комплексний підхід, що дозволяє врахувати всі (або принаймні переважну більшість) зовнішніх аспектів афганської кризи. Широке застосування набув принципу історизму, завдяки якому стало можливо проаналізувати вплив «Талібану» на становище Афганістану у його розвитку від початку його інтернаціоналізації і введення міжнародної коаліції в 2001 р. і до виведення американських військ у 2021 р.

Принципи всебічності та об'єктивності були реалізовані через критичне осмислення всієї сукупності історичних фактів, пов'язаних із ситуацією, що склалася на міжнародній арені навколо становища в Афганістані у 2000-ні рр. Принцип цілісності передбачає виділення предмета дослідження цілісним утворенням, у його абстрагуванні від інших явищ. У роботі він був застосований таким чином: відділення предмета дослідження від інших сторін афганської кризи – наприклад, від його внутрішніх аспектів, від аналізу діяльності безпосередньо США чи регіональних акторів в Афганістані тощо.

Принцип періодизації був використаний при виявленні періодів та етапів, визначенні їх хронологічних рамок – наприклад, початкового періоду інтернаціоналізації конфлікту. Завдяки принципу системності вдалося досліджувати афганську кризу 2001-2021 рр. як частину системи міжнародних відносин. І нарешті, діалектичний принцип дозволив об'єднати вищезгадані принципи та досліджувати обраний предмет з урахуванням сукупності всіх його складових елементів.

У процесі дослідження також використовувалися такі загальнологічні методи: описовий (описовий) - дозволив докладно розглянути доктринальні та інституційні основи зовнішньої політики США у її еволюції, та виявити загальні тенденції та закономірності у зовнішній політиці США у питаннях забезпечення безпеки у фокусі їхньої афганської політики.

За допомогою порівняльного методу було виявлено закономірності та відмінності при роботі різних адміністрацій США у проведенні політики в Афганістані. Метод передбачає зіставлення однотипних явищ у випадку різних способів реалізації одних і тих зовнішньополітичних завдань і рішень з виявленням їхніх спільних рис і специфіки, знаходження найефективніших форм та інститутів реалізації чи оптимальних шляхів вирішення завдань.

Метод індукції дозволив вивчити та проаналізувати велику кількість історичних фактів, що стосуються теми нашого дослідження способом від простого до складного, до створення узагальнень. Динамічний метод уможливив розглянути ситуацію в Афганістані в досліджуваній період як безперервно мінливий, динамічний процес. Завдяки структурно-функціональному методу були виділені зв'язки між різними міжнародними аспектами афганського конфлікту та їх ролі щодо один одного та у конфлікті загалом.

Дуже корисним був порівняльно-історичний метод – завдяки його використанню автор досліджує події захоплення влади «Талібаном» 2021 р. у динаміці, проводячи паралелі з владою «Талібану» в країні в кінці ХХ ст. і порівнюючи схожі події цих періодів. Типологічний метод був корисним у процесі здійснення типізації участі міжнародного співтовариства з одного боку, у врегулюванні, а з іншого, в загостренні афганської кризи.

Синхронний метод дозволив досліджувати події, що відбуваються одночасно, та знаходити зв'язок між ними (взаємозв'язок процесу дипломатичного врегулювання та підтримки афганських повстанців, взаємозв'язок проблеми біженців та питання дотримання прав людини в Афганістані тощо).

Отже, методологія та методи дослідження магістерської роботи зумовлені вибором об'єкту і предмету дослідження, метою і поставленими у вступі завданнями.

Таким чином, в даному розділі була проаналізована теоретико-методологічна та джерельна база дослідження. З'ясовано, що в українській

міжнародно-політичній науці в основному аналізується роль США в вирішенні проблеми тероризму в Афганістані. Російська наукова школа представлена здебільшого працями, в яких висвітлені проблеми ісламізму, політичного ісламу та їхнього впливу на «Талібан», а ключовою проблемою в роботах зарубіжних вчених є також роль США у вирішенні афганської кризи, але з більшим акцентом на загрозах, які постають перед Вашингтоном у зв'язку з діяльністю «Талібану». Залучена джерельна база є досить широкою та об'єктивною і стала підґрунтям більш об'єктивного дослідження проблеми ролі «Талібану» у міжнародному становищі Афганістану у XXI ст. В роботі автором було використано використав комплекс підходів: інформаційний, компаративний, інституційний та аксіологічний підходи, що дозволило детально та всебічно дослідити впливу «Талібану» на міжнародне становище Афганістану у XXI ст. Для розв'язання поставлених завдань автором застосовано комплекс загальнонаукових – методи аналізу та синтезу, індукції та дедукції, класифікації та ін. - та спеціальних методів пізнання. До понятійно-категоріального апарату даного дослідження, було залучено поняття, які допоможуть зрозуміти сутність проблеми ролі «Талібану» у змінах міжнародного середовища Афганістану, зокрема, це «тероризм», «ісламізм» та «асиметрія».

РОЗДІЛ 2. ДІЯЛЬНІСТЬ «ТАЛІБАНУ» ЯК ДЕСТАБІЛІЗУЮЧИЙ ЧИННИК РЕГІОНАЛЬНОГО ТА МІЖНАРОДНОГО РОЗВИТКУ АФГАНІСТАНУ У 2001-2021 рр.

2.1. Світоглядний фундамент, ідеологія та організаційна структура діяльності «Талібану»

Активізації радикально-ісламістських терористичних організацій на Близькому Сході у другій половині ХХІ ст. передувало формування «ісламського відродження» - усвідомлення мусульманами свого місця в історії та в сучасному світі, а також ролі релігії у перетворенні їхнього суспільства. Передумови зазначеного процесу, до яких відносяться інституційні дисбаланси, що виникли в період постколоніального державобудування, дефіцит безпеки, як результат внутрішньої конфліктності та західної інтервенції, а також невдалі спроби політичної модернізації та її подальший розвиток, сформували середовище, в якому неурядові релігійно-політичні організації трансформувалися в радикально-ісламістські, що застосовують терористичні методи боротьби. Однією з таких організацій став рух «Талібан». Тому з метою аналізу впливу цього руху на розвиток Афганістану вважаємо необхідним розглянути соціально-політичні умови, які визначили формування руху, визначити його цілі та методи, вивчити ідеологію а проаналізувати його структуру.

Рух «Талібан» зародився під час радянського вторгнення в Афганістан. У 1992 р. владу в Афганістані захопили моджахеди, проте їхній уряд виявився не в змозі встановити контроль над усією територією країни. На півночі Афганістану діяли самостійні адміністративно-територіальні утворення, населені переважно пуштунськими народностями¹²⁶. Одночасно відбувалася масова міграція пуштунського населення до сусіднього Пакистану, де було створено мережу навчальних закладів (медресе), у яких отримували освіту діти біженців. У

¹²⁶ Глебов С. В. «Війна з терором» та «асиметрична» відповідь міжнародного тероризму // Правова держава. 2005. №. 8. С. 240.

медресі Афганістану та Пакистану, у пуштунському середовищі, в 1994 р. зародився рух «Талібан» (що перекладається з пушту «учні»).

Незважаючи на те, що виникнення руху «Талібан» прийнято пов'язувати з введенням радянських військ до Афганістану, певні передумови появи організації були створені задовго до радянського вторгнення. Вони були зумовлені як внутрішніми особливостями політичної афганської історії, так і діяльністю зовнішніх гравців.

За свідченням учених афганське суспільство, що складається з численних племен, традиційно негативно ставиться до державної влади, яка обмежує їхні патріархальні традиції¹²⁷. Ймовірно, саме з цієї причини перші державні утворення виникли тут лише у XVI ст. Всі афганські правителі приходили до влади в результаті військових переворотів. Політична історія країни визначається постійною боротьбою влади на всіх рівнях багатоплемінного суспільства, що характеризується цивілізаційною закритістю. З цього випливає, що яка б партія не прийшла до влади, решта політичних сил оголосить їй війну. При цьому війна не є безрозсудною, вона регулюється старійшинами племен, що домовляються про припинення бойових дій для вирішення конкретних питань, або для об'єднання зусиль з метою відсічі спільному ворогові. Як правило, таким ворогом могли бути урядові війська або зовнішні актори¹²⁸.

Подібний раціональний підхід визначив нездатність європейських держав підпорядкувати собі афганські території: невдачею закінчилися спроби колоніального захоплення країни англійцями XIX і XX ст. Тим не менш, внутрішні суперечності частково сприяли посиленню зовнішнього впливу.

Інтереси Пакистану, Саудівської Аравії та США на той момент збігалися, що дало «Талібану» додаткові ресурси для розвитку¹²⁹. У середині 1990-х рр., після виходу на авансцену талібів, основними сторонами конфлікту стали пуштунський Південь та непуштунська Північ, представлена Північним

¹²⁷Почта Ю.М. Исламизм и национализм на Большом Ближнем Востоке: вражда или симбиоз? // Азия и Африка сегодня. 2020. № 3. С. 4.

¹²⁸ Primoratz I. Terrorism. The Philosophical Issues. New York: Palgrave Macmillan, 2007. P.30.

¹²⁹ Constitution of the United States 1787 URL: https://www.senate.gov/civics/constitution_item/constitution.htm

альянсом (повна назва – «Об'єднаний ісламський фронт порятунку Афганістану»). У 1996 р. таліби взяли столицю країни Кабул і проголосили створення «Ісламського емірату Афганістан», який проіснував до 2001 р. Талібам вдалося встановити контроль над більшою частиною Афганістану. Нескореною територією залишався центральнопівнічний регіон Афганістану, названий Масудістаном на ім'я голови квазідержавного утворення А.Ш. Масуда (таджика за національністю). Масудістан мав власний уряд, армію, грошовий обіг. Більшість світової спільноти не визнала легітимність «Ісламського емірату Афганістан», і вважала главою держави президента Б. Раббані (таджика за національністю). Талібам вдалося отримати дипломатичне визнання з боку Пакистану, ОАЕ, Саудівської Аравії та де-факто Туркменістану.

Важливо з'ясувати мету та методи руху «Талібан». На думку американських дослідників, рух «Талібан» виник у південній частині Афганістану з метою «звільнення країни від хибного кола анархії, хаосу та корупції, а також боротьби з моральним безладом і безвір'ям»¹³⁰.

Такої ж думки дотримуються експерти Інституту сходознавства РАН¹³¹, спираючись на аналіз публікацій талібської преси. Згідно з твердженнями керівництва Ісламського Емірату, метою встановлення божественних законів шариату в країні було побудова суспільства, в якому права підданих були б недоторканими, а самі жителі прагнули б до виконання добрих справ і помірності у поганих вчинках. При цьому ареалом поширення цієї мети є виключно територія Афганістану.

У результаті, виходячи з ідеологічних постулатів «Талібану», як першочергову і основну мету можна назвати викорінення «загального невіри», наслідком чого стане побудова національної ісламської держави. Важливо

¹³⁰Сергеев В. Афганистан. Пакистанская заноза // Россия и мусульманский мир. 2009. №. 12. С.78.

¹³¹Заявление Генерального секретаря ООН Кофи Аннана на открытии Лондонской конференции по Афганистану 31 января 2006 г. URL: <http://collections.europarchive.org/tna/20080205132101/http://www.fco.gov.uk/servlet/Front?pagename=OpenMarket/Xcelerate/ShowPage&c=Page&cid=1136906260508&a=KArticle&aid=1136909440960>

відзначити, що незважаючи на тривалий період свого існування та зміну лідерів, у русі «Талібан» збереглася послідовність у дотриманні поставленої мети. Так, у своєму щорічному посланні на початку 2019 р. Хайбатулла Ахундзада, який став новим лідером руху у 2016 р.¹³², заявив, що «Ісламський емірат прагне до створення суверенного, ісламського та інклюзивного уряду, прийняттого для всіх афганців»¹³³.

Варто зазначити, що на уявлення талібів про ідеальну ісламську державу вплинув кодекс честі пуштунів - Пуштунвалай, зведення неписаних правил і норм поведінки, які традиційно регулюють відносини в пуштунському середовищі. Таліби позиціонували себе як єдину політичну силу, здатну припинити багаторічний кровопролитний конфлікт в Афганістані. На підконтрольних територіях таліби встановили шариат у найжорсткішому його тлумаченні. Методами, якими таліби керувалися, були знищення інакодумців і незгодних, всього того, що не вписувалося в рамки системи, яку вони вибудовували. Під заборонаю опинилися всі досягнення науки та техніки, західний спосіб життя, освіта жіночої частини населення. За час існування «Ісламського емірату Афганістан» населення потерпало від обмежень основних прав та свобод людини.

Спочатку мета руху мала локальний характер. Таліби не планували експансію за межі Афганістану. Однак після надання талібами притулку «терористу № 1» У. бен Ладену та членам його сім'ї, свідоцтва зв'язку «Талібану» з «Аль-Каїдою», яка переслідує глобальні цілі, та терористичних актів 11 вересня 2001 р., укоренилося уявлення про «Талібан» як організацію, мета якої мала глобальний масштаб. За твердженням провідного спеціаліста Інституту сходознавства РАН з Афганістану та регіону Центральної Азії В.Г. Коргуна, під впливом У. бен Ладена, ісламський екстремізм талібів трансформувався в

¹³²Lansford T. A bitter harvest: US Foreign Policy and Afghanistan. Routledge, 2017 URL <https://www.routledge.com/A-Bitter-Harvest-US-Foreign-Policy-and-Afghanistan/Lansford/p/book/978075466151>

¹³³Rapoport D.C. The four waves of modern terrorism. In: A.K. Cronin and J. Ludes (Eds), *Attacking terrorism: elements of a grand strategy*. Washington, DC: Georgetown University Press, 2004. P. 46.

тероризм, поступово виходячи за межі країни¹³⁴. Після введення в Афганістан союзних військ у 2001 р. «Талібану» було завдано нищівного удару. Таліби були змушені піти в підпілля, і метою руху стала ослаблення та деморалізація набагато сильнішого супротивника за допомогою асиметричних ударів, у тому числі вчинення терористичних актів.

До 2003 р. «Талібан» в основному оговтався від завданої поразки і приступив до запеклої збройної боротьби проти сил міжнародної коаліції та урядових військ. Талібам вдалося закріпитися на півдні країни, а також у сусідньому Пакистані, звідки вони регулярно завдавали ударів по збройним силам супротивника. У 2006 р. «Талібан» проголосив створення нової держави – «Ісламського емірату Вазірістан», розташованого на території Пакистану, яка здавна слабо контролювалася Ісламабадом. Це квазідержавне утворення стало надійним оплотом талібів, які таким чином зуміли зміцнити свої позиції та заявити про себе як про політичну силу, з якою регіональним та світовим гравцям доводиться рахуватися¹³⁵.

Влада Афганістану і Пакистану не припиняла боротьбу з «Талібаном». «Ісламський емірат Вазірістан» не визнаний жодною державою світу, але продовжує існувати. Згідно з офіційною точкою зору керівництва США та демократичного уряду Афганістану, відповідальність за всі терористичні акти в Афганістані в період перебування союзних військ у країні лежало на «Талібані»¹³⁶. Втім, до цієї позиції слід ставитися з деяким скепсисом, оскільки існувала висока ймовірність того, що багато терористичних атак були результатом діяльності озброєних радикальних ісламістських організацій, невідконтрольних рухів.

Розглянемо проблему ідеології руху «Талібан». Радикальний ісламізм не є рисою, що традиційно властива афганському суспільству. Близько 85%

¹³⁴ Коргун В. Афганистан. Ислам и национальный вопрос // Азия и Африка сегодня. 2003. № 6. С. 33.

¹³⁵ Гашимов Г.Б. Влияние движения Талибан на политические процессы в Афганистане и Пакистане // European Social Science Journal. 2014. № 6-1 (45). С. 594.

¹³⁶ Islamic Republic of Afghanistan The Constitution of Afghanistan. January 26. 2004 URL: <http://www.afghanembassy.com.pl/afg/images/pliki/TheConstitution.pdf>

населення сповідує ханафітський мазхаб, помірну релігійно-правову школу ісламу. Ханафітський мазхаб відрізняється терпимим ставленням до традицій та звичаїв різних народів, відсутністю уявлень про необхідність централізованої системи управління¹³⁷. Поняття «джихаду» ставало актуальним у разі інтервенції та необхідності чинити опір іноземному вторгненню. Оскільки «Талібан» виник у умовах тривалого збройного конфлікту, це вплинуло на формування ідеологічної бази руху. Взнявши за основу деобандизм, ідеологи «Талібану» суттєво його змінили відповідно до місцевих реалій. Ідеологія талібів була синтезом суворого дотримання шаріату з місцевими пуштунськими звичаями і вірою в можливість побудови ідеальної ісламської держави. Таліби значно відійшли від деобандійської традиції. Спочатку деобандизм мав успішно поєднувати наукове знання з релігійною доктриною. Талібів в свою чергу, навпаки, відрізняє вкрай нетерпиме ставлення до нововведень і усього, що не відповідає Корану і Сунні Пророка¹³⁸. Якщо наукова складова вчення деобандистів допускала можливість суперечки та сумніви, то вчення талібів не сприймає полеміки та наукового аналізу ісламської думки.

Установки руху «Талібан» можна представити у вигляді системи, що складається з чотирьох основних ідей: 1) боротьба з «загальним невір'ям», 2) створення національної ісламської держави, 3) ведення «джихаду» (озброєної боротьби), 4) організація консервативної ісламської революції.

Ідейним натхненником та засновником «Талібану» вважається мулла М. Омар. М. Омар був одним із моджахедів, які воювали з радянськими військами, і після виведення яких став викладати в медресі в провінції Кандагар, де зібрав навколо себе групу радикально налаштованих учнів. М. Омар став лідером руху насамперед завдяки своїй репутації вірної людини, яка присвятила життя служінню ідеалам, істинність яких для нього не підлягала сумніву. Після

¹³⁷ Балацька О. Б. Конфлікти за участі недержавних суб'єктів як фактор кризи державності // Науковий часопис НПУ імені МП Драгоманова. Серія 22. Політичні науки та методика викладання соціально-політичних дисциплін. 2020. Т. 22. №. 27. С. 26.

¹³⁸ Enduring Strategic Partnership Agreement between the Islamic Republic of Afghanistan and the United States of America URL: <https://photos.state.gov/libraries/afghanistan/231771/PDFs/2012-05-01-scan-of-spa-english.pdf>

повалення режиму талібів М. Омара вдалося втекти, і незважаючи на те, що він був оголошений одним із найбільш розшукуваних злочинців у світі, йому вдалося переховуватися до самої смерті в 2013 р¹³⁹. Він є знаковою фігурою для талібів, і нове керівництво організації приховувало смерть М. Омара. «Талібану» довелося підтвердити інформацію про смерть М. Омара в 2015 р., коли про це повідомила влада Афганістану. Незабаром після повідомлення про смерть мулли М. Омара було проголошено нового ватажка «Талібану» - муллу А. М. Мансура. Кандидатура мулли А. Мансура викликала великі суперечки серед талібів. Брат і старший син мулли М. Омара також претендували на те, щоб один із них став лідером руху, і не одразу визнали маловідомого мулу А. Мансура головою «Талібану». Не всі таліби визнали нового главу «Талібану», і в русі стався розкол. У листопаді 2015 р. почалися зіткнення між озброєними прихильниками А. Мансура та бойовиками угруповання «Істинний Талібан», очолюваного муллою М. Дадуллою, який незабаром був убитий, і керівництво перейшло до мули М. Расула¹⁴⁰.

Другу за чисельністю опозиційну групу очолив мулла А.К. Закір, колишній голова військової комісії «Талібану». За даними пакистанської розвідки, А.К. Закір був тісно пов'язаний з Іраном, отримував озброєння та боєприпаси від Корпусу вартівих ісламської революції (КВІР). Варто зазначити, що Тегеран зацікавлений у посиленні сфери впливу в Афганістані. Поки що офіційна присутність Ірану в Афганістані обмежується питаннями забезпечення безпеки на кордоні, але цілком імовірно, що Іран сприятиме формуванню нового радикального угруповання серед споріднених хазарійців – іраномовних шіїтів, які становлять 10% населення Афганістану¹⁴¹. Мулла А. Закір присягнув на вірність муллі А. Мансуру наприкінці березня 2016 р. Мулла А. Мансур недовго очолював рух. Він був убитий у травні 2016 р. внаслідок обстрілу

¹³⁹ Pascol L. U.S. Policy in Central Asia and War on Terrorism. URL: <http://heritage.org/Research/RussianandEurasia/wm140.cfm>

¹⁴⁰ Світлак І. І. Мартусенко І.В. Глобальний тероризм як форма прояву асиметричних конфліктів у міжнародних відносинах // Глобальні та національні проблеми економіки 2017 № 5 С.92.

¹⁴¹ Там само. С. 99.

американськими безпілотниками¹⁴². Новим лідером талібів став богослов М. Н. Ахунзада.

Таким чином, відзначимо, що в цілому більшість ісламських організацій мають єдину мету – побудову ісламської держави. Основним методом досягнення цієї мети є ведення джихаду. У мусульманському праві виділяється безліч трактувань даного терміну: «джихад серця» (обов'язок протистояти вченню диявола), «джихад мови» (вимога говорити правду), «джихад руки» (необхідність усіма засобами утверджувати добро, чинити опір злу)¹⁴³. В ісламістській риторичній та практичній діяльності найчастіше використовується «джихад меча», тобто ведення збройної боротьби по дорозі Аллаха переважно терористичними методами.

Дослідники виділяють два основні методи, що використовуються талібами для досягнення зазначеної мети: метод «Робін Гуда» та метод «хуліганів»¹⁴⁴. Зазначимо, що ці методи були характерні для періоду перебування в Афганістані США та сил міжнародної коаліції. «Робін Гуди», як правило, відстоюють реальні та усвідомлені інтереси місцевого населення. Вони вирішують завдання забезпечення безпеки та правосуддя відповідно до племінних норм, що дозволяє їм отримати підтримку. Крім того, лояльність населення набувається за допомогою проведення ефективних інформаційних кампаній, у рамках яких очорнюються дії коаліційних сил. Подібна активність сприяла розпалюванню внутрішніх конфліктів, особливо якщо діяльність коаліції завдала шкоди місцевому населенню.

«Хулігани» виступають антиподами «Робін Гудів». Лояльність місцевого населення досягається за допомогою застосування збройної сили, зокрема масового залякування. У зв'язку з тим, що сили коаліції були присутніми не у

¹⁴² Statement by the President on Afghanistan // The White House Office of the Press Secretary. July 06, 2016 URL: <https://ObamaWhitehouse.archives.gov/the-press-office/2016/07/06/statement-president-Afghanistanj,fvf>

¹⁴³Золотова Л. Г. Опыт кризисного урегулирования НАТО в Афганистане (миссия ИСАФ) //Россия и Америка в XXI веке. 2019. №. 1. С. 10.

¹⁴⁴Asad A. Z., Harris R. The politics and economics of drug production on the Pakistan-Afghanistan border. London: Routledge, 2019. С.234

всіх районах, місцевому населенню доводилося миритися з присутністю талібів та підтримувати їхню діяльність задля забезпечення безпеки. Найчастіше таліби застосовували комбінацію методів.

Водночас, низка дослідників дедалі частіше відзначає про використання терористичними організаціями технологій «м'якої сили»¹⁴⁵. При цьому під терміном, до визначення якого американський політолог Дж. Най відносив привабливість культури країни, її політичних ідеалів¹⁴⁶, у контексті розгляду угруповань ісламізму розуміється «система ідеології та пропаганди»¹⁴⁷. Використання в риторичі понять рівність і справедливість в умовах соціально-політичної нерівності та злиднів надає ідеологічному впливу ісламістів особливої привабливості, особливо серед молоді, що дозволяє постійно поповнювати втрати в людських ресурсах.

Так, після виведення військових місій НАТО та США з Афганістану у 2014 р. рух «Талібан» прагнув створити новий імідж усередині країни та в очах світової спільноти¹⁴⁸. Дедалі активніше стали звучати заяви про те, що політичне крило («політичний офіс», розташований у Катарі) руху переслідує мирні цілі. Влітку 2018 р. таліби оголосили про короткострокове перемир'я з демократичною владою на час релігійного свята Ураза-байрам¹⁴⁹. Від методів прямого примусу таліби поступово перейшли до методів набагато м'якшого поширення ідеології. У травні 2019 р. у Москві глава МЗС РФ С. Лавров приймав делегацію представників політичного офісу руху «Талібан». Російське керівництво послідовно реалізує московський формат консультацій щодо

¹⁴⁵Chomsky N.A. The Arab World Is on Fire // ruthout, 2011. URL : <https://truthout.org/articles/noamchomsky-the-arab-world-is-on-fire/>

¹⁴⁶Dormandy X., Keating M. The United States and Afghanistan: A Diminishing Transactional Relationship. // Washington: Chatham House. 2017. URL: <https://www.chathamhouse.org/sites/default/files/public/Research/Asia/0114DormandyKeating.pdf>

¹⁴⁷Манойло А. В. Интересы внешней политики США в Афганистане // Национальная безопасность/nota bene. 2012. №. 3. С. 76.

¹⁴⁸ Североатлантический договор Вашингтон, Федеральный округ Колумбия, 4 апреля 1949 г URL: https://www.nato.int/cps/ru/natohq/official_texts_17120.htm

¹⁴⁹ Joint Statement on the Resolute Support Mission in Afghanistan 12 Jul. 2018 // Press Release (2018) 096) URL: https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_156625.htm?

Афганістану, у якому були представлені основні гравці: Афганістан, Іран, Китай, Індія, Росія, п'ять центрально-азійських республік.

Підкреслимо, що відкритим залишається питання, що такі методи є тактичними хитрощами з боку руху, спрямованими на відволікання світової спільноти від справжніх цілей організації, яка так і не визнала своїх дій з управління самопроголошеного «Ісламського емірату Афганістан» помилковими. І як засвідчили наступні події, пов'язані із захопленням влади в країні, це було прикриття для встановлення своєї влади, але уже більш м'якими методами.

Що стосується проблеми структури руху та його чисельності, то «Талібан» має жорстку ієрархію. На чолі організації стоїть емір¹⁵⁰, який має двох заступників. Далі – шура (верховна рада), яка при муллі М. Омарі складалася з 18 осіб, а мулла А. Мансур збільшив кількість членів до 21. Шура відповідає за стратегію та загальне керівництво організацією. Склад шури формується переважно з пуштунського середовища. Члени шури – колишні міністри уряду «Талібану», губернатори, релігійні діячі¹⁵¹. Шура управляє Комітетами (виконують функції кабінету міністрів), відповідальними за той чи інший напрямок (інформація, військові питання, фінанси тощо). Військова комісія здійснює керівництво бойовими діями «Талібану». Польові командири та «тіньові» губернатори здійснюють керівництво на місцях. Через часті смерті талібів керівний склад постійно змінюється.

Назвати точну кількість бойовиків руху «Талібан» важко. За даними 2015 р., чисельність талібів становила 25-40 тис. чоловік¹⁵². Визначити, наскільки широким є коло прихильників талібів, які не є активними членами руху, але їм симпатизують і поділяють їхні погляди, вкрай складно. Судячи з життєздатності руху, його соціальна база є стійкою і досить широкою. Причина лояльності

¹⁵⁰ Мохаммад И. Ш. Перспективы афганистана в связи с соглашением правительства США и движения Талибан // Вестник Бишкекского государственного университета. 2021. №. 1. С. 37.

¹⁵¹ Почта Ю.М. Ислам и политика: Учеб. пособие. Москва: РУДН, 2008. С.78.

¹⁵² Айдамиров А. М. Афганское направление политики США в контексте глобальной антитеррористической стратегии: дисс. канд. полит. наук: 23.00.04 / Российская академия народного хозяйства и государственной службы при Президенте РФ, Москва, 2010. С.78.

населення полягала в тому, що тіньові структури влади в багатьох випадках працювали ефективніше за державні. Центральні органи влади були не в змозі комплексно реалізовувати соціальні та економічні проекти, яких так потребувало населення.

Таким чином, в результаті проведеного аналізу ми з'ясували, що діяльність руху «Талібан» має суперечливий і неоднозначний характер. З одного боку, рух прагнув уникнути іміджу озброєної організації, що використовує терористичні методи боротьби, щоб переконати зовнішні сили у мирному характері організації, без чого визнання «Талібану» на міжнародній арені спочатку як легітимної політичної сили, а потім як уряду не є можливим.

2.2. Динаміка та механізми взаємодії Афганістан-«Талібан»-США у регіональному середовищі

Аналіз динаміки та механізмів взаємодії Афганістану, «Талібану» та США варто розпочати з вивчення особливостей залучення Сполучених Штатів до ситуації в Південній Азії, особливо у Афганістані. Розпад Радянського Союзу фактично поклав край «холодній війні». Військова перевага, відсутність суперників і величезне багатство надали США безпрецедентну свободу для виконання глобальних місій з перебудови світу без, здавалося б, значних ризиків або наслідків. У 1990-х рр. США просуvalи свої інтереси демократичного управління та вільної ринкової економіки, заохочення свободи особи та захист прав людини. Однак після терористичних атак 11 вересня 2001 р. акцент зовнішньої політики США змістився на боротьбу з тероризмом, переважно на Близькому та Середньому Сході та в Африці¹⁵³.

Стратегії Сполучених Штатів в Афганістані в період правління президентів Джорджа Буша, Барака Обами та Дональда Трампа послідовно зосередили свою увагу на перемозі над «Аль-Каїдою» та недопущенні

¹⁵³ Тихоненко І. Афганський фактор у відносинах Пакистан-США // Американська історія та політика. 2016. №. 2. С. 170.

перетворення Афганістану на безпечний притулок для терористів. У той час як США досягли своєї життєво-важливої мети знищення «Аль-Каїди» та послаблення її здатності використовувати Афганістан як безпечний притулок для повторного нападу на Сполучені Штати, «Талібан» та інші терористичні угруповання згодом відновили свої сили та продовжували становити загрозу інтересам США¹⁵⁴. Зважаючи на ці загрози, зовнішня політика США була зосереджена на проведенні контртерористичних та протиповстанських місій, інвестуванні у політичні реформи та економічний розвиток, щоб виконати свою місію в Афганістані з урахуванням інтересів США. Таким чином, розглянемо еволюцію взаємодії між досліджуваними акторами в хронологічних межах роботи.

7 жовтня 2001 р. збройні сили США та Великобританії розпочали операцію «Незламна свобода» □ кампанію із завдання авіаударів по «Аль-Каїді» та «Талібану» у таких містах як Кандагар, Кабул і Джелалабад, яка тривала п'ять днів. Потім були дії сухопутних військ, і за допомогою сил Північноатлантичного альянсу Сполучені Штати швидко захопили опорні пункти талібів, включаючи Кабул, до середини листопада. 6 грудня впав Кандагар, ідеологічний центр талібів, що ознаменувало офіційний кінець правління талібів в Афганістані і змусило «Аль-Каїду» бен Ладена втекти з країни.

Після повалення режиму талібів у 2001 р. та розгрому «Аль-Каїди» місія США в Афганістані розширилася¹⁵⁵. У 2002 р. в адміністрації Дж. Буша переважало припущення, що конфлікт скінчився. Високопосадовці США почали розглядати свої найближчі завдання з постконфліктного відновлення. Проте встановлення графіка реконструкції спочатку вимагало від них визнання того, що належна реконструкція взагалі була метою. Дж. Буш проводив кампанію проти участі США у діяльності з державного будівництва та виступав проти

¹⁵⁴ The Berlin Declaration. The International Conference on Afghanistan. Berlin, April 2004 URL: https://reliefweb.int/sites/reliefweb.int/files/resources/CFC_Afghanistan_Agreements_June2012.pdf

¹⁵⁵ Khudoliy A. O. Американо-пакистанські відносини на початку XXI століття (2000-2008 pp.) // Вісник Донецького національного університету імені Василя Стуса. Серія політичні науки. 2016. №. 1. С. 57.

збройних гуманітарних акцій, які раніше застосовувала адміністрація В. Клінтона¹⁵⁶.

У зв'язку з вищезазначеним, а також акцентом на боротьбу з тероризмом та «легким підходом» до війни, перші кілька років зусилля щодо відновлення були недостатніми¹⁵⁷. Не вистачало коштів для вирішення багатьох проблем, з якими зіткнулася країна. У результаті афганський уряд не міг захистити свої кордони та своїх громадян¹⁵⁸. Короткі терміни для відновлення безпеки Афганістану змусили уряд США планувати створення постійних військових сил¹⁵⁹.

Згідно з висновком, підготовленим американським військовим чиновником, відповідальним за стан боєготовності афганської національної армії, американські війська мали піти з країни до 2004 р. Не було достатньо часу чи інтересу для розширення впливу за межі Кабула. Тим часом, програма навчання афганських правоохоронців під керівництвом Німеччини, яка була розпочата в 2002 р., просувалася повільно. Це призвело до того, що забезпеченням безпеки поза межею Кабулом займалися невідготовлені офіцери, пов'язані з місцевими ополченцями¹⁶⁰.

Постійне відчуття неминучого відходу американців зменшило здатність офіційних осіб США планувати відновлення на довгострокову перспективу.

Нарощування потенціалу афганських громадських інституцій також не було забезпечене достатніми ресурсами. За словами колишнього спеціального посланця США в Афганістані Дж. Доббінса, «коли було сформовано новий афганський уряд, прибули міністри, які були обрані на Боннській конференції, і те, що вони отримали від ООН, було одним супутниковим телефоном та одним

¹⁵⁶Глазов О. В. Афганський вектор політики США в контексті глобальної антитерористичної стратегії // Actual Problems of International Relations. 2012. Т. 2. №. 107. С.56.

¹⁵⁷Базан Ю. «Афганське питання» на шостій надзвичайній спеціальній сесії Генеральної Асамблеї ООН (10-14 січня 1980 р.) // Вісник Черкаського університету. 2020. № 2. С. 134.

¹⁵⁸Коршун І. Г. Стратегічні плани та наміри США щодо Афганістану як основного осередка тероризму у світі // Наукові праці. Історія. 2011. Т. 147. №. 134. С.67.

¹⁵⁹Там само. С.70.

¹⁶⁰The Afghanistan Compact. The International Conference on Afghanistan. London, January 2006 URL:

https://reliefweb.int/sites/reliefweb.int/files/resources/CFC_Afghanistan_Agreements_June2012.pdf

автомобілем»¹⁶¹. Однак, незважаючи на низький рівень фінансування, на USAID (Агентство США з міжнародного розвитку) чинився величезний тиск, щоб продемонструвати прогрес Конгресу США.

У 2002 р. Сполучені Штати створили свою першу міжвідомчу провінційну групу відновлення для розширення програм за межами Кабула. До 2003 р. адміністрація Дж. Буша визнала, що державне будівництво є невідкладною проблемою, і до 2005 р. збільшила фінансування реконструкції більш ніж у чотири рази порівняно з 2002 р. До 2004 р. витрати США на реконструкцію перевищили суму, еквівалентну 45% афганського ВВП, що є верхньою межею теоретичної спроможності держави для освоєння. Фінансування США залишалося вищим цього порогового діапазону протягом ще одного десятиліття¹⁶².

По мірі збільшення витрат Сполучені Штати спочатку не усвідомлювали реальну загрозу, яку становила корупція для зусиль щодо відновлення афганської економіки, не використавши можливість зробити боротьбу з корупцією центральною частиною своєї стратегії. Вашингтон виділяв переважну більшість коштів підрядникам для реалізації програм, визначивши, що афганському уряду не вистачає можливостей для безпосереднього управління грошима. У період з 2002 по 2021 рр. агентства США лише приблизно 12% бюджетної допомоги на відновлення направляли через афганський уряд.

Варто зазначити, що хоча на початку 2002 р. Афганістан вважався країною, яка пережила конфлікт, до 2006 р. стало очевидним, що це не так¹⁶³. Зростаючий вплив «Талібану», слабкий центральний уряд, охоплений корупцією, і все більш неорганізовані багатосторонні зусилля по відновленню спонукали адміністрацію

¹⁶¹Гончар Б. М., Гончар Ю. Б. Війна США в Афганістані і адміністрація Б. Обами // Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. Історичні науки. 2010. №. 23. С. 20.

¹⁶²Курандо О. Стратегія адміністрації Барака Обами щодо міжнародного тероризму та держав-ізгоїв // *Evropský politický a právní diskurz*. 2018. Т. 3. №. 5. С. 7.

¹⁶³ Заявление Премьер-министра Тони Блэра на открытии Лондонской конференции по Афганистану 31 января 2006 г. URL: <http://collections.europarchive.org/tna/20080205132101/http://www.fco.gov.uk/servlet/Front?pagename=OpenMarket/Xcelerate/ShowPage&c=Page&cid=1136906260508&a=KArticle&aid=1136909451922>

Дж. Буша переглянути своє початкове неприйняття більш помітної ролі США. Як пізніше згадував президент Дж. Буш, «багатосторонній підхід до відновлення, який вітала більшість членів міжнародного співтовариства, зазнав невдачі». Зробивши висновок, що: «Америка мала взяти він більше відповідальності»¹⁶⁴.

Оскільки збройні сили США та коаліції намагалися випередити зростаючу нестабільність, Вашингтон вживав заходів щодо швидкого розширення афганських національних сил оборони та безпеки, їх навчання та розвитку у стислий термін. Також, стурбовані зростаючою нестабільністю ситуації в Афганістані, Сполучені Штати взяли на себе відповідальність за створення афганської національної поліції. Погрожуючи припинити фінансування, американські високопосадовці змусили афганський уряд погодитися на збільшення чисельності загонів поліції. Аналогічно, у 2008 р., лише через рік після скорочення тривалості базової підготовки майже на 50%, США та афганський уряд погодилися збільшити чисельність афганської національної армії без урахування пов'язаних із цим фінансових та ресурсних потреб. Через війну матеріально-технічне забезпечення досягло критичної точки¹⁶⁵.

Недостатня увага, що приділялася управлінню та контролю за сектором безпеки, призвела до того, що в афганських силах безпеки процвітала корупція.

Забезпечення фізичної безпеки, політичної стабільності та вжиття невідкладних заходів у відновленні відповідних структур мали пріоритет над повільною роботою з побудови системи управління та верховенством закону, включаючи боротьбу з корупцією¹⁶⁶.

¹⁶⁴Судак І. І. Стратегічні пріоритети безпекової політики канади на прикладі військової операції в Афганістані // Проблеми міжнародних відносин. 2014. №. 9. С. 92.

¹⁶⁵Целуйко М. Є. Соціально-політичні фактори існування терористичних груп в ісламських державах // Вісник Харківського національного університету імені ВН Каразіна. Серія "Питання політології". 2020. Т. 38. С. 88.

¹⁶⁶ Заявление Президента Карзая на открытии Лондонской конференции по Афганистану 31 января 2006 г. URL: <http://collections.europarchive.org/tna/20080205132101/http://www.fco.gov.uk/servlet/Front?pagename=OpenMarket/Xcelerate/ShowPage&c=Page&cid=1136906260508&a=KArticle&aid=1136909634037>

Після інавгурації президента Б. Обама у січні 2009 р. Білий дім провів стратегічний аналіз своїх зусиль в Афганістані. Обама був сповнений рішучості приділяти пріоритетну увагу підтримці Афганістану, де напади талібів та відсутність безпеки в країні виходили з-під контролю. Обама особисто брав участь у розробці не лише нової стратегії, а й нових та остаточних термінів для реалізації нового підходу ¹⁶⁷.

У грудні 2009 р. Б. Обама прийняв рішення про збільшення чисельності військ та цивільних персоналу (за 18 місяців), які слідуватимуть стратегії боротьби з повстанцями, докладатимуть зусиль з нарощування потенціалу афганського уряду із захисту населення та розширення зон впливу в країні. Радники президента воліли підтримати такі пропозиції, а не повідомляти про прогалини між масштабом, ресурсами і термінами стратегії, яку збираються запроваджувати.

Витрати США в період з 2009 до 2010 рр. зросли більш ніж на 50%. До 2010 р. витрати на реконструкцію були еквівалентні більш ніж 100% ВВП Афганістану, або більш ніж удвічі перевищували можливу максимальну здатність країни до освоєння ¹⁶⁸. Корупція, яка була локальною, розширилася та досягла безпрецедентного рівня. У 2010 р. у телеграмі з Кабула, надісланий до Державного департаменту США, повідомлялося, що, на думку радника з національної безпеки Афганістану Р. Спанта, «корупція – це не просто проблема системи управління в Афганістані; це система управління»¹⁶⁹.

За короткий термін адміністрація Б. Обама вимагала прогресу від афганської національної армії, що призвело до того, що американські інструктори та радники заповнили критичні прогалини в афганському потенціалі¹⁷⁰. У короткостроковій перспективі це зробило армію більш здатною

¹⁶⁷Там само. С. 89.

¹⁶⁸Чирков С. Військова операція НАТО в Афганістані: вихід за межі традиційної зони відповідальності // Передплатний індекс журналу 49945. 2011. С. 170.

¹⁶⁹Там само . С. 172.

¹⁷⁰ London Conference Communiqué. The London Conference: Afghan Leadership, Regional Cooperation, International Partnership. London, January 2010 URL: https://reliefweb.int/sites/reliefweb.int/files/resources/CFC_Afghanistan_Agreements_June2012.pdf

протистояти талібам. У довгостроковій перспективі це зробило афганські сили залежними від США.

У листопаді 2010 р. президент Б. Обама оголосив про дату виведення бойових сил США у 2014 р. та передачу відповідальності за безпеку афганським силам, яка розпочнеться у 2011 р¹⁷¹. США офіційні особи та партнери прагнули перемогти талібів, розширити вплив уряду та здійснити перехід відповідно за графіком. Графік переходу змусив війська США та коаліції, а також цивільні установи приділяти пріоритетну увагу районам із низьким рівнем безпеки. Американські та афганські військові вживали заходів, очищаючи район від повстанців та швидко ініціюючи програму стабілізації, потім переходили до наступної операції з очищення нового району. Не дивно, що наслідки цих поспішних та поверхневих втручань рідко тривали довше, ніж присутність коаліційних сил. Майже відразу ж, як тільки афганські та американські війська йшли зі звільненого району, таліби знову брали під свій контроль територію¹⁷².

Оскільки у 2011 р. чисельність американських військ почала знижуватися, те саме сталося і з фінансуванням програм реконструкції. Сполучені Штати поступово переорієнтували свої програми на реальність того, що афганському уряду та силам безпеки доведеться взяти на себе багато функцій, які раніше виконували іноземні війська в Афганістані та іноземні кампанії.

Рішучість Сполучених Штатів відступити зіштовхнулася із реаліями на місцях. «Талібан» залишався стійким, до того він розпочав повстанський рух після скорочення збройних сил США та коаліції¹⁷³. У березні 2014 р. генерал Дж. Данфорд попередив Комітет Сенату збройних сил, що після виведення коаліційних військ «афганські сили безпеки почнуть погіршуватися».

¹⁷¹ Obama P. B. Transcript of Obama Speech on Afghanistan //CNN, December.2009. URL: <https://www.cnn.com/2009/POLITICS/12/01/obama.afghanistan.speech.transcript/index.html>

¹⁷²Соглашение между США и Афганистаном о стратегическом партнерстве (2012) URL: https://reliefweb.int/sites/reliefweb.int/files/resources/CFC_Afghanistan_Agreements_June2012.pdf

¹⁷³Тихоненко І. Південноазійський регіональний комплекс безпеки на сучасному етапі // Вісник Львівського університету. Серія: Міжнародні відносини. 2015. №. 36 (3). С. 60.

Американський генерал додав, що «єдина дискусія стосується темпів цього погіршення»¹⁷⁴.

У 2015 р. президент Б. Обама був змушений ще двічі змінювати терміни виведення військових контингентів після обговорень з афганським урядом та співробітниками національної безпеки. У березні 2015 р. він оголосив, що Сполучені Штати збережуть свою чисельність у 9800 військовослужбовців до кінця 2015 р. та обмежаться лише охороною посольства в Кабулі до кінця 2016 р. Потім, у жовтні 2015 р., Б. Обама оголосив, що Сполучені Штати припинять виведення своїх військ з Афганістану, збережуть нинішні сили у 9800 військовослужбовців на місці протягом більшої частини 2016 р.¹⁷⁵.

Варто зазначити, що в останнє десятиліття цілями Вашингтона в Афганістані, закріпленими в Стратегії національної безпеки 2017 р.¹⁷⁶ та Спільній регіональній стратегії США в Південній та Центральній Азії на 2019 р.¹⁷⁷, залишалися запобігання використанню терористичними організаціями Афганістану різного роду дій для нападу на США. США переслідували цю мету, сприяючи всеосяжному політичному врегулюванню між урядом Афганістану та рухом «Талібан» з метою припинення конфлікту та забезпечення того, щоб Афганістан більше не служив притулком для міжнародного тероризму¹⁷⁸. Політика США визначала такі цілі для досягнення стійкого політичного врегулювання в Афганістані, яке сприятиме стабільності в Афганістані та в регіоні Південної та Центральної Азії.¹⁷⁹

¹⁷⁴Хочунська В. А. Політика Афганістану щодо подолання безпекових загроз в регіоні Центральної Азії // *International relations, part "Political sciences"*. 2019. №. 20. С.23.

¹⁷⁵ Резолюція 2274 прийнята Советом Безопасности (о продлении мандата Миссии ООН по содействию Афганистану до 17 марта 2017 г.) (2016), URL: <https://www.refworld.org.ru/docid/573440ca4.html>

¹⁷⁶Тітко Е. В. Роль та значення місії ISAF в ісламській республіці Афганістан з урахуванням присутності сил СІМІС // *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція*. 2017. №. 25. С. 118.

¹⁷⁷Худолій А. О. США-ІРП на початку ХХІ століття: кооперація чи конфронтація? // *Гілея: науковий вісник*. 2017. №. 118. С. 329.

¹⁷⁸ Лузин П. А. Политика США в Афганистане в контексте трансформации региональной системы баланса сил // *Вестник Пермского университета. Серия: История*. 2015. Выпуск 1 (28). С.259.

¹⁷⁹ Зуєв А. М. Перспективи розвитку Афганістану після виведення американських військ // *Влада*. 2015. №. 5. С.45.

- взаємодіяти з регіональними державами, щоб спонукати їх допомогти Афганістану досягти мирного врегулювання конфлікту:

- 1) підтримувати примирення та реінтеграцію повстанців-талібів на місцевому рівні;
- 2) зменшувати можливості дестабілізуючих терористичних посередників.

- сприяти стабільному, інклюзивному та демократичному афганському уряду, який протистоїть етнічному розколу, відповідально керує та захищає права жінок;

- розвивати економіку Афганістану та розширювати його економічну інтеграцію в регіоні, щоб допомогти забезпечити його економічну життєздатність та сприяти покращенню відносин зі своїми сусідами.

Проте за останні два десятиліття місія та цілі США в Афганістані значно змінилися за курсів, що проводилися трьома президентськими адміністраціями, представниками військового командування і афганськими урядами. Якщо обґрунтування американського вторгнення в Афганістан у 2001 р. спочатку було вузько сформульовано □ знищити «Аль-Каїду», повалити «Талібан» та запобігти повторному нападу на США та їхніх союзників. То після початкового успіху у поваленні режиму талібів у 2001 р. та розгрому «Аль-Каїди» місія США в Афганістані розширилася, оскільки вона встановила нові цілі, що виходили за рамки її початкової мети боротьби з тероризмом¹⁸⁰.

До 2017 р. президент Д. Трамп був схильний уникати висловлень про скорочення контингенту, що ґрунтувалися на термінах. У своїй промові щодо стратегії Афганістану в серпні 2017 р. він заявив, що «відтепер наша стратегія будуватиметься, виходячи з умов на місцях, а не з довільних графіків»¹⁸¹.

¹⁸⁰Резолюція 2210 (2015) принята Советом Безопасности (о продлении мандата Миссии Организации Объединенных Наций по содействию Афганистану (МООНСА) до 17 марта 2016 года), 16 марта 2015, S/RES/2210 (2015) URL: <https://www.refworld.org.ru/docid/5587d8cf4.html>

¹⁸¹Зименкова В. В. Нова стратегія адміністрації Дональда Трампа щодо Афганістану та Південної Азії // Вісник Національного технічного університету України Київський політехнічний інститут. Політологія. Соціологія. Право. 2016. №. 3-4. С. 149.

У рамках цієї нової стратегії адміністрація Д. Трампа уповноважила Спеціального представника США з примирення в Афганістані З. Халілзада розпочати прямі переговори з «Талібаном». Розглянемо деякі особливості перебігу цих переговорів, оскільки їх результат в подальшому став одним із факторів успіху в захопленні Афганістану членами терористичного руху.

Цілі, за які боровся рух «Талібан», були частково розкриті в офіційних та неофіційних заявах протягом багатьох років. Контакти групи із зовнішнім світом здійснювалися з моменту відкриття їхнього політичного офісу в Досі. Головною метою таліби проголошували покласти край тому, що вони вважали американською окупацією Афганістану. Вимогою номер один талібів під час їхніх переговорів зі Сполученими Штатами і, по суті, передумовою для початку цих переговорів був повний вивід всіх американських та іноземних військ¹⁸².

Таліби прагнули замінити афганський уряд, який вони розглядали як незаконний. Протягом багатьох років таліби наполягали на створенні емірату, режиму, керованого одним лідером, обраним на основі його ісламських повноважень, із суворим дотриманням ісламського права в інтерпретації асоційованих релігійних учених.

У лютому 2020 р. Сполучені Штати та «Талібан» підписали угоду, в якій було складено графік повного виведення американських військ в обмін на гарантії боротьби з тероризмом з боку талібів та їхню прихильність до переговорів з афганським урядом про майбутнє країни¹⁸³. Відмовляючись фіксувати скорочення чисельності в календарі, адміністрація Д. Трампа все ще продовжувала тенденцію свого попередника скорочувати війська та ресурси, мало дбаючи про умови на місцях. Саме тоді, коли афганський уряд і таліби збиралися сісти, щоб почати проведення Д. Трампа оголосила, що скоротить війська навіть швидше, ніж потрібно, що підірве будь-які американські важелі,

¹⁸²Історичний розвиток глобальної периферії як чинник трансформації сучасної світої системи: збірник наукових праць / НАН України, ДУ «Інститут всесвітньої історії НАН України». Інститут Конфуція Київського національного лінгвістичного університету; від. наук. ред. О.І.Лукаш. К., 2016. 272 с. 229.

¹⁸³Бисмиллах М. Переговорный процесс как важнейший способ разрешения Афганского конфликта // Московский журнал международного права. 2021. №. 3. С. 189.

які могли б бути використані для мотивації талібів до переговорів з афганським урядом¹⁸⁴.

Таким чином, адміністрація Д. Трампа продовжила тенденцію свого попередника скорочувати війська та ресурси, мало дбаючи про умови на місцях. Між першим бюджетом адміністрації Д. Трампа у 2018 р. та його останнім у 2021 р. фінансування США афганських сил скоротилося на 36%, оскільки війська повільно виводилися¹⁸⁵.

У квітні 2021 р. адміністрація Дж. Байдена оголосила про виведення всіх військ США, одночасно запросивши збільшення фінансування афганських сил безпеки до 3,33 мільярда доларів на 2022 фінансовий рік¹⁸⁶.

У квітні 2021 р. президент США Дж. Байден оголосив, що збройні сили США залишать Афганістан до вересня 2021 р. Рух «Талібан», незважаючи на мирні переговори з афганським урядом, посилив свої наступальні дії і почав швидко захоплювати все більше території. У травні 2021 р. американські військові прискорили темпи виведення своїх військ. До кінця липня 2021 р. Сполучені Штати вивели майже 95% своїх військових контингентів, залишивши лише 650 військовослужбовців для захисту посольства США у Кабулі.

Влітку 2021 р. таліби продовжили свій наступ, загрожуючи контрольованим урядом міським районам та захопивши кілька прикордонних переходів. На початку серпня таліби відкрито атакували кілька міських районів, включаючи Кандагар на півдні та Герат на заході. 6 серпня 2021 р. таліби захопили столицю південної провінції Німруз, перший адміністративний центр афганської провінції. Після цього адміністративні центри провінцій один за одним стали швидко переходити під контроль талібів, включаючи Мазарі-Шаріф на півночі і Джелалабад на сход¹⁸⁷. 15 серпня 2021 р. бойовики руху «Талібан»

¹⁸⁴Мохаммад Н. Афганский марафон: почему на переговорах в Дохе никто не спешит //Пути к миру и безопасности. 2021. №. 1 (60). С. 99.

¹⁸⁵Nick Turse. The 700 Military Bases of Afghanistan // Issues Regions Publications About Donate Foreign Policy In Focus – 2010 URL: https://fpif.org/the_700_military_bases_of_afghanistan/

¹⁸⁶Which Countries Have Troops In Afghanistan? // Radio Free Europe / Radio Liberty URL: <https://www.rferl.org/a/29669794.html>

¹⁸⁷ Мохаммад Н. Афганский марафон: почему на переговорах в Дохе никто не спешит //Пути к миру и безопасности. 2021. №. 1 (60). С. 96.

без бою увійшли до столиці Афганістану, що призвело до втечі з країни президента А. Гані та краху афганського уряду. Цього ж дня таліби оголосили, що увійшли до президентського палацу, взяли під контроль місто та встановлюють контрольні-пропускні пункти для підтримки безпеки.

Таким чином, таліби відновили своє правління в Афганістані після виведення військ США та їхніх партнерів по НАТО. На цьому Сполучені Штати завершили свою майже 20-річну місію в країні, причиною якої стали терористичні атаки 11 вересня 2001 р. на Світовий торговий центр та Пентагон на території США.

2.3. Діяльність «Талібану» як деструктивний фактор позиціонування Афганістану на глобальному рівні

Геополітичне положення Афганістану відзначається особливістю перебування на перетині великої кількості пріоритетів у сфері безпеки з боку регіональних та світових акторів, що конкурують між собою. Починаючи з 2001 р., Афганістан знову став об'єктом глобального суперництва у сфері безпеки, в основі якого лежала необхідність боротьби з новим злом – міжнародним тероризмом, одним із представників якого став рух «Талібан». Кожна з великих держав регіону, а також багато держав за його межами, поставили перед собою безліч завдань у сфері безпеки, деякі з яких безпосередньо були пов'язані з протидією терористичним угрупованням та гравцям, що діють на території Афганістану та сусідніх країнах.

Насамперед регіональні, а також великі держави ретельно зважують ступінь своєї вразливості щодо транскордонної нестабільності, що є наслідком діяльності терористичного руху «Талібан» на території Афганістану чи сусідніх країн. Ця нестабільність виникає внаслідок транскордонного насильства, контрабанди та потоків біженців¹⁸⁸.

¹⁸⁸ Дорофей І. Афганська проблема в регіональних і світових міжнародних відносинах // Actual Problems of International Relations. 2010. Т. 1. №. 88. С.34.

Оцінюючи ступінь терористичної загрози, що виходить з території Афганістану, вчені виділяють такі її рівні для міжнародних акторів:

- значна безпосередня загроза. Існує можливість прямого вторгнення терористичних угруповань з Афганістану на територію прикордонних держав. Таке вторгнення може спричинити колапс держави. Це особливо характерно для Таджикистану, Туркменістану та Киргизстану;
- помірна безпосередня небезпека. Існує можливість, що терористичні угруповання вторгнуться на територію інших держав, особливо Узбекистану, Казахстану, Ірану та Пакистану;
- опосередкована небезпека. Афганістан є притулком для терористичних угруповань з інших держав та регіону загалом (наприклад, із країн Євразії) та (або) для терористів, які можуть організовувати теракти з території своїх країн. Терористичні загрози в самому Афганістані також можуть негативно впливати на безпеку (зокрема, внаслідок контрабанди наркотиків та неконтрольованих міграційних потоків), а також геополітичні, нормативно-правові та економічні інтереси таких країн, як Росія, Китай і навіть держави Європейського Союзу.

Отже, розглянемо діяльність «Талібану» як деструктивного чинника впливу розвитку безпеки на кейсах окремих країн.

Інтереси та діяльність Сполучених Штатів Америки, пов'язані з діяльністю «Талібану» у Афганістані у сфері регіональної безпеки були розглянуті у попередньому параграфі, тому ми зосередимося на аналізі інших держав.

Зацікавленість Росії у контртерористичних зусиллях в Афганістані відображає спільність її інтересів з країнами в Центральній Азії, зокрема: три центрально-азійські держави – Казахстан, Киргизстан та Таджикистан – є членами ОДКБ¹⁸⁹. Як союзник з ОДКБ, Росія має на їхніх територіях військові бази. Можливе вторгнення терористичних формувань із території Афганістану розглядається у системі ОДКБ як серйозна загроза; дві центрально-азійські

¹⁸⁹ Мусіюк І. І. Політика Російської Федерації щодо Афганістану крізь призму закордонних медіа // Вісник студентського наукового товариства ДонНУ імені Василя Стуса. 2022. Т. 1. №. 14. С. 67.

держави – Казахстан та Киргизстан – є, як і Росія, членами Євразійського економічного союзу (ЄАЕС). Оскільки у держав-членів ЄАЕС відкриті кордони, що сприяє вільному переміщенню товарів та людей, будь-яка дестабілізація в центральньо-азійських країнах, викликана загостренням ситуації в Афганістані, може призвести до виникнення великої кількості біженців та інших серйозних проблем для Росії. Так само дестабілізація в Афганістані, діяльність різних пострадянських терористичних організацій, що знаходяться в північній частині Афганістану, а також вербування та радикалізація центральньо-азійських трудових мігрантів в Росії можуть ще більше погіршити ситуацію; з 2017-2019 рр. спостерігався приплив російськомовних бойовиків центральньо-азійського походження, що переміщалися з Сирії та Іраку до північної частини Афганістану. До Афганістану також прибували терористичні угруповання з Північного Кавказу. Занепокоєння викликає і можливий зв'язок між діяльністю пострадянських терористичних організацій, що базуються на півночі Афганістану, з наркоторгівлею, що ведеться за північним маршрутом.

Основний інтерес Китаю полягає у контролюванні загрози безпеці, що створюється озброєними бойовиками, переважно уйгурами в Сінцзян-Уйгурському автономному районі. Сінцзян має спільну ділянку кордону завдовжки 5600 кілометрів з Афганістаном, Таджикистаном, Киргизстаном, Казахстаном, Монголією та Індією.

Уйгурів пов'язують із такими терористичними угрупованнями, як Ісламська партія Туркестану (ІПТ) або Ісламський рух Східного Туркестану. ІПТ активізувалася в Афганістані у 1998 р. Після введення американських військ в Афганістан ІПТ вступила в зіткнення зі збройними силами США та Пакистану, а згодом перевела частину своєї діяльності до Пакистану і об'єдналася з пакистанським рухом «Талібан» та «Аль-Каїдою». Уйгурські терористи відіграли також важливу роль у громадянській війні на федерально керованих племінних територіях Пакистану¹⁹⁰. Пізніше вони повернулися до північного

¹⁹⁰ Declaration of the International Conference in Support of Afghanistan. International Conference on Afghanistan. Paris, June 2008 URL:

Афганістану та у 2015 р. під прапорами руху «Талібан» взяли участь в операції в Кундузі разом з іншими етнічними групами (наприклад, чеченцями, киргизами, таджиками та узбеками).

У регіональному контексті Китай також зацікавлений у просуванні своєї ініціативи «Один пояс, один шлях». Китай занепокоєний тим, що терористичне насильство з Афганістану проникне не тільки в Сіньцзянь, але також до Пакистану або Центральної Азії. Це поставить під удар Китайсько-пакистанський економічний коридор (КПЕК), в рамках якого Китай інвестує понад 62 мільярди доларів США в інфраструктуру Пакистану, а також численні транспортні та енергетичні проекти Китаю на території Центральної Азії¹⁹¹. Гарантія стабільності в Афганістані відповідає також комерційним інтересам Китаю. До китайських інвестиційних проектів країни відносяться мідне родовище в Мес-Айнаці і видобуток нафти у районі басейну Амудар'ї.

Іран декларує прихильність до врегулювання конфлікту в Афганістані шляхом переговорів, водночас надаючи помірну підтримку афганським талібам. Така подвійна політика не нова, – у 1990-ті рр. Тегеран одночасно підтримував уряд Б. Раббані в Кабулі та кілька воюючих з ним угруповань моджахедів. Проте занепокоєння Тегерану транскордонною нестабільністю змушує його виступати за припинення бойових дій та відмову афганців від тероризму. Війна в Афганістані змусила майже мільйон зареєстрованих біженців з Афганістану шукати притулок в іранських таборах-поселеннях, при цьому не менше мільйона афганських біженців залишились незареєстрованими.

Крім того, внаслідок конфлікту збільшився потік наркотиків, що йде до Ірану та через його територію до інших країн. Близько третини афганських наркотиків перетнули іранський кордон, що суттєво підвищило навантаження на сили безпеки країни та призвело до дворазового збільшення вживання

https://reliefweb.int/sites/reliefweb.int/files/resources/CFC_Afghanistan_Agreements_June2012.pdf
інтерес

¹⁹¹ Girdner E. J. The Greater Middle East Initiative: Regime Change, Neoliberalism i US Global Hegemony URL <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/44/677/8621.pdf>

наркотики у самому Ірані¹⁹². Хоча внутрішня загроза Ірану, яка походить від сунітських джихадистів, не пов'язана безпосередньо з конфліктом в Афганістані, вона тим не менш стимулює Тегеран прагнути стабільності та мирних відносин з Афганістаном.

Пакистан, серед перелічених країн, має найістотніший практичний і соціальний вплив на афганських талібів і має найчіткіше бачення власних інтересів щодо характеру та масштабів довгострокового врегулювання афганського конфлікту. Проте контртерористичні інтереси Пакистану та його зацікавленість у досягненні, шляхом посередництва, врегулювання конфлікту в Афганістані є різноспрямованими. Незважаючи на часто напружені відносини з низкою фракцій афганських талібів, військові та розвідувальні структури Пакистану продовжують розглядати керівництво руху «Талібан в Афганістані та різноманітні салафітсько-джихадистські терористичні формування, що взаємодіють один з одним у ході бойових дій, більш прийнятними, ніж афганський уряд¹⁹³.

З 2009 р. збройні сили Пакистану постійно борються з окремими групами бойовиків-ісламістів, які оголошують джихад пакистанській державі. До таких груп відносяться, зокрема, пакистанський рух Талібан («Техрік -е Талібан Пакистан» (ТТП))¹⁹⁴.

Незважаючи на невдоволення Пакистану глобальною війною з тероризмом, його боротьба з антипакистанськими бойовиками активізувалася у 2014 р. з початком очікуваної та протиповстанської операції «Зарб-е-Азб» у Північному Вазірістані, завершеної наприкінці 2017 р. Із самого початку «Зарб-е-Азб» цивільне та військове керівництво Пакистану заявляло, що бореться з терористами в Пакистані, не роблячи жодної різниці між угрупованнями¹⁹⁵. Але

¹⁹² Full text of Hasan Rouhani's speech at the UN, 25 September 2013. URL: <https://www.timesofisrael.com/full-text-of-hasan-rouhanis-speech-at-the-un/>

¹⁹³ Худолій А. О. Регіональні виміри зовнішньої політики Пакистану // SPACE/Society, Politics, Administration in Central Europe. 2017. №. 2. С. 94.

¹⁹⁴ Тихоненко І., Уранова В. Конфліктогенність афгансько-пакистанських відносин за президентства А. Гані // Acta de Historia & Politica: Saeculum XXI. 2020. №. 2. С. 84.

¹⁹⁵ Ігнат'єв П. М. Індійсько-пакистанське суперництво за вплив у Афганістані // Актуальні проблеми міжнародних відносин. 2011. №. 103 (2). С. 23.

насправді пакистанська політика диференційованого ставлення до ісламістських бойовиків залишається незмінною. Пакистанські лідери розуміють, що найсерйозніша терористична загроза в країні походить від ТТП, пакистанських талібів та груп, що відкололися від тих формувань, які з 2015-2016 рр. утворюють ядро ІДІЛ-Хорасан, і зосереджена в основному в провінції Кунар в Афганістані.

Конфлікт в Афганістані, також викликав у Пакистані значні внутрішні потрясіння. На сьогоднішній день в Пакистані зареєстровано майже 1,4 мільйона афганських біженців, які покинули через конфлікт свою країну, хоча вважається, що фактична кількість афганських біженців, які проживають в Пакистані, набагато вища. Пакистан також висловив занепокоєння у зв'язку з тим, що бойовики пакистанського руху «Талібан» і повстанці-белуджі використовують територію Афганістану як укриття, звідки вони завдають ударів по силам безпеки своєї країни. Так, у листопаді 2017 р. пакистанська армія закликала до «знищення укриттів терористів в Афганістані» після теракту, внаслідок якого двоє пакистанських солдатів було вбито та ще четверо поранено. За заявами Пакистану, у країні щорічно відбуваються сотні таких терактів.

Що стосується Індії, то її офіційна політика по відношенню до примирення з афганськими талібами з часом видозмінювалася, щоправда на словах, а не на ділі. У 2010 р. міністр закордонних справ Індії С.М. Крішна заявив, що будь-яка різниця між «хорошими» та «поганими» талібами є «зайвою»¹⁹⁶. Індія залишається твердою у своїй відмові миритися з поверненням афганських талібів або аналогічного угруповання до влади, достатнього для того, щоб знову перетворити країну на полігон для мусульманських бойовиків і терористів, яких Пакистан зможе підштовхнути до дій, що суперечать інтересам Індії в Джамму та Кашмірі та у країнах Південної Азії.

У меншій мірі зацікавленість Індії у більш стабільному Афганістані визначається здатністю Афганістану служити для Індії пропускним пунктом доступу до центрально-азійських ринків, сировинних та енергетичних ресурсів.

¹⁹⁶ Пархомчук О. С., Гринів Д. Регіональний вимір зовнішньої політики Афганістану // Actual Problems of International Relations. 2012. Т. 1. №. 108. С.67.

Прагнення Індії до реалізації проекту ТАПІ відбиває її амбіції. Газопровід пройде через ці країни, транспортуючи 33 мільярди кубометрів газу з Туркменістану до Пакистану, Індії та Афганістану. Але Іран у ТАПІ не буде задіяний. Таким чином, інтереси Індії в Афганістані значною мірою збігаються з позицією США щодо Афганістану.

Розглянемо також загрози для країн Центральної Азії.

Таджикистан належить до держав, для яких терористична загроза, що надходить з території Афганістану, є найвідчутнішою. Як і для інших країн регіону, Афганістан сам не є для Таджикистану джерелом терористичних загроз, але в контексті численних внутрішніх проблем Таджикистану афганська територія може використовуватися міжнародними терористами для нападу на таджицьку територію. Це наслідок руйнівної громадянської війни, яка вирувала в республіці з 1992 по 1997 рр., і зростаючого авторитаризму режиму таджицького президента Е. Рахмона, що встановився після війни¹⁹⁷. З того часу Афганістан став і досі залишається однією з основних країн призначення для таджицьких бойовиків, які сповідують помірні та радикальні форми ісламу. У 2017-2018 рр. Афганістан знову перетворився на країну призначення для мігруючих таджицьких бойовиків-терористів. Всі ці численні проблеми посилюються слабкістю таджицьких збройних сил та неефективною охороною кордонів. Таджикицько-афганський кордон є надзвичайно проникним, що пояснюється високим рівнем корупції силових структур Таджикистану. Наркотики та інші контрабандні товари з Афганістану без будь-яких труднощів потрапляють до Таджикистану. Це ще більше посилюється тим, що різні релігійні екстремістські групи займаються торгівлею наркотиками для фінансування своєї терористичної діяльності, що створює ще одну загрозу, що виходить з території Афганістану.

Туркменістан належить до країн, для яких терористична загроза з Афганістану є прямою та безпосередньою. Як і для інших центрально-азійських

¹⁹⁷ Мінгазутдінова Г. І. Співробітництво США з державами Центральної Азії з питань протидії міжнародному тероризму та підтримки військово-політичної операції в Афганістані (2001-2014 рр.) // Науковий Вісник Міжнародного Гуманітарного Університету. 2015. № 5. С. 15.

країн, для Туркменістану терористична загроза, що виходить з Афганістану, виникає не в Афганістані. Швидше, власні проблеми Туркменістану (авторитаризм, неефективне управління, високий рівень корупції, ризик поширення релігійного екстремізму) проектується на територію сусіднього Афганістану, яку, змушені покинути свою країну, радикальні угруповання використовують як притулок. Як зазначають експерти, традиційний кочовий та племінний характер туркменського ісламу затримував поширення релігійного екстремізму в країні (на відміну від сусідніх Узбекистану та Таджикистану) після розвалу Радянського Союзу¹⁹⁸.

Таким організаціям, як «Хізб-ут-Тахрір», було складно займатися пропагандистською діяльністю в Туркменістані через специфічний характер місцевого ісламу та суворий контроль з боку силових структур. Більшість вчених вважають, що активна участь різних силових структур Туркменістану в міжнародній контрабанді афганських опіатів сприяє ісламській радикалізації, оскільки наркотики завозять разом із радикальною релігійною літературою¹⁹⁹. Контрабанда наркотиків та інша злочинна діяльність розглядаються не лише як засіб фінансування, а й як інструмент джихаду у «війні з невірними». Проникнення радикальних ісламських груп у туркменські силові структури пов'язане з істотним ризиком для безпеки, оскільки створює можливість ісламського військового перевороту (про що свідчить виявлення ісламістської організації в туркменській армії, що спричинило за собою масові арешти військовослужбовців).

Дестабілізуюча ситуація на півночі Афганістану також є причиною напруженості та зіткнень на туркменсько-афганському кордоні. Також історичний фактор ще більше посилює цю ситуацію: серед афганських туркменів, які живуть біля кордону з Туркменістаном, багато хто є нащадками басмачів, які брали участь у повстаннях проти радянської влади у 1920-1930-х

¹⁹⁸ Генеральная Ассамблея, Положение в Афганистане: Резолюция, принятая Генеральной Ассамблеей , 11 февраля 2014, A/RES/68/11 URL: <https://www.refworld.org.ru/docid/5321b0d24.html>

¹⁹⁹ Матвеев А. В. Развитие технологий информационно-психологических операций под час войны у Афганистане у 2001-2010 роках // International relations, part "Political sciences". 2014. №. 3. С.38.

рр.. У цих районах Афганістану таліби мають традиційну значну підтримку. Проте останні кілька років певна частина афганських туркменів принесла клятву вірності ІДІЛ-Хорасан. Ряд експертів із Центральної Азії та північного Афганістану вважають, що це пов'язано з припливом фінансування з Катару, який не зацікавлений у будівництві газопроводу ТАПІ з Туркменістану через Афганістан і тому прагне дестабілізації на туркменсько-афганському кордоні²⁰⁰.

Киргизстан належить до держав, що найбільш вразливі перед терористичною загрозою, що виходить з Афганістану²⁰¹. В основному це є наслідком економічних труднощів, корупції, неефективного управління, протистояння між ісламським півднем і світською північню країни, етнічною напруженістю між киргизською більшістю та узбецькою меншістю і, нарешті, слабкістю державних інституцій. Однак оскільки Киргизстан не має спільного кордону з Афганістаном, загроза тероризму та релігійного екстремізму для країни постає менш гострою, ніж для Таджикистану та Туркменістану.

Для Киргизстану основною зовнішньою загрозою є можливе повторення баткенських подій серпня 1999 р.: тоді група у складі приблизно 400-500 бойовиків ІРУ, що прямували з північного Афганістану, зайняла кілька сіл у Баткенській області Киргизстану і захопила в заручники війська Шамкеєва, кілька офіцерів МВС та чотирьох японських геологів. Бойовики «Ісламського Руху Узбекистану» ІРУ зажадали звільнити тисячі своїх прихильників із узбецьких в'язниць та визнати ІРУ офіційною опозицією узбецькому режиму.

Загальна слабкість киргизьких державних інститутів спричинила активність численних терористичних організацій з різних країн на території Киргизстану. Всі вони також виявляють активність в Афганістані, який часто виступає для них як основний притулок²⁰².

Взагалі кажучи, існує небезпечний конгломерат проблем у сфері безпеки, які становлять загрозу стабільності Киргизстану. Серед них незаконна торгівля

²⁰⁰ Katzman K. Afghanistan: Politics, elections, and government performance. London: DIANE Publishing, 2009. P.317.

²⁰¹ Арунова М.Р. Афганистан, Иран, Пакистан: время выборов и перемен / Ин-т востоковедения РАН, Ин-т Ближ. Востока. Москва, 2006. С.86.

²⁰² Олкотт М. Б. Второй шанс Центральной Азии. Москва, Вашингтон, 2005. С.131.

наркотиками, організована злочинність, релігійний екстремізм та міжнародний тероризм – і всі ці проблеми мають явний зв'язок з Афганістаном.

Незважаючи на наявність спільного кордону з Афганістаном, Узбекистан не належить до центрально-азійських країн, для яких терористична загроза, що виходить з афганської території, є особливо гострою. З 2016 р. президент Ш. Мірзієєв, який відійшов від деспотичної політики свого попередника І. Карімова, провів реформи для зняття політичної та релігійної напруженості в країні. Більшість експертів також вважають, що узбецькі структури збройних сил та безпеки досить сильні та здатні захистити національну територію без іноземної допомоги. Під керівництвом Ш. Мірзієєва Узбекистан здійснив важливі зусилля для забезпечення регіональної безпеки та стабільності, а отже, і афганського мирного процесу. Враховуючи ключову роль Афганістану, Узбекистан визнає, що робота над розв'язанням афганського конфлікту буде важливою умовою процвітання всього регіону.

Порівняно із ситуацією в інших країнах Центральної Азії, ситуацію в Казахстані можна вважати оптимальною. Казахстан не має спільного кордону з Афганістаном. У країні немає серйозних обмежень на релігійну діяльність, які б могли призвести до створення напруженості серед мусульманського населення. Економічна ситуація в багатому нафтою Казахстані краща, ніж у його центрально-азійських сусідів²⁰³. Тим не менш, радикалізація та терористичні загрози все ж таки є джерелом занепокоєння в Казахстані. У 2011-2012 рр. пройшла серія терактів в Актобе, Атирау, Алмати та Алматинській області, Таразі; у 2016 р. – збройні зіткнення та теракти відбулися в Актобе та Алмати²⁰⁴. Казахстанські силові структури також непокоїть можливе повернення громадян, які воювали на Близькому Сході. За офіційними оцінками, 300 громадян Казахстану повернулися до країни після участі у бойових діях за кордоном у 2015 р. та 500 у 2017 р., деякі з них в подальшому рухалися до північного району

²⁰³ Аллісон Р. Центральная Азия и Закавказье: региональное сотрудничество и фактор российской политики. Москва, 2004. С.76.

²⁰⁴ Сафранчук И.А. Афганистан – геополитический буфер или геоэкономический перекресток? // Большая игра: политика, бизнес, безопасность в Центральной Азии. 2017. № 3-4 (54-55). С.89.

Афганістану. Зростає кількість злочинних молодіжних угруповань, які орієнтуються на екстремістську ісламську ідеологію.

Що стосується Туреччини, то вона намагається розширити свій політичний та дипломатичний вплив у Центральній та Південній Азії, і афгано-пакистанський регіон є об'єктом цих спроб майже два десятиліття. Туреччина лише певною мірою зіштовхнулася з давньою проблемою повстанського руху в Афганістані. Немає прямих і непрямих доказів того, що терористичні групи, що знаходяться в Афганістані або пов'язані з ним, діють у Туреччині. За даними міжнародних організацій з надання допомоги, у квітні 2018 р. в Туреччині проживало 145 тисяч афганських біженців, багато з яких перебували там десятиліттями і ніколи не розглядалися як проблема. Але у 2018 р. їх почало приїжджати до Туреччини значно більше. Зростання припливу афганських біженців, багато з яких їхали зі східних районів Ірану, було зафіксовано Міністерством внутрішніх справ Туреччини. Туреччина виявляла всіх, хто знову прибув у пошуках притулку, і переважну більшість депортувала назад до Афганістану. Хоча взаємини Туреччини та Афганістану після 2001 р. склалися здебільшого у контексті її членства в НАТО, президент країни Р. Т. Ердоган прагнув дистанціюватися від очолюваних США військових дій проти афганських талібів²⁰⁵.

Турецький уряд вважав, що готові до примирення елементи руху «Талібану» треба повернути в основне русло політичного життя Афганістану і що відновити мир в Афганістані не можна без розвитку співпраці Афганістану. Туреччина запевняє, що зберігає нейтралітет у своїх відносинах з Кабулом та Ісламабадом, але прихильність Анкари до Пакистану приховати важко²⁰⁶.

Розглянемо також інтереси та діяльність близькосхідних держав у сфері регіональної безпеки. У таких держав як Королівство Саудівська Аравія (КСА),

²⁰⁵ Червонописський С. „Афганська проблема” і політичний волюнтаризм. // Політичний менеджмент. 2005. № 5. С.89.

²⁰⁶ A Joint Communiqué on the Resolute In Support of Afghanistan 28 Nov. 2018 // Press Release (2018) 096) URL: https://unama.unmissions.org/sites/default/files/geneva_conference_on_afghanistan_-_joint_communique_-_english_0.pdf

ОАЕ та Катар, склалися давні релігійні та культурні зв'язки з Афганістаном, що забезпечують їм деякий соціальний та культурний вплив на афганських бойовиків-повстанців та ряд салафітських груп у країні. Загалом цілі близькосхідних держав багато в чому збігалися з цілями США та міжнародної коаліції щодо Афганістану. Усі три сунітські арабські держави Перської затоки поділяли мету США, яка полягала в тому, щоб не дозволити Афганістану перетворитися на притулок для мусульманських фундаменталістів та терористичних груп, які загрожували б насильством і виступали проти регіональних інтересів цих країн або робили теракти на їх території²⁰⁷. Усі три продемонстрували, що вірять у те, що афганські таліби не є безпосередньою загрозою їхнім інтересам у сфері безпеки, але всі пильно стежили за тим, щоб афганський рух «Талібан» більше ніколи не давав притулку салафітсько-джихадистським групам, які ставили за мету напад на країни Перської затоки. Усі три продемонстрували готовність одночасно працювати з афганським урядом і рухом «Талібан» у пошуках рішення, яке б відповідало цьому обмеженому взаємному інтересу. Однак жодна з цих держав не має ні необхідної зацікавленості, ні впливу для того, щоб активізувати успішні мирні переговори поодиночці чи спільно.

Важливо відзначити, що у регіоні ЄС не сприймається як окремий актор у зв'язку з його роллю та військовим виміром у НАТО. До безпосередніх загроз, пов'язаних з діяльністю «Талібану» можна віднести вчинення запланованих в Афганістані терактів на території держав-членів ЄС. Тому проникнення ІДІЛ до Афганістану та відродження «Аль-Каїди» розглядається не лише як загроза для самого Афганістану та сусідніх із ним країн, а й як потенційна загроза європейській безпеці. Хвиля терактів у Європі в 2016-2018 рр., що торкнулася Швеції, Бельгії, Франції, Німеччини, Великої Британії та Іспанії, змусила служби безпеки Європи готуватися до можливих майбутніх акцій. До непрямих наслідків

²⁰⁷ Пророченко Н. О. Проблеми і перспективи розвитку Афганістану в контексті протиріч між внутрішньодержавними центрами сили/відп. наук. ред. ОІ Лукаш // Історичний розвиток глобальної периферії як чинник трансформації сучасної світосистеми: збірник наукових праць/НАН України, ДУ «Інститут всесвітньої історії НАН України». Інститут Конфуція Київського національного лінгвістичного університету;. 2016. С. 229.

для ЄС зростання терористичної діяльності в Афганістані відносяться активізація незаконної торгівлі наркотиками та неконтрольована міграція. Близько 90% виробництва героїну у світі пов'язують з Афганістаном, і майже дві третини опійного маку у світі вирощується в Афганістані²⁰⁸. Так званий «балканський маршрут» є основним шляхом транспортування наркотиків з Афганістану до Західної та Центральної Європи через Іран (іноді також і Туркменістан), Туреччину та Балкани. Частина афганських наркотиків поставляють на територію ЄС морським, південним маршрутом (через Пакистан) і північним маршрутом (через Центральну Азію та Росію). Неконтрольований потік мігрантів з Афганістану також пов'язують із терористичною загрозою. Разом із Сирією та Іраком Афганістан нині входить до трійки країн, звідки до Німеччини приїжджає найбільше біженців. У 2015 р. і в першій половині 2016 р. з більш ніж 250 тисяч афганських біженців, які прямували балканським маршрутом, понад 150 тисяч прибули до Німеччини. Потенційна ескалація терористичної загрози в Афганістані та регіоні Центральної Азії в цілому може призвести до появи нових хвиль біженців у Європі²⁰⁹.

Таким чином, деструктивна діяльність «Талібану» в Афганістані прямо впливає на проблеми безпеки багатьох глобальних та регіональних акторів. Основними загрозами в цьому сенсі є транскордонне насильство, контрабанда та потоки біженців. Однак, для країн, котрі зіштовхуються з загрозами, які виходять із Афганістану, ступінь цих загроз є різною, починаючи від максимального рівня для країн Центральної Азії та Пакистану, котрі прямо межують з Афганістаном, і закінчуючи, країнами ЄС, котрі також зіштовхуються з проблемами терактів, хвилями біженців і наркотрафіком, проте «Талібан» в цьому випадку не є основним фактором, який спричинює ці виклики.

²⁰⁸ Хочунська В. А. Наркаторгівля як загроза національній безпеці Афганістану // *International relations, part "Political sciences"*. 2020. №. 22. С.54.

²⁰⁹ A Joint Communiqué on the Resolute In Support of Afghanistan 28 Nov. 2018 // Press Release (2018) 096) URL: https://unama.unmissions.org/sites/default/files/geneva_conference_on_afghanistan_-_joint_communique_-_english_0.pdf

В даному розділі була розглянута діяльність «Талібану» як дестабілізуючого чинника регіонального та міжнародного розвитку Афганістану у 2001-2021 рр. З'ясовано, що створення руху відбулося за значного впливу зовнішнього факторів. Регіональні та позарегіональні гравці розраховували використовувати рух як інструмент досягнення своїх цілей у тривалому та кровопролитному конфлікті, що охопив Афганістан. Фінансами руху допомагала Саудівська Аравія, постачання зброї здійснювалося Пакистаном, а США забезпечували політичну підтримку. Згодом рух став одним із учасників асиметричного конфлікту за участю США, які очолили міжнародну військову коаліцію, та зміцнив свої позиції в Пакистані. В цьому зв'язку діяльність «Талібану» в Афганістані прямо впливає на проблеми безпеки багатьох глобальних та регіональних акторів. Основними загрозами в цьому сенсі є транскордонне насильство, контрабанда та потоки біженців. За останні два десятиліття місія та цілі США в Афганістані значно змінилися за курсів, що проводилися трьома президентськими адміністраціями, представниками військового командування і афганськими урядами. Але цілі Америки з перебудови внутрішніх справ Афганістану в умовах війни у боротьбі з ворогом, що набрав сили, в країні, зруйнованій чотирма десятиліттями війни, без послідовної, чіткої, забезпеченої достатніми ресурсами довгострокової стратегії і підтримки американського народу була нездійсненою місією. Тому до середини серпня 2021 р. таліби захопили всю територію Афганістану, включаючи столицю країни – Кабул.

РОЗДІЛ 3. ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ТРАНСФОРМАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ У АФГАНІСТАНІ ПІСЛЯ ЗАХОПЛЕННЯ ВЛАДИ ТАЛІБАМИ У 2021 р.

3.1. Внутрішньополітичні детермінанти діяльності «Талібану» в умовах афганської кризи

Ситуація в Афганістані після приходу до влади талібів погіршилася, оскільки було зруйновано всі колишні політичні інститути влади та призупинено виконання соціальних обов'язків державних органів перед жителями країни і, отже, настала всеосяжна криза. Афганістан із конституційної країни з інститутами влади і президентською формою правління перейшов під «режим талібів» і був перейменований на Ісламський Емірат Афганістан. Стрімкий та успішний прихід руху «Талібан» до влади викликав серйозне занепокоєння як у світової спільноти загалом, так і у сусідів Афганістану по регіону. У цьому зв'язку світову спільноту та дослідників турбують питання щодо чинників та причин, які зумовили настільки швидкі військові та політичні успіхи талібів. Як вийшло, що афганська армія та поліція, на оснащення та підготовку яких було витрачено десятки мільярдів доларів, майже без опору поступилися країною талібам? Чому населення не стало на захист уряду, а більшість провінцій та міст країни покійрно переходили під контроль підрозділів «Талібан»? Чому ні уряд, ні опозиція та громадянське суспільство країни не змогли мобілізуватися та організувати хоча б якусь оборону на шляху талібів до влади?

Щоб відповісти на ці питання, розглянемо більш детально, як насправді виглядав механізм передачі влади в провінціях і містах. Також коротко зупинимося на ключових подіях і тенденціях, які спостерігалися в Афганістані за останні двадцять років, тобто в період присутності НАТО та США у цій країні.

Оголошення про виведення військ США та їх союзників із Афганістану відіграло ключову роль моральному підйомі «Талібану» і сприяло розчаруванню та деморалізації у лавах збройних сил уряду. «Талібан» скористався цією

можливістю і переміг сили уряду за відсутності військової підтримки іноземних сил, які змогли просунутися на полі бою (на тлі ейфорії та вважаючи себе переможцями над західними силами). Центральний уряд Афганістану заздалегідь знав про виведення західних військ, оскільки їх поступове виведення розпочалося ще у 2014 р. Адміністрація А. Гані не підготувала програму або стратегію контролю над ситуацією після виведення військ, і не очікувала такого розвитку подій (швидкого виведення військ США), і була переконана, що американці залишаться в Афганістані. А. Гані та його найближче оточення були обізнані щодо процесів, які відбувалися на той час, і сподівалися, що їх включать у майбутній уряд або ж вони стануть частиною перехідного уряду. Поряд із вищезазначеними можна відзначити такі фактори, як: корумпованість усієї адміністративної системи Афганістану та її перетворення на загальну культуру; корупція поглинула збройні сили та служби безпеки, які без опору та бою залишали та передавали цілі райони «Талібану»; значна частина представників правлячої політичної еліти Афганістану, які прийшли у владу після 2001 р., мали громадянство західних країн, і тому не пов'язували свою долю з цією країною і не цікавилися її майбутнім; штучне стримування потоку інвестицій та нерівномірний розвиток регіонів: велика увага приділялася економічному розвитку південних та східних регіонів. Незважаючи на відносну стабільність північних і західних регіонів Афганістану в 2000-х рр., в ці регіони не були залучені значні інвестиції. Внаслідок цього через відсталість та високий рівень безробіття цих регіонів – молодь для фінансової підтримки своїх сімей почала вступати на службу до збройних сил, і легко потім приєднувалися до лав «Талібану»; розкол у суспільстві та зростання політичної розбіжності через результати останніх президентських виборів 2014 та 2019 рр., що викликало відчуження та недовіру один до одного тощо.

Отже, комплекс вищезазначених причин зумовив прихід до влади «Талібану». З того часу в афганському суспільстві множаться міфи, які поширюють народності, релігійні та соціальні групи, і не дають їм розпочати перебудову нового Афганістану при талібах. Великою перешкодою у

відновленні країни є руйнування соціальної основи афганського суспільства через негативний зовнішній вплив, розвиток наркоекonomіки та всеосяжну корупцію.

Ще до краху уряду Афганістан стикався із серйозними проблемами в економіці та розвитку. Економічне зростання Афганістану було повільним до серпня 2021 р., що було пов'язано з проблемами безпеки і важкими посушливими умовами, які швидко погіршувалися, що негативно позначилося на сільськогосподарському виробництві. Крім того, у квітні в Афганістані розпочалася третя хвиля COVID-19. Рівень інфікування досяг рекордно високого рівня: менш як 5% населення було повністю вакциновано. До того ж після захоплення влади талібами обсяг виробництва різко скоротився через сукупний вплив збоїв у торгівлі та дисфункції банківського сектора.

Інфляція поступово прискорювалась протягом першої половини 2021 р. Ціни на енергоносії зросли на 12% у першій половині року відповідно до світових тенденцій. Ціни на основні предмети домашнього побуту, включаючи продукти харчування та паливо, суттєво зросли, оскільки таліби захопили прикордонні пости та ключові транзитні вузли, порушивши ланцюжки поставок. Інфляція ще більше прискорилася після захоплення влади талібами, відображаючи знецінення, накопичення запасів та збої у міжнародній торгівлі²¹⁰.

Протягом 2021 р. державні доходи не відповідали передбаченим у бюджеті рівням, що відображало надмірно оптимістичні цільові показники доходів. З середини липня 2021 р. показники доходів погіршилися, оскільки таліби захопили основні прикордонні переходи. Виконання бюджету сповільнилося у контексті погіршення умов безпеки для реалізації проекту (рівень виконання бюджету розвитку склав 28,4% на кінець липня порівняно з 32,1% у 2020 р., а потім різко сповільнився). На початку серпня «Талібан» отримав контроль над митними пунктами, на які припадало близько 57% загальних митних зборів, що еквівалентно приблизно 27% загальних державних доходів²¹¹. У піврічному

²¹⁰ Learning the right lessons from Afghanistan // The Telegraph. 24 May 2022 URL: <https://www.telegraph.co.uk/news/2022/05/24/learning-right-lessons-afghanistan/>

²¹¹ Ibid

огляді бюджету уряд знизив цільові показники доходів на 26% та скоротив асигнування на проекти розвитку та інші дискреційні витрати на 45% (або 0,5 мільярда доларів США). Варто зазначити, що після захоплення влади талібами інформація про фінансові показники країни обмежена.

Тимчасовий уряд «Талібану» відновив централізований митний збір, при цьому щоденний збір становив близько 50-60% від середнього показника 2020 р.²¹².

Фінансовий сектор, що зіштовхнувся із серйозними обмеженнями, також опинився у кризі. Ліквідність як комерційних банків, так і центрального банку суттєво знизилася напередодні поглинання «Талібаном» через великий обсяг зняття готівки з боку комерційних банків та активізацію аукціонів із продажу доларів США. Банки припинили свою діяльність відразу після захоплення влади талібами, і після повторного відкриття зіткнулися з серйозними труднощами в обробці міжнародних транзакцій через обмеження центрального банку на відтік капіталу та небажання офшорних банків-кореспондентів брати участь у транзакціях через побоювання, пов'язані з санкціями. Фірми та домогосподарства не можуть отримати доступ до банківських депозитів, оскільки центральний банк запроваджує суворі обмеження на зняття доларів США та місцевої валюти. Обмежена здатність обробляти міжнародні транзакції підірвала міжнародну торгівлю в офіційному секторі, оскільки фірми не могли переказувати кошти за кордон для оплати імпорту.

Серйозна невизначеність і скорочення припливу донорів вплинули на обмінний курс у першій половині 2021 р., коли курс афганської грошової одиниці – афгані знецінився приблизно на 4% по відношенню до долара США. Центральний банк відповів збільшенням інтервенцій у доларах США, що призвело до невеликого виснаження резервів. Фрагментація грошового ринку та спорадичні спроби «Талібану» контролювати курси, які пропонували трейдери,

²¹²Gigova R. The Taliban executed scores of Afghan security forces members after surrender, HRW report alleges // CNN. November 30, 2021 URL: <https://edition.cnn.com/2021/11/30/asia/afghanistan-hrw-report-taliban-killings-intl/index.html>

не дозволяють точно оцінити зміни обмінних курсів після захоплення «Талібаном» влади²¹³.

Перспективи розвитку економіки країни невтішні. Різке скорочення міжнародної допомоги веде до колапсу базових послуг у галузі охорони здоров'я та освіти. Раптова втрата активності у державному секторі вплине на всю економіку, особливо на сектор послуг та будівництво (на які зараз припадає 58% ВВП). Скорочення грантів у поєднанні з втратою доступу до іноземної валюти призведе до кризи платіжного балансу, оскільки Афганістан історично покладався на надходження грантів для фінансування свого дуже великого торгового дефіциту (28% ВВП у 2020 р.). Восени 2021 р. Афганістан зіткнувся зі знеціненням афганської валюти, інфляцією та нестачею найважливіших предметів домашнього побуту, включаючи продукти харчування та паливо (близько 80% електроенергії, від 20 до 40% пшениці та майже весь мазут імпортується)²¹⁴.

Значна частина населення перемістилася за межу бідності через негативні впливи клімату та економічної кризи. Десять мільйонів афганців уразливі перед лицем бідності, вони живуть з доходом від 1 до 1,5 долара, що ледь перевищує межу бідності (0,94 долара США на людину на день)²¹⁵. Ситуація з продовольчою безпекою також погіршилася, що може мати довгострокові негативні наслідки з огляду на молоде населення Афганістану.

В цілому падіння ВВП становило 20%. При цьому продовжує зростати виробництво наркотиків, а злочинність досягла безпрецедентного розмаху. За даними ООН, 95% жителів не мають достатнього харчування, а 23 мільйонів афганців голодують. У найважчому положенні перебувають внутрішні переміщені особи. За місяці 2022 р. їхня кількість збільшилася з 2,8 до 3,5 мільйонів осіб. Продаж дітей став звичайною практикою у таборах біженців. Закрилося 2300 медзакладів, що загрожує поширенням найтяжчих інфекцій.

²¹³Goldbaum Ch. Eid Under the Taliban Shows a Changed Afghanistan // New York Times. 2021. 8 May URL: <https://www.nytimes.com/2022/05/08/world/asia/afghanistan-eid-taliban.html>

²¹⁴Ibid

²¹⁵ Ibid

ФАО назвала ситуацію в Афганістані «найстрашнішою гуманітарною кризою на Землі»²¹⁶.

Економічні негаразди поєднуються з політичною кризою. Із приходом талібів майже вся афганська еліта, сформована модерністами 70-80-х рр. ХХ ст. і перші два десятиліття ХХІ ст., була фактично усунена, виїхала за межі країни або деградувала. У серпні 2021 р. майже всі лідери загальноафганського та регіонального масштабу втратили свої збройні формування, свій імідж, вплив і прихильників. Нині немає жодного зі старих політичних лідерів, який міг би очолити реально значущий політичний рух, включаючи экс-президента Х. Карзая та його «вічного» опонента і соратника А. Абдуллу, які перебувають у Кабулі під наглядом талібів. Інші экс-політики та лідери (Ісмаїл-хан, маршал А. Достум, А. Мухаммад Нур, брати покійного А. Масуда – А. Зія та А. Валі, С Раббані, Л. Підром та інші) встигли покинути Афганістан. Скоріш за все в майбутньому деякі з них намагатимуться вступити в боротьбу за владу, проте їхні перспективи невизначені.

Водночас продовжує діяти Фронт національного опору (ФНО) на чолі із сином покійного голови «Північного альянсу» А. Масудом та экс-віце-президентом А. Салехом. Опором повстання проти талібів стали таджики Панджшерської ущелини, хоча загони ФНО діють і в інших провінціях, включаючи Баглан, Тахар, Саманган, Бадахшан. За деякими даними, у його лавах перебувають 10 тисяч бійців. Незважаючи на регіональний характер, ФНО користується широкою підтримкою вихідців із Північного та Центрального Афганістану та загалом у Північному Афганістані, будучи спадкоємцем «Північного альянсу».

Неоднорідність, регіональні та релігійні протиріччя властиві і талібам Афганістану. Останні роки «Талібан» був фактично поділений на дві фракції. Одну очолює М. Якуб – син М. Омара, засновника руху, а іншу – голова угруповання «Мережа Хаккані» С. Хаккані. У ході бойових дій вони розподілили

²¹⁶ Шерман О. М. Роль інституту релігії у формуванні політичного режиму Ісламського Емірату Афганістан (1996-2001) // Митна справа. 2014. № 3 (2). С. 368.

сфери впливу, причому фракції М. Якуба дісталось 13 провінцій, а С. Хаккані - 21 регіон, включаючи Кабул. Тепер кожен із них зміцнює свої позиції. Під егідою першого створено спецкомітет з реорганізації армії, оголошено про формування «відданих та дисциплінованих» збройних сил чисельністю до 150 тис. осіб. У свою чергу, С. Хаккані проголосив створення 40-тисячного поліцейського корпусу. Відносини між цими двома угрупованнями складні та конфліктні. Про це свідчать бої між окремими талібськими загонами, а також двоїста позиція талібів щодо «Ісламської держави» - іноді вони конфліктують із загонами ІД, а іноді співпрацюють та вступають до альянсів. Практика показує, що декларації талібів про боротьбу з ІД це лише спосіб отримати легітимацію та доступ до міжнародних фінансів²¹⁷.

Таліби стоять перед непосильним їм завданням створення нової держави - Ісламський Емірат Афганістану з урахуванням об'єднання безлічі народностей, племен і релігійних груп Афганістану. Обіцянки талібів про створення широкої коаліції етнічних груп та напрямів ісламу залишилися порожніми словами. Таліби проводять репресії щодо таджиків, хазарейців, узбеків, туркмен. Зростає міжетнічна напруга, як і конфлікти між прибічниками різних напрямів ісламу. Про це свідчать талібські репресії щодо шіїтів.

В результаті майбутнє нового талібського Афганістану туманне: талібам навряд чи вдасться власними зусиллями відновити країну, враховуючи вкрай мізерні інтелектуальні і кадрові ресурси і політику репресій стосовно етнічних і релігійних груп.

Таким чином, можна підсумувати, що після подій 15 серпня, після втечі А. Гані, перед керівництвом «Талібану» постало наступне питання: визнання їхньої легітимності з боку внутрішніх сил та міжнародного співтовариства. Для того, щоб показати себе цивілізованою силою, «Талібану» необхідно показати, що він змінився, можуть виконати всі раніше підписані міждержавні договори та угоди, можуть забезпечити відповідальність уряду перед міжнародними

²¹⁷ Базан Ю. Проекти дипломатичного врегулювання «афганського питання»(1980 1981) // Київські історичні студії. 2021. №. 1 (12). С. 28.

структурами, поважати та дотримуватися основних прав та свободи людини, особливо дотримання прав жінок та право дівчат на освіту, не будуть джерелом погроз та викликів для ключових держав та сусідніх країн: Талібан має вирішити питання перебування «Аль-Каїди» (загрожують США та їхнім союзникам), ІД (можуть виступати їх конкурентом), ІРУ, ІДСТ та ін. (загрожують Китаю та країнам Центральної Азії) на території Афганістану. Через вісім місяців після захоплення талібами влади в Кабулі (15 серпня 2021 р.) ситуацію в країні, як і раніше, характеризують хаос, параліч державної влади, загострення всіх суперечностей, накопичених за роки зовнішнього впливу, спочатку окупації військами колишнього СРСР, потім після короткого правління талібів, американською (західною) коаліцією.

3.2. Роль регіональних та глобальних акторів у вирішенні афганської кризи

Аналіз діяльності «Талібану» як деструктивного фактору позиціонування Афганістану на міжнародній арені, здійснений в попередніх підпунктах, певним чином дозволив зрозуміти основні причини зацікавленості ключових регіональних та глобальних гравців в стабільності розвитку країни, тому в цьому підпункті ми вважаємо за потрібне зосередитися на розгляді підходів цих гравців саме після приходу до влади «Талібану».

З моменту, коли владу в країні захопив «Талібан», були спроби виробити спільний підхід світової спільноти до вирішення афганської кризи. 17 вересня 2021 р. було прийнято Резолюцію 2596 Ради Безпеки ООН, в якій були перераховані питання, що викликали занепокоєння після приходу до влади талібів: проблеми тероризму, гуманітарна криза, інклюзивний уряд, права людини, територіальна цілісність. Більшість країн світу підтримали ці пункти, хоча по-різному розставили акценти. Сама ООН продовжує роботу в Афганістані. Її співробітники відзначають багато негативних моментів у

діяльності талібського уряду, однак наголошують, що він готовий до співпраці та закликає цю співпрацю продовжувати.

Що стосується держав Заходу, то, наприклад, США зайняли помірковано критичну позицію в період приходу талібів до влади в серпні 2021 р. Вони явно не вітали такий розвиток подій, але не хотіли загострювати відносини з талібами, оскільки продовжували вивозити свій контингент, що поєднувалося з евакуацією приблизно 75 тисяч афганців, які співпрацювали зі США. Тому на практичному рівні була необхідна взаємодія з талібами.

У широкій перспективі Вашингтон має намір продовжувати боротися з тероризмом на афганській землі, надавати країні гуманітарну допомогу і сприяти дотриманню прав людини. Можливість визнання талібського режиму США не відкидають у принципі, але відкладають його на невизначену перспективу (робляться заяви про те, що треба дивитися на справи, а не слова талібів). Американці розглядали можливість практичної взаємодії з талібами у справі боротьби з ІДІЛ, проте таліби відмовилися²¹⁸. Загалом США готові до контактів з талібами (у жовтні 2021 р. в Досі зустрічалися американська та талібська делегації), але таким чином, щоб це не асоціювалося з політичним визнанням. При цьому американці хочуть діяти на афганській території і без взаємодії з талібським урядом: у контртерористичному плані – завдавати ударів дронами (що регулярно робиться), а у гуманітарному – надавати допомогу через неурядові канали²¹⁹.

Схожу позицію посідають і провідні європейські держави. Щоправда, вони не готові до самостійних контртерористичних дій на території Афганістану. При цьому Німеччина готова йти далі, ніж США у практичній взаємодії з талібами. Німецька делегація не лише зустрілася з їхніми представниками у Досі у жовтні 2021 р., а й відвідала Кабул у листопаді того ж року. Франція більше наголошує на ціннісному вимірі негативного ставлення до талібської влади. Франція більш

²¹⁸ Лимар В. В. Відродження Ісламського Емірату Афганістан в контексті повернення «Талібану» до влади // Політичне життя. 2022. № 1. С. 69.

²¹⁹ U.S.-Europe Joint Statement on Afghanistan // U.S. Department of State January 27, 2022 URL: <https://www.state.gov/u-s-europe-joint-statement-on-afghanistan/>

точно дає зрозуміти, що питання повноцінного визнання талібів не стоїть на порядку денному, але Париж теж визнає необхідність контактів з талібами. З осені 2021 р. ходять чутки про розгляд у Франції та Німеччині можливості повернення дипломатів у Кабул²²⁰.

Усі зазначені моменти мають місце щодо позиції Євросоюзу. При цьому ЄС сильніше, ніж на національному рівні, наголошує на проблематиці біженців. Європейці, з одного боку, з моральноцінних міркувань вимагають від талібів випустити з Афганістану тих, хто не може примиритися з їхньою владою (маючи на увазі, перш за все, освічені верстви), а з іншого – побоюються неконтрольованого міграційного потоку.

До прагматичного підходу схиляється і Великобританія, представники якої вже 1 вересня 2021 р. зустрілися в Досі з урядовою делегацією талібів і потім провели ще одну зустріч у жовтні. Лондон повторює спільні для західних країн позиції щодо ключових проблем, але на практиці прагне налагодити хороший канал контактів із талібами²²¹.

Іран довгий час стояв на антиталібських позиціях, оскільки був не готовий змиритися з їхньою жорсткою лінією щодо шиїтів та таджиків – своїх традиційних партнерів в Афганістані. Проте негативні аспекти американської військової присутності поступово переважили антиталібський настрій Тегерана. І у серпні 2021 р. Іран позитивно сприйняв колапс присутності США. Критичний підхід іранців щодо дій талібів щодо придушення опору в Панджшері не змінив їхнього загального настрою – дати талібам шанс. Іран розраховує, що таліби будуть проводити розумну внутрішню (без репресій щодо шиїтів, що орієнтуються на ІРІ) і зовнішню політику. Тому робляться заяви, орієнтовані встановлення конструктивних взаємних відносин. Очевидно, Іран зберігатиме якісь варіанти на випадок, якщо надії не виправдаються, але поки що не акцентує на цьому увагу.

²²⁰ Лимар В. В. Відродження Ісламського Емірату Афганістан в контексті повернення «Талібану» до влади // Політичне життя. 2022. № 1. С.70.

²²¹ U.S.-Europe Joint Statement on Afghanistan // U.S. Department of State January 27, 2022 URL: <https://www.state.gov/u-s-europe-joint-statement-on-afghanistan/>

Що стосується Китаю, то він підтримував зусилля США та їхніх союзників протягом усієї їхньої присутності в Афганістані, а останні роки певною мірою сприяв зусиллям мирних переговорів з талібами. Однак Пекін не має наміру розділяти будь-яку частку відповідальності за наслідки колапсу колишньої влади в країні. Тому КНР активно взаємодіє з урядом талібів, зокрема через своє посольство у Кабулі; не лише надає гуманітарну допомогу, а й продовжує обговорення економічних та інфраструктурних проектів. Втім, форсована реалізація таких проектів поки що малоімовірна. Китай отримав від талібів запевнення, що афганська територія під їхнім контролем не становитиме для Китаю терористичну загрозу. Таліби також зробили деякі практичні кроки в цьому напрямку: уйгурські угруповання були передислоковані подалі від афгано-китайського кордону. Загалом Китай не готовий до швидкого визнання талібів і чекає від них дотримання китайських інтересів.

Важливим питанням є роль держав Центральної Азії у вирішенні сучасної афганської кризи. У період загострення ситуації в Афганістані перед падінням уряду А. Гані Узбекистан провів військові навчання спільно з Росією та Таджикистаном неподалік афганського кордону. При цьому Ташкент неодноразово отримував запевнення талібів у їхніх дружніх намірах. Після розпаду режиму А. Гані Узбекистан оперативно вступив у робочі відносини з новою владою (ще до формування уряду талібів) і після невеликої перерви відкрив кордон для торгових операцій. Кабул кілька разів відвідав спецпредставник Узбекистану в Афганістані; туди здійснив візит і міністр закордонних справ Узбекистану. Представники РУ відновили з Кабулом діалог з основних напрямків двосторонніх відносин, головним чином з торговельних питань, а також щодо будівництва залізниці через Кабул на Пешавар з подальшим виходом до пакистанських портів (цьому проекту в Узбекистані надають стратегічного значення).

Варто зазначити, що Узбекистан схильний довіряти талібським запевненням про відсутність наміру експортувати в регіон свою внутрішню модель і, формально підтримуючи вимоги західних держав до Кабула, виступає

проти тиску на нього. Виявляючи взаємний інтерес до співпраці, обидві сторони не акцентують уваги на проблемних питаннях, таких як борги Афганістану за постачання електроенергії та доля афганської військової техніки (перед падінням колишнього режиму афганські льотчики самовільно перегнали до Узбекистану майже всі винищувачі ВПС Афганістану).

Туркменістан, намагаючись не привертати до себе міжнародної уваги, як це робить Узбекистан, також проводить курс зі встановлення дружніх відносин із талібським урядом. Міністр закордонних справ країни відвідав Кабул із великою делегацією та був прийнятий прем'єр-міністром талібів. Ашгабад також розраховує форсувати реалізацію своїх великих проектів, серед яких пріоритетним є газопровід транзитом через Афганістан до Пакистану та Індії. Туркменія залишає всі внутрішні питання в Афганістані на розсуд талібського уряду, не коментує їх і не ставить до талібського уряду жодних вимог.

На зовсім інші позиції став Таджикистан. Він різко негативно сприйняв прихід талібів до влади. У Душанбе підтримали (щонайменше морально) рух опору, який у вересні 2021 р. виник у Панджшері. У цій країні знайшли притулок багато таджицьких політиків попереднього афганського режиму. Таджикистан намагався виступити посередником в організації переговорів талібів з опозиційними силами щодо укладання угоди про коаліційний уряд, проте таліби відмовилися. Є свідчення про сприяння з боку Таджикистану опозиційним талібам афганським політикам та польовим командирам у створенні ними єдиної платформи, але цьому перешкоджають їхні внутрішні суперечності. У заявах на найвищому і високому рівні Таджикистан постійно акцентує увагу на негативних аспектах діяльності талібів, з великою настороженістю ставиться до миролюбних заяв талібів і вважає за необхідне готуватися до агресії з їхнього боку²²². Таліби справді роблять войовничі заяви на адресу Таджикистану, щоправда, пояснюють їх спробами Таджикистану втручатися у їхні внутрішні

²²² Gigova R. The Taliban executed scores of Afghan security forces members after surrender, HRW report alleges // CNN. November 30, 2021 URL: <https://edition.cnn.com/2021/11/30/asia/afghanistan-hrw-report-taliban-killings-intl/index.html>

справи. Обидві сторони зміцнюють свої силові можливості у прикордонних районах.

Казахстан одразу після зміни влади у Кабулі акцентував увагу на проблемах безпеки. Пізніше в Нурсултані було визнано, що таліби – це реальність, на яку варто зважати: казахстанське посольство в Кабулі почало встановлювати контакти з талібським урядом, у жовтні казахстанська делегація відвідала Кабул, а в офіційних заявах дедалі більше акцентувалися питання торгівлі з Афганістаном. Однак на тлі трагічних подій січня 2022 р. влада Казахстану знову стала акцентувати проблематику безпеки у зв'язку з Афганістаном: було оголошено, що серед учасників заворушень були бойовики-терористи, у тому числі ті, які пройшли підготовку в Афганістані.

Щодо ролі близькосхідних монархій, то Саудівська Аравія поділяє основні положення позицій західних країн і приєднується до очікувань помірної політики від талібського уряду. Щоправда, в одних заявах про це йдеться жорсткіше (аж до вказівки, що світова спільнота знайде спосіб закликати талібів до відповіді у разі порушення ними своїх зобов'язань), а в інших пропонується залишити внутрішні питання розвитку країни на розсуд самих афганців. Експерти вважають, що саме останній підхід і стане основним для Саудівської Аравії. У випадку ОАЕ, то спочатку їхня позиція буда двоїстою. Країна стала важливим каналом евакуації для західних держав афганців, які співпрацювали з ними. В ОАЕ виїхали також багато діячів колишнього режиму. Одночасно ОАЕ залишили в Кабулі посольство та налагоджували відносин з талібами. Остання лінія поступово взяла гору²²³. Представникам колишнього режиму заборонили висловлюватися, хоча вони залишаються в країні. ОАЕ фактично визнають право талібів на визначення внутрішньої та зовнішньої політики Афганістану та виступають проти тиску на талібів ззовні. ОАЕ також надають талібському режиму допомогу.

²²³ George S. Taliban wages campaign of targeted killings against former members of Afghan security forces // Washington Post. December 1, 2021 URL: Updated <https://www.washingtonpost.com/world/2021/11/30/taliban-killings-security/>

Катар бачить Афганістан як один із вдаливих прикладів для демонстрації своїх зусиль у якості модератора світового значення, добрі послуги якого цінують усі сторони. Катар був найбільшим каналом для евакуації з Афганістану, чим відчутно допоміг західним країнам. Водночас саме у Досі таліби мають поки що єдине своє повноцінне представництво, через яке спілкуються з іноземними делегаціями. Катар залишив посольство в Кабулі і висловлюється за те, щоб співпрацювати з талібами, а не чинити на них тиск. Розглядається і варіант, за якого Катар у співпраці з Туреччиною та, можливо, ОАЕ відновить регулярну роботу кабульського аеропорту.

Туреччина була учасником міжнародної коаліції та активно пропагувала свій внесок у побудову «нового Афганістану». Влітку 2021 р. США розглядали варіант, за якого після виведення американських військ саме турецькі військові взяли б на себе охорону кабульського аеропорту на користь уряду А. Гані. У талібів ці плани викликали різко негативну реакцію; вони вважали, що це було порушенням дохійської угоди зі США, за якою іноземні військові повинні залишити Афганістан. Однак після приходу талібів до влади невизначеності у відносинах між сторонами були подолані й у жовтні в Анкарі прийняли делегацію талібів. Туреччина виступає також проти тиску на талібів та втручання у їхній внутрішньополітичний курс. Тепер сам талібський уряд зацікавлений у тому, щоб Туреччина у співпраці з Катаром відновила нормальну роботу аеропорту. Анкара не готова до формального міжнародного визнання талібського уряду, але й не хоче через це обмежувати свою практичну взаємодію з ним²²⁴.

Пакистан на нинішньому етапі існування режиму талібів має найширші можливості для взаємодії з Кабулом на різних рівнях, активно надаючи йому практичну та дуже потрібну допомогу у налагодженні нормального життя. Одночасно Ісламабад виступає як основний лобіст нової афганської влади як на

²²⁴ Солонина Є. «Талібан» в Афганістані: загрози і шанси для України // Радіо Свобода. 17 серпня 2021. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/29420627.html>

міжнародній, так і на регіональній арені, розраховуючи при цьому на стратегічне закріплення свого традиційного впливу в Афганістані.

Індія, яка вибудовувала в останні два десятиліття тісні відносини з прозахідним режимом у Кабулі, які давали їй додаткові можливості у відносинах з Пакистаном, Іраном, з країнами Центральної Азії та взагалі в регіональній політиці, розчарована втратою своїх позицій в Афганістані. Делі стурбований посиленням ролі Пакистану у цій країні. У перші тижні після приходу до влади талібів індійські експерти, здавалося, робили ставку на виникнення серйозного внутрішнього опору талібам і звучали голоси на підтримку таких сил. Коли ж стало зрозуміло, що потужного опору талібам немає, в Індії взяв гору прагматичний підхід, спрямований на вибудовування контактів з «Талібаном». Розрахунок робиться на отримання певних важелів для стримування негативних для Індії варіантів розвитку ситуації, а також на можливість підтримувати помірні сили талібського керівництва. Делі, природно, не форсуватиме визнання талібів, але утримується від демонстрації своїх антиталібських настроїв. Індія має намір діяти на кшталт переважаючого міжнародного підходу (особливо західної його частини) до талібського Афганістану²²⁵.

Пакистан – єдина за сучасних умов країна, де у внутрішніх дискусіях звучать значні заклики до уряду негайно визнати талібську владу офіційно. Пакистан не зацікавлений у міжнародній ізоляції Кабула та посиленні кризи внутрішнього соціально-економічного становища в Афганістані. Тому він прагне спонукати талібів до розумного врахування міжнародної думки і у своїй офіційній позиції і повторює розповсюджені для міжнародного співтовариства тези. Разом з тим, на тлі багаторічних тісних зв'язків талібів з Ісламабадом між ними зберігаються гострі спірні питання, які, зокрема, перешкоджатимуть реалізації перманентного прагнення пакистанської влади домінувати в Афганістані .

²²⁵ Талібан і таліби: хто вони такі // BBC. 16 серпня 2021. // URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/features-58221700>

Зрештою, якщо відкинути геополітичні міркування, основні цілі Делі та Ісламабада щодо Афганістану збігаються. Обидві країни зацікавлені у недопущенні нової громадянської війни та у відновленні політичної стабільності. Обидві країни хотіли б бачити сталий поступальний розвиток афганської економіки та бути учасниками взаємовигідних економічних відносин із Кабулом. Делі та Ісламабад зацікавлені в Афганістані як транспортному коридорі, що сполучає Південну Азію з Центральною Азією, Росією та Китаєм. Обидві країни хотіли б, щоб з території Афганістану не планувалися і не здійснювалися терористичні акти проти Індії чи Пакистану. Цей список співпадаючих інтересів двох провідних держав південноазіатського субконтиненту можна легко продовжити.

Знайти спільний знаменник щодо Афганістану Індії та Пакистану буде нелегко. Особливо складні завдання постають перед Індією. Нинішня криза в Афганістані, до якої Індія виявилася менш підготовленою, ніж інші провідні регіональні гравці, має стимулювати пошуки нових напрямків та пріоритетів у індійській зовнішній політиці та, зокрема, пошуки шляхів нормалізації відносин із сусіднім Пакистаном. Якщо Ісламабаду та Делі вдасться домовитися щодо Афганістану, то їм буде легше домовлятися про вирішення інших питань та найбільочіших територіальних проблем. Зниження напруженості в індо-пакистанських, а також індійсько-китайських відносинах надасть друге дихання таким багатостороннім організаціям і форматам, як ШОС і, можливо, БРІКС.

Вирішення проблеми Афганістану також може означати політичну реабілітацію ісламських режимів в очах тих, хто сьогодні ставиться до них із великою підозрою. Відкрита або латентна ісламофобія залишається широко поширеною в сучасному світі. До «ісламістів» нерідко зараховують будь-які країни, де іслам грає активну роль в політичному житті. Питання про відносини з політичним ісламом так чи інакше постає перед усіма провідними державами світу. У найбільш гострій формі він присутній у сучасній Індії, яку багато хто звинувачує у посиленні ісламофобії в контексті перемоги «Талібану» в Афганістані. Ісламофобія знаходиться на підйомі в Сполучених Штатах,

незважаючи на те, що роль американців-мусульман в економічному та політичному житті країни швидко зростає. Але і для європейських країн, питання взаємодії з політичним ісламом також нагальне.

У разі стабілізації обстановки в Афганістані буде створено дуже важливий прецедент щодо координації зусиль міжнародного співтовариства у вирішенні великих регіональних проблем безпеки та розвитку. Накопичений досвід може бути використаний і в інших кризових ситуаціях, у тому числі у регіонах Близького Сходу та Північної Африки. За всіх відмінностей у ситуаціях елементи афганського досвіду можуть мати цінність для Ємену, Лівії, Іраку та Сирії. У сучасному світі за своєю складністю, гостротою і комплексністю, щодо переплетення найрізноманітніших місцевих, регіональних і глобальних інтересів, криза, що триває вже п'яте десятиліття в Афганістані, вважається однією з найгостріших. Унікальна цінність вирішення проблеми Афганістану може, окрім іншого, полягати у відпрацюванні механізмів балансування завдань забезпечення безпеки та розвитку, а також у створенні гнучкої системи позитивних (економічна допомога) та негативних (санкції) стимулів, які міжнародне співтовариство може використовувати щодо радикальних політичних режимів. Якщо в Раді Безпеки ООН вдасться домовитися з питань Афганістану, цей прецедент полегшить досягнення домовленостей і щодо інших кризових ситуацій.

3.3. Сценарії розвитку Ісламського Емірату Афганістан при талібах

Сьогодні переважна більшість експертів, коментують останні драматичні події в Афганістані, буквально змагаються один з одним у складанні списків численних викликів та погроз, які походять чи потенційно можуть виходити з цієї країни. Постійно йдеться про небезпеку міжнародного тероризму, про перспективи багатомільйонних потоків біженців та вимушених переселенців, про збільшення міжнародних поставок афганських наркотиків, про проблеми транскордонної злочинності, про перетворення Афганістану на «невдалу

державу», про гуманітарну катастрофу в окремих масштабах тощо. Крім того, прогноуються численні негативні наслідки зміни влади в Афганістані як для Близького Сходу, Центральної та Південної Азії, так і для міжнародної системи в цілому.

На жаль, більшість перелічених викликів і загроз є занадто реальними, щоб їх можна було не враховувати. Навіть зважаючи на типовий для експертної спільноти акцент на переважно негативних сценарії розвитку будь-якої міжнародної ситуації, треба визнати, що в даному випадку алармізм, безумовно, цілком обґрунтований і заслуговує на найпильнішу увагу. В умовах сучасного взаємозалежного світу відлуння афганської кризи, ще довго звучатиме навіть у найвіддаленіших від Афганістану точках планети.

Однак не меншої уваги заслуговують і альтернативні, оптимістичні сценарії розвитку подій усередині Афганістану та навколо нього. У будь-якій кризовій ситуації завжди корисно визначити як ризики, так і можливості, обговорювати як майбутні проблеми, так і їхнє вирішення. Історія знає чимало випадків, коли народи, суспільства і держави знаходили вихід із скрутних ситуацій і демонстрували дивовижну винахідливість і життєву силу, переконливо спростовуючи негативні сценарії.

Перед тим, як більш детально розглянути можливі сценарії розвитку ситуації, відзначимо, що «афганська криза» — це, звичайно ж, не більше ніж умовне узагальнююче поняття, яке не претендує на чітке визначення²²⁶. Насправді сьогодні йдеться про цілий набір найрізноманітніших проблем безпеки та розвитку, що стосуються як безпосередньо Афганістану, так і суміжних держав. Деякі з таких проблем (наприклад, загроза гуманітарної катастрофи) вимагають негайної реакції міжнародного співтовариства, вирішення інших проблем (створення моделі розвитку афганської економіки) неминуче розтягнеться на багато років і навіть на десятиліття. Якісь виклики (діяльність міжнародних терористичних мереж на території країни) частково

²²⁶ Farmer B. Dozens of Taliban fighters killed in Afghan military resistance uprising // The Telegraph. 12 May 2022 URL: <https://www.telegraph.co.uk/global-health/terror-and-security/dozens-taliban-fighters-killed-afghan-military-resistance-uprising/>

пов'язані з незавершеним процесом консолідації політичної влади в руках нового режиму, інші (гендерна рівність) виходять з ідеологічних установок цього режиму. Проблема Афганістану включає численні культурно-антропологічні, історичні, соціально-економічні, демографічні, політичні, релігійні, інституційні, геостратегічні та інші виміри, тісно пов'язані один з одним, але які мають самостійну логіку і динаміку розвитку²²⁷.

Відповідно, не існує якогось універсального вирішення проблеми Афганістану. Допустимо говорити лише про перспективи мінімізації викликів та загроз, що постають сьогодні і перед населенням самого Афганістану, і перед сусідніми державами, і перед міжнародним співтовариством загалом. Оптимістичні сценарії розвитку подій виходять з передумови, що така мінімізація хоч і утруднена, але в принципі можлива, якщо внутрішні і зовнішні гравці на афганській сцені займуть реалістичні позиції щодо балансу бажаного і можливого, позбавляться необґрунтованих очікувань і будуть прагнути до розумного компромісу. Будь-який подібний компроміс стане рішенням, далеким від ідеального, будь-яка домовленість буде вразливою для критики. Проте будь-які компроміси та будь-які домовленості скоріше за все будуть кращими за відновлення конфронтації.

Оптимістичні сценарії зовсім не обов'язково мають бути найімовірнішими - не треба бути запеклим песимістом, щоб помічати численні перешкоди на шляху їх реалізації. Було б недалекоглядно вважати, що відразу після відходу сил міжнародної коаліції з Афганістану стан справ у країні почне змінюватися на краще. Навпаки, є підстави прогнозувати загострення багатьох економічних, соціальних, політичних та інших проблем. Афганістан в будь-якому випадку чекають важкі часи, навіть якщо нинішня влада і головні зовнішні гравці, що впливають на становище в країні, не допустять серйозних помилок. Однак протяжність гострого етапу кризи може бути різною, так само як і подальша траєкторія розвитку країни.

²²⁷ Лимар В. В. Відродження Ісламського Емірату Афганістан в контексті повернення «Талібану» до влади // Політичне життя. 2022. № 1. С. 76.

Двадцять років американської присутності в Афганістані не призвели до появи в країні сильних політичних та державних інститутів, не дали імпульсу для розвитку афганської економіки, не сприяли формуванню самостійного середнього класу та не забезпечили внутрішньополітичну стабільність. Вже та легкість, з якою противники режиму А. Гані взяли владу в Кабулі в серпні 2021 р., свідчить про недостатні зусилля США у вирішенні завдань державного будівництва Афганістану. Навіть більше, зусиллями міжнародної коаліції сама ідея секулярного розвитку по західному зразку надовго дискредитувала себе в очах значної частини афганського суспільства, яка вітала тріумфальну перемогу ісламського фундаменталізму.

Це ті реалії, з якими доведеться мати справу будь-якому уряду в Кабулі, і ці реалії у будь-якому разі буде важко змінити найближчим часом. Проте, зрештою, головне завдання будь-якої влади в Афганістані - розробка та здійснення успішного проекту соціально-економічної модернізації країни. Протягом останнього століття це завдання намагалися вирішити різні політичні режими, але підсумки цих спроб поки залишаються невтішними. Тому сьогодні, як і сто років тому, будь-яка - світська чи релігійна - влада в Афганістані має ставити у центр своїх зусиль саме соціально-економічний порядок денний. Відсутність видимого прогресу в поліпшенні умов життя неминуче призведе до падіння популярності влади, посилення опозиційних сил і, зрештою, до чергової зміни політичного режиму²²⁸.

Багато питань, що стосуються особливостей утвердженої в Афганістані наприкінці літа - початку осені 2021 р. влади поки залишаються відкритими. Сьогодні ще важко сказати, наскільки нинішній «Талібан» відрізняється від «Талібану» кінця минулого століття. Немає остаточних і однозначних відповідей на питання про те, який баланс релігійної ідеології та політичного прагматизму існує в стратегії та тактиці цього руху, наскільки стійка підтримка «Талібану» з

²²⁸ Afghanistan: Statement by the Spokesperson on the appointment by the Taliban of a de facto interim government // The Diplomatic Service of the European Union. 09.09.2021 URL: https://www.eeas.europa.eu/eeas/afghanistan-statement-spokesperson-appointment-taliban-de-facto-interim-government_en

боку різних соціальних, етнічних та регіональних груп афганського населення, якими є реальні мобілізаційні можливості опозиційних «Талібану» сил²²⁹. Немає ясності щодо того, наскільки перші публічні заяви лідерів «Талібану» відображають реальні плани та пріоритети нової влади в Афганістані. Проте вже сьогодні доречно говорити про низку умов, у виконанні яких можлива стабілізація становища країни. Перерахуємо найважливіші з них:

- шанси на здійснення оптимістичного варіанту значною мірою залежать від здатності «Талібану» консолідувати державну владу в країні, тобто поставити під свій політичний та військовий контроль всю територію Афганістану, включаючи й ті віддалені провінції, які традиційно підкорялися Кабулу лише номінально. Це завдання особливо важке саме для пуштунів, які, претендуючи на роль державотворчого етносу, завжди чинили опір будь-якій сильній владі, що виходить з Кабула. Широко поширений афганський трайбалізм і відсутність яскраво вираженої загальнонаціональної ідентичності були і є серйозною перешкодою для соціальної мобілізації, без якої важко розраховувати на успіх будь-якого модернізаційного проекту;

- вражаючі військові досягнення «Талібану» влітку 2021 р. також були певною мірою пов'язані зі «стратегічною автономією» окремих груп усередині руху, що дозволяло їм діяти незалежно один від одного і приймати самостійні рішення в ситуації, що швидко змінювалася. Ефективна децентралізація, яка не перешкоджала координації дій окремих угруповань талібів, вкрай ускладнювала спроби старої влади в Кабулі та сил міжнародної коаліції завдати «остаточної» поразки «Талібану». Але в нових умовах ця «стратегічна автономія» здатна перетворитися з переваги на серйозний недолік²³⁰;

- додатковим ускладнюючим ситуацію фактором є те, що останній спалах громадянської війни призвів до появи на території Афганістану від 500 тисяч до

²²⁹ Mackenzie J. Afghan Taliban leaders appeal for help as migrant crisis looms // Reuters. 2021. December 12. URL: <https://www.reuters.com/world/asia-pacific/afghan-taliban-leaders-appeal-help-migrant-crisis-looms-2021-12-18/>

²³⁰ Farmer B. Dozens of Taliban fighters killed in Afghan military resistance uprising // The Telegraph. 12 May 2022 URL: <https://www.telegraph.co.uk/global-health/terror-and-security/dozens-taliban-fighters-killed-afghan-military-resistance-uprising/>

мільйона нових внутрішньо переміщених осіб, позбавлених постійної роботи, будь-яких соціальних гарантій і найчастіше навіть елементарного житла. Внутрішні міграційні процеси продовжуються і кількість вимушених переселенців зростає: загальна кількість внутрішньо переміщених осіб становить 3,5 мільйонів осіб, або майже 1/10 населення країни. Ці люди концентруються головним чином на околицях великих міст, створюючи додаткове навантаження на міську інфраструктуру і є зручною цільовою аудиторією для криміналітету та радикальних політичних угруповань. З іншого боку, як справедливо зазначають деякі експерти, у 2021 р. «Талібан» отримав країну у кращому стані, ніж за часів першого захоплення влади у Кабулі у 1996 р., коли значна частина міської інфраструктури була повністю зруйнована. Можна припустити, що після нетривалого періоду політичної ейфорії консолідація державної влади так чи інакше супроводжуватиметься численними ексцесами, жорстокістю та несправедливістю, незважаючи на заявлену «Талібаном» готовність оголосити загальну амністію;

- наступною необхідною попередньою умовою реалізації позитивного сценарію слід вважати кооптацію в систему влади репрезентативних політичних рухів таджицьких, узбецьких та інших основних етнічних груп, а також меншості шіїтів (хазарійців). Пуштуни становлять трохи більше 40% від населення Афганістану, а тому будь-яка політична система, побудована на етнічному пуштунському націоналізмі, буде не тільки внутрішньо нестабільною, а й не цілком легітимною в очах афганської більшості²³¹. Крім того, пуштунська етнократія неминуче спровокує прихований чи навіть відкритий конфлікт із Пакистаном, оскільки прямо чи опосередковано житиме пуштунський сепаратизм у цій країні (пуштуни - друга за чисельністю етнічна група в Пакистані після пенджабців);

²³¹ Afghanistan: Statement by the Spokesperson on the appointment by the Taliban of a de facto interim government // The Diplomatic Service of the European Union. 09.09.2021 URL: https://www.eeas.europa.eu/eeas/afghanistan-statement-spokesperson-appointment-taliban-de-facto-interim-government_en

- ще однією попередньою умовою стабілізації обстановки залишається успішне придушення або хоча б нейтралізація «Талібаном» осередків його політичних конкурентів, що знаходяться в країні: як місцевих підрозділів ІДІЛ (так званого ІДІЛ-Х - ІДІЛ-Хорасан), так і «Аль-Каїди». В Афганістані має відбутися політичне розмежування між ісламськими «націоналістами» та ісламськими «інтернаціоналістами», і останні мають бути максимально витіснені з країни. Перші кроки «Талібану» щодо своїх конкурентів не вселяють особливого оптимізму: відразу ж після захоплення влади в країні таліби звільнили з Баграма тисячі ув'язнених, включаючи бойовиків ІДІЛ-Х і «Аль-Каїди».

Поки незрозуміло, чи готовий нинішній «Талібан» до нейтралізації осередків «Аль-Каїди» на території Афганістану, чи, навпаки, він візьме ці осередки під своє заступництво. У всякому разі, під час переговорів з американцями в Досі в 2020 р. лідери руху, незважаючи на наполегливий тиск США, послідовно уникали будь-яких можливих зобов'язань з боку свого майбутнього уряду щодо цього. Цю позицію «Талібан» підтвердив у вересні 2021 р. після приходу до влади в Кабулі²³². Максимум, що обіцяли лідери «Талібану» міжнародній спільноті, - не допустити, щоб територія Афганістану використовувалася для планування та здійснення терористичних актів чи інших підривних операцій щодо сусідніх держав. Наскільки це вдасться щодо «Аль-Каїди» – сказати важко. Серед експертів зберігається уявлення про те, що ця організація рано чи пізно повернеться до практики масштабних терористичних актів на Заході та, насамперед, до США.

«Талібан» неодноразово заявляв про відсутність у нього експансіоністських планів та агресивних намірів щодо інших держав. Тепер настав час підтвердити ці заяви від імені нової влади у Кабулі. Найскладнішим питанням є вирішення територіальних проблем із сусіднім Пакистаном: визнання державного кордону по лінії Дюранда та подолання синдрому

²³² Талібан і таліби: хто вони такі // BBC. 16 серпня 2021. // URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/features-58221700>

«поділеної нації». Але варто згадати, що лідери «Талібану» іноді висували територіальні претензії і країнам Центральної Азії, аж до декларативних домагань на узбецькі Бухару і Самарканд. Більше того, Афганістан за першого правління «Талібану» став першою та єдиною країною у світі, яка офіційно визнала незалежність Ічкерії у 90-х рр. минулого століття.

Також відкритим залишається питання про довгострокові плани «Талібану» щодо держав Центральної Азії тощо. Скептики закликають не довіряти нинішнім миролюбним запевненням лідерів талібів виходячи з того, що рано чи пізно «Талібан» почне активно сприяти «братським» фундаменталістським рухам у сусідніх країнах.

Встановлення конструктивних відносин нового режиму в Кабулі з міжнародним співтовариством буде утруднено, якщо «Талібан» не досягне помітних успіхів у боротьбі з незаконним обігом наркотиків.

Імовірність реалізації оптимістичного сценарію розвитку подій в Афганістані значною мірою залежить від наявності сприятливого зовнішнього оточення та від збереження стабільної ситуації навколо Афганістану протягом тривалого часу. Варто зазначити, що перший уряд «Талібану» в Кабулі (1996-2001 рр.) так і залишився міжнародним ізгоєм, його офіційно визнали лише кілька держав (зокрема Пакистан, Саудівська Аравія, ОАЕ та Туркменістан)²³³. Сьогодні шанси на міжнародне визнання у «Талібану» загалом вищі, ніж чверть століття тому, але воно, наскільки можна судити вже зараз, не буде автоматичним і виявиться пов'язаним із низкою попередніх умов.

Хоча песимісти пророкують, що Афганістан неминуче опиниться в центрі нового геополітичного протистояння провідних євразійських гравців, є надія, що головні сусіди Афганістану утримаються від спокуси розпочати нову «велику гру» за вплив у цій країні. Країнам необхідно сформулювати єдину позицію і послідовно слідувати їй у багатосторонніх форматах, а й у рівні двосторонніх відносин.

²³³ Червонописький С. „Афганська проблема” і політичний волюнтаризм. // Політичний менеджмент. 2005. № 5. С.89.

Дуже важливо, щоб базові очікування міжнародного співтовариства від нової влади в Кабулі не були занадто високими, тобто не передбачали одномоментної та фундаментальної зміни природи «Талібану» та відмови руху від тих принципів, які привели його до перемоги над старим режимом. Такі очікування не тільки нереалістичні, а й небезпечні: навіть якби «Талібан» повністю відмовився від ідеології ісламського фундаменталізму, у недалекому майбутньому він був би заміщений як головна політична сила в країні іншим політичним рухом, який зберіг би відданість цій ідеології.

Деякі експерти вважають, що міжнародне співтовариство має можливості вести переговори з «Талібаном» «з позиції сили» та зумовити визнання нової влади в Кабулі, забезпечити згоду «Талібану» на проведення міжафганського мирного діалогу і навіть на присутність у країні значного контингенту миротворчих сил ООН. Вважається, що миротворчі сили можуть забезпечити захист найуразливішим групам населення Афганістану (наприклад, жінкам), а також сприяти зниженню загального рівня насильства в країні. Міжафганський діалог, у свою чергу, дозволить сформувати більш інклюзивний і легітимніший уряд, де за «Талібаном» будуть збережені головні владні повноваження. У складі миротворчих сил головну роль могли б грати контингенти з ісламських держав (наприклад, з Індонезії, Єгипту чи Бангладеш), тоді як країни Альянсу надавали б цим силам технічне та фінансове сприяння. Пропонується і альтернативний варіант: запропонувати очолити миротворчу операцію в Афганістані Китаю, який має необхідні для її проведення ресурси і має в країні значні економічні інтереси.

Хоча ідея міжнародної миротворчості виглядає дуже привабливо, зберігаються більш ніж обґрунтовані сумніви у здатності Ради Безпеки ООН оперативно узгодити відповідну резолюцію, у готовності «Талібану» прийняти на території Афганістану міжнародних миротворців та у бажанні потенційних учасників операції виділити для її проведення відповідні контингенти. Не очевидно, що Рада Безпеки має навіть формальні підстави для обговорення питання про міжнародних миротворців: в Афганістані наразі не ведеться

громадянська війна, вона не є «невдалою державою» або територією гуманітарної катастрофи. Також незрозуміло, хто міг би виступити як партнер або опонент «Талібану» в гіпотетичному міжафганському діалозі. Існують побоювання щодо того, що введення в Афганістан міжнародних миротворців може обернутися повторенням невдалого досвіду міжнародної коаліції на чолі зі Сполученими Штатами лише за значно гірших стартових умов порівняно з тими, що існували восени 2001 р.

До того ж міжнародне співтовариство має утриматися від спокуси «покарати» «Талібан» економічно, хоча приводів для такого «покарання», є достатньо (наприклад, підходи «Талібану» до гендерних питань)²³⁴. Лише призупинення економічної допомоги Афганістану здатне спровокувати гуманітарну катастрофу загальнонаціонального масштабу: іноземна допомога сьогодні становить близько 42,9% ВВП країни і близько 75% національного бюджету. За існуючими оцінками гуманітарної допомоги сьогодні гостро потребує не менше 18 мільйонів осіб, або приблизно половина населення Афганістану, від хронічного недоїдання страждає майже половина афганських дітей віком до п'яти років.

У цілому, варто зазначити, що міжнародне співтовариство, безумовно, виграло б від створення максимально широкої коаліції щодо взаємодії з Афганістаном. Така коаліція, що включала б як провідні країни Заходу, так і великі держави Євразії, мала б достатню легітимність, щоб ставити умови, що стосуються виконання Кабулом базових норм міжнародного права і фундаментальних прав людини. Ця коаліція має як мінімум спиратися на консенсус серед постійних членів Ради Безпеки ООН, а бажано також підкріплюватися консенсусом у рамках «Групи двадцяти». У такому разі міжнародна коаліція могла б ефективно сприяти вирішенню як питань безпеки, так і розвитку країни.

²³⁴ Мусіюк І. І. Політика Російської Федерації щодо Афганістану крізь призму закордонних медіа // Вісник студентського наукового товариства ДонНУ імені Василя Стуса. 2022. Т. 1. №. 14. С. 69.

Неважко передбачити, що держави РБ ООН займуть різні позиції щодо того, наскільки жорсткими та принциповими мають стати умови для повноцінної легітимації нової влади у Кабулі. Західні країни виступатимуть за максимально широке коло таких умов, що включає не лише питання міжнародної поведінки Кабула, а й численні виміри внутрішнього устрою країни. Росія і Китай, навпаки, будуть наголошувати, що це спроби втручання у внутрішні справи суверенної держави та уникати будь-яких вимог у сфері гендерної рівності, громадянського суспільства тощо. Те, що 30 серпня 2021 р. Росія та Китай утрималися під час голосування щодо проблеми Афганістану, наочно показало відмінності у підходах великих держав до нового режиму у Кабулі. Тим не менш, немає підстав вважати, що ці розбіжності мають стати непереборною перешкодою на шляху формування єдиної «афганської платформи», що об'єднує великі держави та провідні багатосторонні структури.

Таким чином, відзначимо, що сьогодні не існує якогось універсального вирішення проблем Афганістану. Можна вести мову лише про перспективи мінімізації викликів та загроз, з якими зіштовхується як сам Афганістану, сусідні держави, і міжнародна спільнота в цілому. Оптимістичний сценарій розвитку подій виходить з передумови, що така мінімізація хоч і складна, але в принципі можлива, якщо внутрішні та зовнішні гравці на «афганському майданчику» займуть реалістичні позиції щодо балансу бажаного і можливого, позбавляться необґрунтованих очікувань і будуть прагнути досягти розумного компромісу один з одним. Будь-який подібний компроміс не стане ідеальним рішенням, а будь-яка домовленість буде вразливою для критики. Проте будь-які компроміси та будь-які домовленості є кращими за відновлення конфронтації.

Отже, у даному розділі були проаналізовані проблеми та перспективи трансформаційних процесів у Афганістані після захоплення влади талібами у 2021 р. Враховуючи непрогнозовану ситуацію в Афганістані, а також відсутність ясності в позиції ключових акторів та міжнародного співтовариства щодо перемоги «Талібану» та їхнього уряду, можна очікувати збереження кризової

обстановки в країні. Очевидно, що в ході розділу портфелів та умов формування уряду, де домінуватиме «Талібан», з'являться незадоволені як серед їхніх прихильників, так і серед впливових осіб (колишніх чиновників та моджахедів), які залишилися за бортом або з різних причин не підтримають таке рішення. Малоімовірно, що буде сформовано повноцінний уряд, чи влада «Талібану» буде поступово визнана, або деякі країни зможуть відновити попередні відносини з Афганістаном без офіційного визнання. Існує можливість, що в країні, зосередженій на своїх внутрішніх проблемах, сформується слабкий релігійний уряд. Сьогодні ситуацію в Афганістані можна охарактеризувати як вибухонебезпечну, оскільки може початися громадянська війна, яка й так погіршить гуманітарну ситуацію в цілому. На цьому фоні важко спрогнозувати стабілізацію обстановки та розв'язання афганської кризи.

ВИСНОВКИ

У ході проведеного дослідження автор дійшов наступних висновків:

1. Досліджено стан наукової розробки проблеми. Використану під час дослідження літературу автором було класифіковано за країнознавчим критерієм. Зокрема, було з'ясовано, що в українській міжнародно-політичній науці в основному аналізується роль США в вирішенні проблеми тероризму в Афганістані. Спостерігається нестача праць, присвячених не лише впливу «Талібану» на міжнародне позиціонування Афганістану, але більш детальному, комплексному висвітленню особливостей формування та специфіки діяльності самого «Талібану» як актора сучасного ісламістського тероризму, простеження його еволюції та наступності. Російська наукова школа представлена здебільшого працями, в яких висвітлені проблеми ісламізму, політичного ісламу та їхнього впливу на «Талібан». Ключовою проблемою в роботах зарубіжних вчених є також роль США у вирішенні афганської кризи, але з більшим акцентом на загрозах, які постають перед Вашингтоном у зв'язку з діяльністю «Талібану».

Проаналізовано джерельну базу дослідження, використану у роботі. Залучена джерельна база є досить широкою та об'єктивною, охоплює основні проблеми впливу «Талібану» на міжнародне становище Афганістану у XXI ст.. Джерельна база дослідження включає офіційні документи уряду, офіційні документи міжнародних організацій, офіційні виступи та заяви політичних діячів і державних службовців Афганістану, США та інших країн, здебільшого із Близькосхідного регіону, статистичні довідники та публікації ЗМІ. Джерельна база стала підґрунтям більш об'єктивного дослідження проблеми ролі «Талібану» у міжнародному становищі Афганістану у XXI ст..

2. Методологічною основою дослідження є загальні принципи об'єктивності, плюралізму, які передбачають неупереджене вивчення і аналіз подій, явищ на основі науково-критичного використання різноманітних джерел.

В роботі автором було використано комплекс підходів: інформаційний, компаративний, інституційний та аксіологічний підходи, що дозволило детально

та всебічно дослідити впливу «Талібану» на міжнародне становище Афганістану у XXI ст. Для розв'язання поставлених завдань автором застосовано комплекс загальнонаукових – методи аналізу та синтезу, індукції та дедукції, класифікації та ін. - та спеціальних методів пізнання.

До понятійно-категоріального апарату даного дослідження, було залучено поняття, які допоможуть зрозуміти сутність проблеми ролі «Талібану» у змінах міжнародного середовища Афганістану, зокрема, це «тероризм», «ісламізм» та «асиметрія».

3. Охарактеризовано світоглядний фундамент, ідеологію та організаційну структуру діяльності «Талібану». Автором було з'ясовано, що створення руху відбулося за значного впливу зовнішнього факторів. Регіональні та позарегіональні гравці розраховували використовувати рух як інструмент досягнення своїх цілей у тривалому та кровопролитному конфлікті, що охопив Афганістан. Фінансами руху допомагала Саудівська Аравія, постачання зброї здійснювалося Пакистаном, а США забезпечували політичну підтримку. Згодом рух став одним із учасників асиметричного конфлікту за участю США, які очолили міжнародну військову коаліцію, та зміцнив свої позиції в Пакистані. Установки руху «Талібан» можна представити у вигляді системи, що складається з чотирьох основних ідей: 1) боротьба з «загальним невір'ям», 2) створення національної ісламської держави, 3) ведення «джихаду» (озброєної боротьби), 4) організація консервативної ісламської революції. «Талібан» тісно співпрацює з «Техрік-е Талібан Пакистан», радикальною ісламістською бойовою організацією, яка проголосила за мету повалити уряд Пакистану, який на переконання членів організації є прозахідним, встановити в країні систему управління, при якій шаріат стане єдиним джерелом права тощо. Що стосується проблеми структури руху, то з'ясовано, що «Талібан» має жорстку ієрархію на чолі з еміром.

4. Аналіз динаміки та механізмів взаємодії Афганістану, «Талібану» та США дозволив зробити висновок, що за останні два десятиліття місія та цілі США в Афганістані значно змінилися за курсів, що проводилися трьома

президентськими адміністраціями, представниками військового командування і афганськими урядами. Якщо обґрунтування американського вторгнення в Афганістан у 2001 р. спочатку було вузько сформульовано – знищити «Аль-Каїду», повалити «Талібан» та запобігти повторному нападу на США та їхніх союзників. То після початкового успіху у поваленні режиму талібів у 2001 р. та розгрому «Аль-Каїди» місія США в Афганістані розширилася, оскільки вона встановила нові цілі, що виходили за рамки її початкової мети боротьби з тероризмом. Високопосадовці США почали розглядати свої найближчі завдання з постконфліктного відновлення. Але навіть коли програмам вдавалося досягти короткострокового успіху, вони часто були нестійкими, тому що афганці, які могли б прийняти естафету управління державою та суспільством, були слабо мотивовані та навчені для цього. Саме тому цілі Америки з перебудови внутрішніх справ Афганістану в умовах війни у боротьбі з ворогом, що набирає сили, в країні, зруйнованій чотирма десятиліттями війни, без послідовної, чіткої, забезпеченої достатніми ресурсами довгострокової стратегії і підтримки американського народу була нездійсненою місією. Результатом стала війна, в якій не можна було перемогти і з якої не було легкого виходу. Тому до середини серпня 2021 р. таліби захопили всю територію Афганістану, включаючи столицю країни – Кабул. Стрімкий наступ угруповання розпочався з квітня 2021 р. після того, як Вашингтон оголосив про намір завершити виведення американських військ з Афганістану до вересня 2021 р.

5. Досліджено діяльність «Талібану» як деструктивного фактору позиціонування Афганістану на глобальному рівні. З'ясовано, що діяльність «Талібану» в Афганістані прямо впливає на проблеми безпеки багатьох глобальних та регіональних акторів. Основними загрозами в цьому сенсі є транскордонне насильство, контрабанда та потоки біженців. Однак, для країн, котрі зіштовхуються з загрозами, які виходять із Афганістану, ступінь цих загроз є різною, починаючи від максимального рівня для країн Центральної Азії та Пакистану, котрі прямо межують з Афганістаном, і закінчуючи, країнами ЄС, котрі також зіштовхуються з проблемами терактів, хвилями біженців і

наркотрафіком, проте «Талібан» в цьому випадку не є основним фактором, який спричинює ці виклики.

6. Визначено внутрішньополітичні детермінанти діяльності «Талібану» в умовах афганської кризи. З'ясовано, що ситуація в Афганістані після приходу до влади талібів погіршилася, оскільки було зруйновано всі колишні політичні інститути влади та призупинено виконання соціальних обов'язків державних органів перед жителями країни і, отже, настала всеосяжна криза. Афганістан із конституційної країни з інститутами влади і президентською формою правління перейшов під «режим талібів» і був перейменований на Ісламський Емірат Афганістан. Враховуючи непрогнозовану ситуацію в країні, а також відсутність ясності в позиціях ключових акторів та міжнародного співтовариства до перемоги «Талібану» та їхнього уряду, що формується, можна очікувати збереження кризової обстановки в цій країні.

7. Розглянуто роль регіональних та глобальних акторів у вирішенні афганської кризи та окреслено сценарії розвитку Ісламського Емірату Афганістан при талібах. З'ясовано, що питання, пов'язані з військово-політичною обстановкою в Афганістані та нові проблеми, що виникли у сфері безпеки, актуалізують тезу несумісності політичного устрою Афганістану з сусідами. Таким чином, ідеологічні розбіжності на фундаментальній основі формують суттєві виклики перш за все для країн-сусідів. Також було визначено, що з моменту, коли владу в країні захопив «Талібан», були спроби виробити спільний підхід світової спільноти до вирішення афганської кризи. Більшість країн світу підтримують основні положення забезпечення стабільного існування Афганістану, хоча по-різному розставляють акценти. Так, країни Заходу, а також США у широкій перспективі мають намір продовжувати боротися з тероризмом на афганській землі, надавати країні гуманітарну допомогу і сприяти дотриманню прав людини. Можливість визнання талібського режиму вони не відкидають у принципі, але відкладають його на невизначену перспективу. Іран, в умовах конфронтації з США, підтримує новий талібський уряд, хоча раніше займав антиталібську позицію. Китай підтримує позицію країн Заходу, також

певною мірою сприяючи зусиллям мирних переговорів з талібами. Щодо ролі близькосхідних монархій, то вони поділяють основні положення позицій західних країн і приєднуються до очікувань помірної політики від талібського уряду. Найбільш негативно до нового уряду ставляться країни Центральної Азії, але, в умовах збереження влади «Талібану», вони будуть змушені розширювати співпрацю з Афганістаном, оскільки загрози, які надходять з території країни, занадто серйозні, щоб їх могла вирішити кожна країна регіону самостійно.

Таким чином, вирішення сучасних проблем Афганської держави можливо у ситуації, поки увагу світового суспільства не відвернули більш серйозні кризи. Головним чином це пов'язано з участю Китаю та Пакистану як ключових посередників, оскільки країни Заходу сьогодні демонструють «втому» від проблем регіону, а «нові» світові центри починають виявляти до нього інтерес з огляду невдачі попередніх світових потуг. Тому були запропоновані такі можливі сценарії розвитку ситуації в Афганістані:

а) якщо найближчим часом міжнародному співтовариству вдасться вирішити «афганську проблему», це сприятиме виникненню поміркованого Афганістану: «Талібан» повністю виконає свої обіцянки, які він дав у мирній угоді зі США в 2020 р. і на наступних конференціях у Досі, Москві, Кабулі. Це означає, що «Талібан» буде визнаний усіма сторонами як усередині країни, так і на міжнародній арені. Будуть скасовані міжнародні санкції, розпочнеться будівництво інфраструктури;

б) якщо найближчим часом міжнародному співтовариству не вдасться вирішити «афганську проблему», вона може трансформуватися у громадянську війну в країні: «жорстка» політика «Талібану» сприятиме консолідації окремих груп у більші, які можуть отримувати таємну підтримку з боку інших держав, а Афганістан опиниться в ситуації максимального виснаження.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

ДЖЕРЕЛА

Документи глав держав та урядів

1. A Joint Communiqué on the Resolute In Support of Afghanistan 28 Nov. 2018
// Press Release (2018) 096) URL:
https://unama.unmissions.org/sites/default/files/geneva_conference_on_afghanistan_-_joint_communique_-_english_0.pdf
2. A Joint Communiqué on the Resolute In Support of Afghanistan 28 Nov. 2018
// Press Release (2018) 096) URL:
https://unama.unmissions.org/sites/default/files/geneva_conference_on_afghanistan_-_joint_communique_-_english_0.pdf
3. Bonn Agreement. The First International Bonn Conference on Afghanistan.
Bonn, December 2001 URL:
https://reliefweb.int/sites/reliefweb.int/files/resources/CFC_Afghanistan_Agreements_June2012.pdf
4. Bonn Conference Communiqué. The Second International Bonn Conference on
Afghanistan. Bonn, December 2011 URL:
https://reliefweb.int/sites/reliefweb.int/files/resources/CFC_Afghanistan_Agreements_June2012.pdf
5. Constitution of the United States 1787 URL:
https://www.senate.gov/civics/constitution_item/constitution.htm
6. Соглашение между США и Афганистаном о стратегическом партнерстве
(2012) URL:
https://reliefweb.int/sites/reliefweb.int/files/resources/CFC_Afghanistan_Agreements_June2012.pdf
7. Declaration of the International Conference in Support of Afghanistan.
International Conference on Afghanistan. Paris, June 2008 URL:

- https://reliefweb.int/sites/reliefweb.int/files/resources/CFC_Afghanistan_Agreements_June2012.pdf
8. Enduring Strategic Partnership Agreement between the Islamic Republic of Afghanistan and the United States of America URL: <https://photos.state.gov/libraries/afghanistan/231771/PDFs/2012-05-01-scan-of-spa-english.pdf>
 9. European Commission website URL: http://ec.europa.eu/index_en.htm; Council of the EU розділ «Foreign affairs and international relations». URL: <https://www.consilium.europa.eu/en/topics/foreign-affairs-international-relations/>; Ministry of Foreign Affairs Pakistan. URL: <http://www.mofa.gov.pk>
 10. Islamic Republic of Afghanistan The Constitution of Afghanistan. January 26, 2004 URL: <http://www.afghanembassy.com.pl/afg/images/pliki/TheConstitution.pdf>
 11. Kabul Conference Communiqué. The Kabul International Conference on Afghanistan. Kabul, July 2010 URL: https://reliefweb.int/sites/reliefweb.int/files/resources/CFC_Afghanistan_Agreements_June2012.pdf
 12. London Conference Communiqué. The London Conference: Afghan Leadership, Regional Cooperation, International Partnership. London, January 2010 URL: https://reliefweb.int/sites/reliefweb.int/files/resources/CFC_Afghanistan_Agreements_June2012.pdf
 13. The Afghanistan Compact. The International Conference on Afghanistan. London, January 2006 URL: https://reliefweb.int/sites/reliefweb.int/files/resources/CFC_Afghanistan_Agreements_June2012.pdf
 14. The Berlin Declaration. The International Conference on Afghanistan. Berlin, April 2004 URL: https://reliefweb.int/sites/reliefweb.int/files/resources/CFC_Afghanistan_Agreements_June2012.pdf

Документи міжнародних організацій

15. Генеральная Ассамблея, Положение в Афганистане: Резолюция, принятая Генеральной Ассамблеей , 11 февраля 2014, A/RES/68/11 URL: <https://www.refworld.org.ru/docid/5321b0d24.html>
16. Резолюция 2210 (2015) принятая Советом Безопасности (о продлении мандата Миссии Организации Объединенных Наций по содействию Афганистану (МООНСА) до 17 марта 2016 года), 16 марта 2015, S/RES/2210 (2015) URL: <https://www.refworld.org.ru/docid/5587d8cf4.html>
17. Резолюция 2274 принятая Советом Безопасности (о продлении мандата Миссии ООН по содействию Афганистану до 17 марта 2017 г.) (2016), URL: <https://www.refworld.org.ru/docid/573440ca4.html>
18. Североатлантический договор Вашингтон, Федеральный округ Колумбия, 4 апреля 1949 г URL: https://www.nato.int/cps/ru/natohq/official_texts_17120.htm
19. Joint Statement on the Resolute Support Mission in Afghanistan 12 Jul. 2018 // Press Release (2018) 096) URL: https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_156625.htm?

Виступи, заяви, інтерв'ю політичних діячів

20. Заявление Генерального секретаря ООН Кофи Аннана на открытии Лондонской конференции по Афганистану 31 января 2006 г. URL: <http://collections.europarchive.org/tna/20080205132101/http://www.fco.gov.uk/servlet/Front?packageName=OpenMarket/Xcelerate/ShowPage&c=Page&cid=1136906260508&a=KArticle&aid=1136909440960>
21. Заявление Президента Карзая на открытии Лондонской конференции по Афганистану 31 января 2006 г. URL: <http://collections.europarchive.org/tna/20080205132101/http://www.fco.gov.uk/servlet/Front?pag>

ename=OpenMarket/Xcelerate/ShowPage&c=Page&cid=1136906260508&a=KArticle&aid=1136909634037

22. Заявление Премьер-министра Тони Блэра на открытии Лондонской конференции по Афганистану 31 января 2006 г. URL: [http://collections.europarchive.org/tna/20080205132101/http://www.fco.gov.uk/servlet/Front?pa](http://collections.europarchive.org/tna/20080205132101/http://www.fco.gov.uk/servlet/Front?pageName=OpenMarket/Xcelerate/ShowPage&c=Page&cid=1136906260508&a=KArticle&aid=1136909451922)

gename=OpenMarket/Xcelerate/ShowPage&c=Page&cid=1136906260508&a=KArticle&aid=1136909451922

23. Afghanistan: Statement by the Spokesperson on the appointment by the Taliban of a de facto interim government // The Diplomatic Service of the European Union. 09.09.2021 URL: https://www.eeas.europa.eu/eeas/afghanistan-statement-spokesperson-appointment-taliban-de-facto-interim-government_en

24. Full text of Hasan Rouhani's speech at the UN, 25 September 2013. URL: <https://www.timesofisrael.com/full-text-of-hasan-rouhanis-speech-at-the-un/>

25. Obama P. B. Transcript of Obama Speech on Afghanistan // CNN, December.2009. URL: <https://www.cnn.com/2009/POLITICS/12/01/obama.afghanistan.speech.transcript/index.html>

26. Statement by the President on Afghanistan // The White House Office of the Press Secretary. July 06, 2016 URL: <https://ObamaWhitehouse.archives.gov/the-press-office/2016/07/06/statement-president-Afghanistan>

27. U.S.-Europe Joint Statement on Afghanistan // U.S. Department of State January 27, 2022 URL: <https://www.state.gov/u-s-europe-joint-statement-on-afghanistan/>

28. Солонина Є. «Талібан» в Афганістані: загрози і шанси для України // Радіо Свобода. 17 серпня 2021. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/29420627.html>
29. Талібан і таліби: хто вони такі // BBC. 16 серпня 2021. // URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/features-58221700>
30. Farmer B. Dozens of Taliban fighters killed in Afghan military resistance uprising // The Telegraph. 12 May 2022 URL: <https://www.telegraph.co.uk/global-health/terror-and-security/dozens-taliban-fighters-killed-afghan-military-resistance-uprising/>
31. George S. Taliban wages campaign of targeted killings against former members of Afghan security forces // Washington Post. December 1, 2021 URL: Updated <https://www.washingtonpost.com/world/2021/11/30/taliban-killings-security/>
32. Gigova R. The Taliban executed scores of Afghan security forces members after surrender, HRW report alleges // CNN. November 30, 2021 URL: <https://edition.cnn.com/2021/11/30/asia/afghanistan-hrw-report-taliban-killings-intl/index.html>
33. Goldbaum Ch. Eid Under the Taliban Shows a Changed Afghanistan // New York Times. 2021. 8 May URL: <http://https://www.nytimes.com/2022/05/08/world/asia/afghanistan-eid-taliban.html>
34. Learning the right lessons from Afghanistan // The Telegraph. 24 May 2022 URL: <https://www.telegraph.co.uk/news/2022/05/24/learning-right-lessons-afghanistan/>
35. Mackenzie J. Afghan Taliban leaders appeal for help as migrant crisis looms // Reuters. 2021. December 12. URL: <https://www.reuters.com/world/asia-pacific/afghan-taliban-leaders-appeal-help-migrant-crisis-looms-2021-12-18/>
36. Nick Turse. The 700 Military Bases of Afghanistan // Issues Regions Publications About Donate Foreign Policy In Focus – 2010 URL: https://fpif.org/the_700_military_bases_of_afghanistan/
37. Which Countries Have Troops In Afghanistan? // Radio Free Europe / Radio Liberty URL: <https://www.rferl.org/a/29669794.html>

ЛІТЕРАТУРА

Монографії, підручники, посібники

38. Аллисон Р. Центральная Азия и Закавказье: региональное сотрудничество и фактор российской политики. Москва, 2004. 653 с.
39. Арунова М.Р. Афганистан, Иран, Пакистан: время выборов и перемен / Ин-т востоковедения РАН, Ин-т Ближ. Востока. Москва, 2006. 456 с.
40. Игнатенко А.А. Ислам и политика: Сб. ст. Москва: Институт религии и политики, 2004. – 256 с.
41. Ланда Р. Г. Политический ислам: предварительные итоги. Москва: Институт Ближнего Востока, 2005. 285 с.
42. Льюис Б. Что не так? Путь Запада и Ближнего Востока: прогресс и традиционализм. Москва, 2003. 224 с.
43. Малашенко А.В. Исламская альтернатива и исламистский проект. Москва: Издательство «Весь мир», 2006. 220 с.
44. Олкотт М. Б. Второй шанс Центральной Азии. Москва, Вашингтон, 2005. 274 с.
45. Почта Ю.М. Ислам и политика: Учеб. пособие. Москва: РУДН, 2008. 135 с.
46. Asad A. Z., Harris R. The politics and economics of drug production on the Pakistan-Afghanistan border. London: Routledge, 2019. 286 p.
47. Katzman K. Afghanistan: Politics, elections, and government performance. London: DIANE Publishing, 2009. 765 p.
48. Lennon A.T. The Battle for Hearts and Minds: Using Soft Power to Undermine Terrorist Networks. Washington: The MIT Press, 2016. 352 p.
49. Primoratz I. Terrorism. The Philosophical Issues. New York: Palgrave Macmillan, 2007. 258 p.
50. Saleh L. Soft Power, NGOs, i US War on Terror. University of Wisconsin-Milwaukee, 2012. 313 p.

Статті

51. Khudoliy A. O. Американо-пакистанські відносини на початку XXI століття (2000-2008 рр.) // Вісник Донецького національного університету імені Василя Стуса. Серія політичні науки. 2016. №. 1. С. 57-62.
52. Базан Ю. «Афганське питання» на шостій надзвичайній спеціальній сесії Генеральної Асамблеї ООН (10-14 січня 1980 р.) // Вісник Черкаського університету. 2020. № 2. С. 134-148.
53. Базан Ю. Проекти дипломатичного врегулювання «афганського питання» (1980-1981) // Київські історичні студії. 2021. №. 1 (12). С. 28-36.
54. Балацька О. Б. Конфлікти за участі недержавних суб'єктів як фактор кризи державності // Науковий часопис НПУ імені МП Драгоманова. Серія 22. Політичні науки та методика викладання соціально-політичних дисциплін. 2020. Т. 22. №. 27. С. 26-34.
55. Глазов О. В. Афганський вектор політики США в контексті глобальної антитерористичної стратегії // Actual Problems of International Relations. 2012. Т. 2. №. 107. С. 56-76.
56. Глебов С. В. «Війна з терором» та «асиметрична» відповідь міжнародного тероризму // Правова держава. 2005. №. 8. С. 240-245.
57. Гончар Б. М., Гончар Ю. Б. Війна США в Афганістані і адміністрація Б. Обама // Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. Історичні науки. 2010. №. 23. С. 20-29.
58. Дорофей І. Афганська проблема в регіональних і світових міжнародних відносинах // Actual Problems of International Relations. 2010. Т. 1. №. 88. С. 34-42.
59. Зименкова В. В. Нова стратегія адміністрації Дональда Трампа щодо Афганістану та Південної Азії // Вісник Національного технічного університету України Київський політехнічний інститут. Політологія. Соціологія. Право. 2016. №. 3-4. С. 149-153.
60. Ігнат'єв П. М. Індійсько-пакистанське суперництво за вплив у Афганістані // Актуальні проблеми міжнародних відносин. 2011. №. 103 (2). С. 23-25.

61. Історичний розвиток глобальної периферії як чинник трансформації сучасної світової системи: збірник наукових праць / НАН України, ДУ «Інститут всесвітньої історії НАН України». Інститут Конфуція Київського національного лінгвістичного університету; від. наук. ред. О.І.Лукаш. К., 2016. 272 с. 229- 246
62. Коршун І. Г. Стратегічні плани та наміри США щодо Афганістану як основного осередка тероризму у світі // Наукові праці. Історія. 2011. Т. 147. №. 134. С.67-78.
63. Курандо О. Стратегія адміністрації Барака Обами щодо міжнародного тероризму та держав-ізгоїв // *Evropský politický a právní diskurz*. 2018. Т. 3. №. 5. С. 7-15.
64. Лимар В. В. Відродження Ісламського Емірату Афганістан в контексті повернення «Талібану» до влади // *Політичне життя*. 2022. № 1. С. 69-76.
65. Матвеев А. В. Розвиток технологій інформаційно-психологічних операцій під час війни у Афганістані у 2001-2010 роках // *International relations, part "Political sciences"*. 2014. №. 3. С.38-42.
66. Мінгазутдінова Г. І. Співробітництво США з державами Центральної Азії з питань протидії міжнародному тероризму та підтримки військово-політичної операції в Афганістані (2001-2014 рр.) // *Науковий Вісник Міжнародного Гуманітарного Університету*. 2015. № 5. С. 15-21.
67. Мусіюк І. І. Політика Російської Федерації щодо Афганістану крізь призму закордонних медіа // *Вісник студентського наукового товариства ДонНУ імені Василя Стуса*. 2022. Т. 1. №. 14. С. 67-71.
68. Пархомчук О. С., Гринів Д. Регіональний вимір зовнішньої політики Афганістану // *Actual Problems of International Relations*. 2012. Т. 1. №. 108. С.67-73.
69. Пророченко Н. О. Проблеми і перспективи розвитку Афганістану в контексті протиріч між внутрішньодержавними центрами сили/відп. наук. ред. ОІ Лукаш // *Історичний розвиток глобальної периферії як чинник трансформації сучасної світової системи: збірник наукових праць/НАН*

- України, ДУ «Інститут всесвітньої історії НАН України». Інститут Конфуція Київського національного лінгвістичного університету;. 2016. С. 229-246.
- 70.Роговченко А. М. Стратегічні комунікації: досвід Афганістану для України // Вісник НТУУ" КПІ" Політологія. Соціологія. Право. 2021. №. 1 (49). С. 65-72.
- 71.Світлак І. І. Мартусенко І.В. Глобальний тероризм як форма прояву асиметричних конфліктів у міжнародних відносинах // Глобальні та національні проблеми економіки 2017 № 5 С.92-108.
- 72.Судак І. І. Стратегічні пріоритети безпекової політики канади на прикладі військової операції в Афганістані // Проблеми міжнародних відносин. 2014. №. 9. С. 92-110.
- 73.Тихоненко І. Афганський фактор у відносинах Пакистан-США // Американська історія та політика. 2016. №. 2. С. 170-177.
- 74.Тихоненко І. Південноазійський регіональний комплекс безпеки на сучасному етапі // Вісник Львівського університету. Серія: Міжнародні відносини. 2015. №. 36 (3). С. 60-65.
75. Тихоненко І., Уранова В. Конфліктогенність афгансько-пакистанських відносин за президентства А. Гані // Acta de Historia & Politica: Saeculum XXI. 2020. №. 2. С. 84-95.
- 76.Тітко Е. В. Роль та значення місії ISAF в ісламській республіці Афганістан з урахуванням присутності сил СІМІС // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція. 2017. №. 25. С. 118-122.
- 77.Хочунська В. А. Наркоторгівля як загроза національній безпеці Афганістану // International relations, part "Political sciences". 2020. №. 22. С.54-63.
78. Хочунська В. А. Політика Афганістану щодо подолання безпекових загроз в регіоні Центральної Азії // International relations, part "Political sciences". 2019. №. 20. С.23-32.

79. Худолій А. О. Регіональні виміри зовнішньої політики Пакистану // SPACE/Society, Politics, Administration in Central Europe. 2017. №. 2. С. 94-98.
80. Худолій А. О. США-ІРП на початку ХХІ століття: кооперація чи конфронтація? // Гілея: науковий вісник. 2017. №. 118. С. 329-334.
81. Целуйко М. Є. Соціально-політичні фактори існування терористичних груп в ісламських державах // Вісник Харківського національного університету імені ВН Каразіна. Серія" Питання політології". 2020. Т. 38. С. 89-96.
82. Червонописький С. „Афганська проблема” і політичний волюнтаризм. // Політичний менеджмент. 2005. № 5. С.89-96.
83. Чирков С. Військова операція НАТО в Афганістані: вихід за межі традиційної зони відповідальності // Передплатний індекс журналу 49945. 2011. С. 170.
84. Чумак К. О. Війна з міжнародним тероризмом у зовнішній політиці США у 2001-2009 рр // Вісник Одеського національного університету. Серія: Соціологія і політичні науки. 2013. №. 18, Вип. 3. С. 180-185.
85. Шерман О. М. Роль інституту релігії у формуванні політичного режиму Ісламського Емірату Афганістан (1996-2001) // Митна справа. 2014. №. 3 (2). С. 368-372.
86. Ямпольська Л. М. Полікультурність як конфліктогенний фактор міжетнічних відносин Афганістану в другій половині ХХ на початку ХХІ ст. / Л. М. Ямпольська // Тенденції і перспективи розвитку історичної науки та філософії в умовах глобалізації : матеріали Всеукр. молодіжної наук. конф., м. Київ, 10 берез. 2017 р. / Київ. ун-т імені Б. Грінченка ; [редкол.: О. О. Салата, Г. В. Саган, Р. Р. Куцик. Київ : Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, 2017. С. 114-123.
87. Белокреницький В. Я. Исламский радикализм Пакистана: эволюция и роль в регионе // Центральная Азия и Кавказ. 2000. Т. 6. №. 12. С.14-19.

88. Бисмиллах М. Переговорный процесс как важнейший способ разрешения Афганского конфликта // Московский журнал международного права. 2021. №. 3. С. 189-194.
89. Виташов Д.С. Особенности государства и права Афганистана при режиме движения Талибан (1996-2001 гг.) // Международное публичное и частное право. 2005. № 5. С. 57-64.
90. Гашимов Г.Б. Влияние движения Талибан на политические процессы в Афганистане и Пакистане // European Social Science Journal. 2014. № 6-1 (45). С. 594-600.
91. Золотова Л. Г. Опыт кризисного урегулирования НАТО в Афганистане (миссия ИСАФ) // Россия и Америка в XXI веке. 2019. №. 1. С. 10-18.
92. Зуев А. М. Перспективи розвитку Афганістану після виведення американських військ // Влада. - 2015. - №. 5.
93. Коргун В. Афганистан. Ислам и национальный вопрос // Азия и Африка сегодня. 2003. №. 6. С. 30-33.
94. Ланда Р.Г. Исламизм и арабская “политическая весна” // Восток. Афро-азиатские общества: история и современность. 2014. № 1. С. 53 – 65.
95. Лузин П. А. Политика США в Афганистане в контексте трансформации региональной системы баланса сил // Вестник Пермского университета. Серия: История. 2015. Выпуск 1 (28). С.259-267.
96. Манойло А. В. Интересы внешней политики США в Афганистане // Национальная безопасность/nota bene. 2012. №. 3. С. 76-81.
97. Мохаммад И. Ш. Перспективы афганистана в связи с соглашением правительства США и движения Талибан // Вестник Бишкекского государственного университета. 2021. №. 1. С. 37-42.
98. Мохаммад Н. Афганский марафон: почему на переговорах в Дохе никто не спешит // Пути к миру и безопасности. 2021. №. 1 (60). С. 99-119.
99. Наумкин В.В. Исламский радикализм и внешнее вмешательство в глубоко разделенных обществах Ближнего Востока // Конфликты и войны XXI века

(Ближний Восток и Северная Африка) / Институт востоковедения РАН.
Москва: ИВ РАН, 2015. С. 53 – 75.

100. Пауэлл К. Стратегия партнерства // Россия в глобальной политике. 2004. № 1. С.78-90.
101. Почта Ю.М. Исламизм и национализм на Большом Ближнем Востоке: вражда или симбиоз? // Азия и Африка сегодня. 2020. № 3. С. 4 – 11.
102. Сафранчук И.А. Афганистан – геополитический буфер или геоэкономический перекресток? // Большая игра: политика, бизнес, безопасность в Центральной Азии. 2017. № 3-4 (54-55). С.89-95.
103. Сафранчук И.А. Внутриполитический кризис и безопасность в Афганистане // Большая игра: политика, бизнес, безопасность в Центральной Азии. 2016. №3-4 (48-49). С.56-68.
104. Сафранчук И.А. Военно-политическая ситуация в Афганистане в связи с выводом международных сил содействия безопасности // Ежегодник Института международных исследований Московского государственного института международных отношений (Университета) Министерства иностранных дел Российской Федерации. 2013. № 2 (4). С.123-140.
105. Сергеев В. Афганистан. Пакистанская заноза // Россия и мусульманский мир. 2009. №. 12. С.78-82.
106. Хантингтон С. Столкновение цивилизаций и переустройство мирового порядка //Pro et contra. – 1997. Т. 2. №. 2. С. 114-154.
107. Chomsky N.A. The Arab World Is on Fire // Truthout, 2011. URL : <https://truthout.org/articles/noamchomsky-the-arab-world-is-on-fire/>
108. Dormandy X., Keating M. The United States and Afghanistan: A Diminishing Transactional Relationship. // Washington: Chatham House. 2017. URL: <https://www.chathamhouse.org/sites/default/files/public/Research/Asia/0114DormandyKeating.pdf>

109. Girdner E. J. The Greater Middle East Initiative: Regime Change, Neoliberalism i US Global Hegemony URL <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/44/677/8621.pdf>
110. Kelvington MR Global Salafi-Jihadism Ideology: "Soft Power" of Enemy // International Institute for Counter-Terrorism, 2019. URL : https://www.ict.org.il/Article/2366/Global_SalafiJihadism_Ideology#gsc.tab=0
111. Lansford T. A bitter harvest: US Foreign Policy and Afghanistan. Routledge, 2017 URL <https://www.routledge.com/A-Bitter-Harvest-US-Foreign-Policy-and-Afghanistan/Lansford/p/book/978075466151>
112. Pascol L. U.S. Policy in Central Asia and War on Terrorism. URL: <http://heritage.org/Research/RussianandEurasia/wm140.cfm>
113. Rapoport D.C. The four waves of modern terrorism. In: A.K. Cronin and J. Ludes (Eds), *Attacking terrorism: elements of a grand strategy*. Washington, DC: Georgetown University Press, 2004. P. 46 – 73.

Дисертації, автореферати

114. Айдамиров А. М. Афганское направление политики США в контексте глобальной антитеррористической стратегии: дисс. канд. полит. наук: 23.00.04 / Российская академия народного хозяйства и государственной службы при Президенте РФ, Москва, 2010. 213 с.